

S. MEHEDIŢI

ALTĂ CREȘTERE

ȘCOALA MUNCII

*Mai de grabă muncă fără carte,
decât carte fără muncă.*

Către cetitori.

ȘCOALA IUBIRII: *Copilul și femeia.* — Un popor care înjură și bate. — Bătaia-i din raiu. — Ce spun fiarele. — Ce mărturisesc copiii și Primitivii. — Femeia-învățătoarea neamului omenesc. — Isprava bărbatului. — Bățul are două capete. — Lecuirea de păcat. — Un nou matriarcat.

EVANGHELIA MUNCII: *Preotul și Învățătorul.* — Biserica vie. — Școală fără boală. — Altă pregătire a preoților și învățătorilor. — Minunile muncii. — Repetenții lui Hagenbeck. — Caracterul oamenilor și oameni de caracter.

Insemnări pentru profesorii mai tineri. — Cum crește și muncește creierul — Incheiere.

EDITIA A DOUA

REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ

BUCUREȘTI

EDITURA TIPOGRAFIEI „CONVORBIRI LITERARE“

17, Strada Câmpineanu, 17

1919

54/155
M. I. I. I. I.
S. MEHEDINȚI

ALTĂ CREȘTERE

ȘCOALA MUNCII

Istoria sistemelor pedagogice este înșirarea unor încercări pornite din concepții individuale; de aci caracterul ei biografic și mulțimea erorilor legate de viața cutărul și cutărui reformator. — Adevărata doctrină a educației trebuie să plece dela studiul antropologiei, pedagogiei, etnografiei și etnopsichologiei; căci experiența omenirii întregi este ne- asemănat mai instructivă, decât experiența câtor-va individualități, — mai ales în faza magică și metafizică a cugețării omenești.

EDITIA DOUA

REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGATA

BUCUREȘTI

EDITURA TIPOGRAFIEI „CONVORBIRI LITERARE”

17, Strada Câmpineanu, 17

1919

Sofiei și copiilor mei

P R E F A Ț A

(LA EDITIA A DOUA)

*In mai puțin de trei luni, ediția întâi s'a isprăvit. S'a întâmplat cu **Altă Creștere**, ca și cu **Legea Eforiilor** și alte legi școlare din 1918: nu numai prietenii, dar și adversarii le-au dat aprobarea lor.*

Cum se explică aceasta?

Suferințele războiului și greutățile nepilduite prin care trece România au deșteptat, cred, în multe suflete convingerea, că neamul nostru nu-și va putea împlini menirea, decât intrând cu tot dinadinsul în «Școala muncii». Pentru o țară încercuită din toate părțile de vecini neprielnici și împănată cu atâtea elemente streine, nu e altă cale deschisă decât o grabnică, mobilizare a tuturor energiilor, începând cu cele rurale.—Ca să sprijinim orașele, trebuie să ne întoarcem cu fața către sate. Iată de ce, a da poporului nostru «Altă creștere» e nu numai o chestie de pedagogie, ei o adevărată problemă de stat.

Spre a grăbi măcar cu o' minută deslegarea acestei probleme, trimit cetitorilor a doua ediție, cuprinzând câteva capitole nouă.

S. M.

Către cetitori.

1. *Educația nu e artă, ci o știință.* — Istoria pedagogiei ajută puțin, căci mulți pedagogi vestiți au scris într-o vreme, când creierul nu era cunoscut mai deloc, iar sufletul copilului era o taină. Abia *Rousseau* a bănuit drumul cel adevărat. *Pestalozzi* îl urmează în educația simțurilor. *Fröbel* ghicește însemnătatea muncii.

2. *Caracterul nu e un dar, ci o sumă de deprinderi tari, dobândite prin muncă.* — Primitivii au de obicei mai mult caracter decât civilizații, care, de multe ori, nu învață deplin niciun fel de muncă, ci rătăcesc dela o îndeletnicire la alta, până se obișnuiesc a pune vorba în locul faptelor.

3. *Jocul nu ține locul muncii.* — Animalele se joacă, omul muncește. Cartea și abstracțiile, care sunt un joc al minții, nu pot înlocui realitatea muncii.

Concluzie: Doctrina educației trebuie să se sprijine pe învățătura trasă din munca întregii omeniri. Pedagogul și omul de stat n'au alt drum spre educație decât *munca*, fie că voesc să formeze individul, fie că tind să îndrepteze obiceiurile unui popor nărăvit.

«Ofensiva națională» a fost gândul cel mai apăsător al generației care se apropie acum de sfârșit. Deaceea, când am văzut sdrobirea țării chiar din luna întâi a războiului, ne-a isbit pe toți nepotrivirea dintre sarcina pusă pe umerii poporului și lipsa lui de pregătire, iar pornirea cea dintâi a fost spre critică. Dar cuvântul singur e șterp; nu poate vindeca o sgârietură, necum să lecuiască ranele unui întreg neam. Deaceea, am lăsat judecata pe seama viitorului.

Pentru oamenii de etatea mea, anii c^uți ne-au mai rămas pot fi întrebuințați mai cu folos la altceva: să dăm tineretului o minte mai chibzuită decât a generației trecute.

Se poate?

Cred că da: deșteptând în părinții buni și în profesori (care ar trebui să fie toți buni) un nou simț de răspundere față de copii și o vie dorință de a-i îndruma cum se cade. Iar asta nu-i cu puțință dacă nu cunoști firea copilului. Zadarnic te frământă, sfătuind, îndemnând ori pedepsind, dacă sufletul cuiva nu e în stare să răspundă gândurilor tale. Degeaba apeși afară la capătul soneriei, când firul nu-i încă legat înlăuntru. Prin urmare, din capul locului, educatorul trebuie să-și dea sama: ce se poate și ce nu se poate în fiecare etate. După cum spițerul are veșnic alături caetul rețetelor, ca să nu greșească măsura, deasemenea, cel care poartă grijă de educație trebuie să-și dea socoteală *an după an* de schimbările copilului, așa cum le arată știința pedagogiei.

Spre a nu rătăci însă calea, e nevoie să înlăturăm chiar dela început trei greșeli:

*

Mulți cred că educația ar fi o *artă*, iar gândul lor cel dintâi e să se ia pe urmele pedagogilor, pe care îi laudă istoria. Firește, înșirarea doctrinelor pedagogice își are și ea folosul ei. Dar nu trebuie să uităm că cei mai mulți dintre educătorii veacurilor trecute scrieau într-o vreme când sufletul copilului era aproape necunoscut. Până la Rousseau, copiii erau priviți ca niște oameni maturi, doar de un format mai mititel. De aceea, li se și da aceiași învățătură, din aceleași cărți cași

celor mari, numai în porții mai mici¹⁾). Rousseau a fost cel dintâi care ceru părinților să lase pe copii a fi copii. Cu toate că habar n'avea de anatomia și fiziologia crierului, el punea ca regulă: să *urmăm naturii* și să ne amestecăm cât mai puțin în viața copilului. — Unele povețe din vestita sa operă *Émile* sânt în adevăr minunate; dar altele sânt curate năstrăvăanii. De altfel, pedagogul fusese el însuși un biet hoinar, petrecându-și copilăria și tinerețea prin ușile oamenilor, iar când a ajuns să aibă și el familie, și-a lăsat vlăstarele sale pe mâna streinilor, dându-le la azilul copiilor de pripas.

Mult mai aproape de adevăr a pășit Pestalozzi. El și-a dat seama că nu oricine poate urma povața lui Rousseau, adecă să-și ia dascăl acasă pentru copii. De aceea, cu gândul la masa poporului, el cercă să aplice sfaturile lui „*Émile*“ într'o școală. Dar, cu toată dragostea lui pentru copii, greșellle se (în lanț și la dânsul. Într'o privire însă a nimerit bine: În educația *simțurilor* și a *judecății*. „Tot ce intră în mintea copiilor trebuie, zicea Pestalozzi, să fie limpede și ușor de văzut ca luna pe cer. Elevii trebuie mai ales să *vadă bine și să înțeleagă bine*“... De aci grija sa pentru desemn, calcul, intuiție și alte mijloace care să ajute mintea a primi numai lucruri simțite și în adevăr știute.

Bun plan, dar neîndestulător și acesta. Căci a vedea și a judecă nu e de ajuns. Pentru desăvârșirea omului, mai trebuie încă multe; iar „omul deplin“, la care se gândea uneori și Pestalozzi, nu putea să se formeze

1) În țara noastră, de pildă, ucenicii treceau dela *Bucoavna* la *Ceaslov*, apoi la *Psaltire*, cartea unde David își mărturisește Păcatele și pocăința. Se rugau bieții copii, să fie iertați de „mulțimea... fără delegilor“ lor! (*Psalmul* 50).

într'o clasă școală plină încă de dibuiri, cum era cea întemeiată de el.

Abia Fröbel a făcut un pas mai departe în calea adevărată. El a băgat de seamă că copiii simt de timpuriu nevoia de a *lucra*, și a spus marele adevăr că nimic nu intră în sufletul copilului, dacă nu se leagă cu această firească pornire spre lucru. De aci ideia grădinilor de copii și o sumă de măsuri rânduite înadins: cântarea, jocul, desemnul, danțul și altele, pentru a da ocazie elevilor să-și încerce puterile, fiind ei înșiși activi.

Însă, și după Fröbel, educația a rămas tot o artă. Lucrul elevilor e și azi abia un simulacru. Dovadă că mulți tineri învață fizica, fără să poată drege o sonerie; foarte mulți isprăvesc botanica, fără să poată altoi un copăcel; iar cel mai mulți cunosc zoologia numai din tablouri de intuiție, fără să știe cum să îngrijească o pasăre de curte. Prin urmare, nici până azi nu ne-am încredințat că singurul chip de *a ști* și *a putea* ceva e să lucrezi *în adevăr*; ci răsfoim operele pedagogilor vestiți, amăgindu-ne cu închipuirea că educația e o artă, în care isbutesc numai cei care au un talent special, ca în pictură, sculptură, poezie și alte arte, unde numai oamenii excepțional înzestrați ajung la izbândă.

Aceasta e întâia mare greșală, de care suferă creșterea generației de azi. În locul ei, trebuie să punem adevărul modest, că educația începe a fi prin studiul creierului o *știință* exactă ca și fiziologia, și că meșteșugul de educator se poate învăța, și trebuie învățat, ca orice alt meșteșug.

* *

A doua greșală e concepția falsă despre ceea ce numim *character*. Cineva a spus un cuvânt plin de în-

țeles: «Nu uitați că mai mult decât talentele, caracterelé hotărăsc soarta popoarelor» (*Regele Carol*); iar un critic a formulat cunoscutul aforism: «Cu cât se adaogă experiența vieții, cu atât pun caracterul mai pre sus de știință și talent». (*Titu Maiorescu*).

Dar ce e caracterul?—Nimeni nu-și prea dă osteneală să ne spună lămurit. De aceea pentru mulți, caracterul pare a fi un dar din naștere, ca frumusețea, talentul artistic ori deșteptăciunea. Iar urmarea se vede îndată: după cum școala nu-ți poate da frumusețe ori talent, tot astfel și se pare că nu-ți poate da nici caracter. Ai impresia că fiecare om intră dela început în hotarele caracterului său, ca într'o stradă înfundată.

De-ar fi așa, adecă, dacă educația ar fi o artă, iar caracterul un dar de sus, de care nu te poți atinge, ar fi vai și-amar de sufletul celor ce-și iau sarcina de a crește tineretul.

Din fericire, nici educația nu e o artă, nici caracterul nu e vreun dar tainic, cum ni se pare uneori, cettind viața eroilor lui Plutarch. Adevărul e cu mult mai simplu și-l găsim îndată, dacă lăsăm la o parte pe Plutarch care ne înfățișează numai câteva flori rare, și privim traiul de toate zilele, la oricare dintre neamurile pământului.

Să ascultăm de pildă ce spune Nansen despre Eskimoșii din Groenlanda.

«E vremea rea: o furtună cumplită răscolește oceanul. Cei ce plecaseră de dimineață la vânătoare se zăresc pe valuri abia ca niște puncte negre. li simți cum vâslesc din răspuțeri către mal. Dar zadarnic. Furtuna i-a ajuns. Vântul biciuește apa de-o face numai spumă, iar cei din kаяac simt uraganul în spate, ca pe un uriaș care îi ridică și-i svârle înainte. Talazurile aci se înalță în chipul unor turnuri, aci se rup și se prăvălesc peste ei. Aproape fiecare creastă de val li îngroapă sub apă;

nici nu mai văd de răul stropilor, iar din mijlocul spumei abia se mai zăresc câteva capete, câteva mâni ori vârfuri de lopeți.

În sfârșit, iată unda cea mare : Valul se ridică, se ridică mereu... În depărtare nu se mai vede decât negru și puțin alb. Cerul aproape a pierit. Rcpede, văslașii leagă lopata de curea, pleacă trupul înainte, iar muntele cel prăpăstios îi copleșește... Totul a pierit... În curând, se arată însă un kaiac... încă unul... Dar acesta e cu fundul în sus. Pedersuak s'a răsturnat. Iute, vecinul îi sare în ajutor, însă alt val îi cuprinde dintr'odată și fiecare trebuie să se gândească la sine. Prea târziu! Iată, s'au răsturnat amândoi. Ci îndată, unul se scoală și cugetul cel dintâi e la tovarășul lui, spre care se îndreaptă, ca să-i dea ajutor. Impinge kaiacul alături, sprijină lopata, punând-o curmeziș peste amândouă luntrile și, cu o smucitură sdravănă, trage în sus pe cel cufundat, așa că poate și el să apuce lopata. Cât te-ai șterge la un ochiu, a îndreptat și dânsul kaiacul... când tocmai sosiau și alți tovarăși. Aceia prind lopata pierdută și se îndreaptă cu toții către mal».

Au caracter Eskimoșii? — Nansen spune că scene de acestea se petrec zilnic, și zilnic Eskimosul își pune viața în primejdie pentru tovarășii săi. Cât privește știința lor, adecă priceperea la vânatoare, meșteșugul de a clădi case de zăpadă și îndemânarea la vâslit ori la construirea kaiacului și altor unelte, este earăși mai presus de orice critică. — Amundsen, alt martor vrednic de crezare, nu se poate îndestul minună de înțelepciunea, statornicia și cuminența obiceiurilor lor. Până și ciucurii de la poalele hainelor au un rost hotărât: ei împedecă marginea peptarului de a se resfrânge de umezeală, ceea ce ar face cu neputință purtarea hainei. — Știința lor e sigură, ca și caracterul lor.

Și acelaș e cazul cu toți primitivii dela poli până în pădurile calde de la Ecvator și în mijlocul pustiiilor africane, australiene și asiatice. Toți umblă în viață pe căi bine cunoscute de tovarășii lor.

Intrebarea e : cine a dat acestor primitivi obiceiuri atât de înrădăcinate, în cât știi mai dinainte cum vor lucra în anume împrejurări, — chiar dacă fapta lor i-ar costa viața ?

Răspunsul e scurt și lămurit : Știința și deprinderile lor nu se învață din cărți, ci din *munca adevărată*, începând chiar din copilărie. Indată ce poate să-și lege bernevicii, Eskimosul începe a prinde pește. La 6 ani, țintește cu arcul în păsări și apoi an cu an se îndeamnă la vânat tot mai mare. Iar îndeletnicirea asta nu e o glumă. Când unul lunecă sub ghiață, *s'a dus*, dacă nu i-ar sări în ajutor tovarășii, — niște omuleți și ei de 7—8 anișori. De aceea, a sări în apă ca să mântui pe altul, nu li se pare vreo ispravă mare, ci e obișnuința de toate zilele — adică drumul cel mai drept spre *caracter*. Căci munca, ori care ar fi, lasă urmele ei nu numai în palmă, ci și în creier : deșteaptă anume *cugete*, stârnește anume *simțiri* și aduce pe buze anume *cuvinte*, potrivite cu gândirile, după cum haina se potrivește cu trupul. — Cum muncești, așa gândești și tot așa vorbești.

De aci urmează că singura cale pentru a dobândi o învățătură temeinică și caracter sigur e *munca efectivă*. Și adevărul acesta, pe care etnografia îl sprijină cu mii de dovezi, e întărit și de pedologie sau cunoașterea științifică a copilului. Cine își dă seama de felul cum lucrează creierul, vede în dată că *nimic nu poate pătrunde în sufletul nostru, dacă n'a trecut mai întâi prin simțurile noastre și îndeosebi prin mână, tovarășa oricărui simț*. Căci ea mănuește lucrurile spre a fi văzute mai bine de ochiu, ea le lovește spre a înștiința urechia despre sunetul lor; ea le duce la gură spre a fi gustate, și la nas, ca să fie mirosite; tot ea

le pipăie, le saltă și le ridică spre a ne încredința de tăria ori moliciunea, căldură ori răceală, ușurătatea ori greutatea lor. De aceea, numai muncind (și în deosebi muncind cu brațele) poți împuternici trupul și creierul, lăcașul sufletului. Numai *muncind în adevăr*, poți cunoaște deplin lumea dimprejur, poți prețui valoarea lucrurilor sau a oamenilor și poți fi tu însuși gata a trece dela vorbă la faptă,—adecă poți dobândi *character*¹⁾. Căci caracterul nu e vreun dar de sus, ci un obicei sau o sumă de obiceiuri, însă așa de tari, că nu poți lucra altfel, decât într'un chip știut mai dinainte de toți cei care te cunosc. — Cum zicem, Eskimosul nu stă o clipă la îndoială, ca să sară în ajutorul tovarășului, măcar că dedesubtul lui se deschid genunile oceanului.

Prin urmare, educația nu-i vreo artă misterioasă, ci e o știință, iar toată filosofia ei se mărginește la atât: să îndrumezi pe copil, potrivit cu dezvoltarea creierului, către munci adevărate, spre a-i forma deprinderi tari. Incoio se însărcinează natura să-i spună pas cu pas ce e adevăr și ce e minciună,—dovadă că Eskimosul și atâția primitivi știu *bine* cecece știu, și fac cu deplinătate cecece trebuie să facă, pe când civilizatul adeseori nu știe exact nici ce știe, nici cât poate. Iar când nu trece dela vorbe la faptă, atunci zicem că n'are caracter, fără să ne dăm seama că este absurd să-i cerem a lucra cecece el nu s'a deprins *niciodată să lucreze*.

Hotărît, a sosit timpul s'o lăsăm mai domol cu Plutarch și chiar cu istoria pedagogiei. Nu doar că ne-am gândi să reedităm paradoxele bietului Rousseau,

1) Definiția aceasta se lămurește în paginile ce urmează. Vezi capitolul XV.

și să îndemnăm pe oameni a se întoarce în pădure spre a căpăta știință și caracter. Nu, dar a venit vremea să înțelegem că istoria sistemelor pedagogice este înșirarea unor încercări pornite din concepții individuale. (De aci caracterul ei biografic și mulțimea erorile legate de viața cutărui ori cutărui reformator). Din contra, adevărata doctrină a educației trebuie să plece dela antropologie, fiziologie, pedologie, etnografie și etnopsihologie, căci experiența omenirii întregi este neasemănat mai instructivă de cât experiența câtorva individualități, — mai ales în faza magică și metafizică a cugetării omenești. (Viața unui Eskimos, a unul Bakair sau Botocud te învață în unele priviri mai multă pedagogie, decât Seneca, al cărui ucenic a dat foc Romei și decât Bacon care a sfârșit luând mită, ori Rousseau cari și-a dat copiii la azil). Lăsând deci la o parte pe cei ce privesc educația numai ca o artă, să ne punem înainte o țintă mai modestă: să considerăm creșterea copiilor ca un meșteșug, pentru care trebuie nu atâta inspirație, cât știință exactă. Să cunoaștem mai întâi schimbările prin care trece trupul și mintea copilului an cu an, și apoi să-l deprindem a lucra efectiv.

Întâi să muncim, apoi să cetim, — să urmeze adecă fiecare individ calea pe care a mers omenirea întreagă dela început și până azi, căci omul numai prin *muncă* și *unealtă* s'a ridicat din treapta animalității și-a ajuns unde îl vedem acum. — Aceasta ni se pare a fi adevărata întoarcere spre natură, nu întoarcerea spre pustietățile codurilor.

* * *

Să luăm apoi seama încă la o greșală: să nu confundăm munca cu simulăcrul muncii sau cu jocul. Cât timp

copii erau priviți ca niște oameni mari, jocul era socotit ca un păcat și pedepsit!... De când am început a lăsa copiii mai în voe, ni s'a părut că activitatea copilului e numai joc și jucărie. Earăși rău. Și de aci a eșit tândăleală din grădinile fröbeliane și lipsa de roade practice a marelui adevăr pe care-l pusese înainte Fröbel: educația întemeiată pe activitatea copiilor.

A venit vremea să luăm seama că *jocul e o îndrumare spre muncă*. La început, 'sburdălnicia este ceva animalic. Mai toate vietățile, când sunt sătute și sănătoase, cheltuesc prisosul de putere sbeguindu-se, — în deosebi puii, dar și dobitoacele adulte. La om însă starea aceasta se vede numai în pruncie: copilul de câteva luni gungurește, mișcă mâinile, își apucă piciorul, se sbate ca și un pisiu care se joacă cu vârful cozii. Dar îndată ce încetează pruncia, copilul, în deosebire de animal, se îndrumăază instinctiv spre muncă. Creierul omenesc, de la cei dintâi ani e capabil de a combina reprezentările și începe a crea, adică a închipui lucruri noi, — ceea ce animalul nu poate. Leul bătrân, ca și puiul de leu, sare, dă cu laba, scoate unghiile, mârâie și lovește cu coada, când e sătul. Atât. Pe când puiul omenesc, prin simpla lucrare a creierului său plin de energie nervoasă, se simte atras spre o activitate originală și începe a modela într'un chip propriu natura înconjurătoare, adecă începe a munci. Fi-rește că activitatea aceasta'i face plăcere, și astfel jocul devine început de muncă serioasă. Devadă că copilul, cât de mic, se crede foarte cinstit să ia parte la lucrările celor mari. (Ce fetiță nu se amestecă să frământaie aluatul împreună cu mama ei și să-și facă un colăcel mic?) Dimpotrivă, simulacrul de muncă, începând cu falsitatea multor jocuri fröbeliane adevărate

caricaturi) și sfârșind cu învățătura verbală din școlile secundare și chiar superioare, e calea cea mai sigură nu numai spre ignoranță, dar și spre lipsa de caracter. A înlocui deci munca cu un surogat: a simula cu creta ori cu creionul ceea ce poți face mai întâi cu mâinile, e o mare și primejdioasă greșală. Astfel de încercări nu-s «lecții de lucruri», ci intuiții false, adevărat începutul minciunii, al neștiinței și al lipsei de caracter

Așa dar, ca să nu greșim cumva drumul, trebuie să pornim în orice eșate, pe cât se poate, dela *munci adevărate*. Acest îndreptar e cel mai sigur dintre toate pe care etnografia și etnologia (adevărata filosofie a istoriei) le-a pus la îndemână pedagogiei și moralei. Pe ușa oricărei locuințe omenești și mai ales a școlilor ar trebui să stea scrise aceste cuvinte:

Atâta știi și atâta poți, cât muncești: munca este izvorul obiceiurilor fiecărui popor — adevărata sa constituție, — iar cine nu schimbă felul și rostul muncii unui neam, acela de geșba mai schimbă legile.

Prin urmare, oamenii de stat și educatorii nu trebuie să mai stea o clipă la îndoială, căutând alte leacuri, acolo unde e unul singur, dovedit și răsdovedit prin toate pățaniile omului din vârsta paleolitică și până azi. În loc de legi multe, — ne trebuiesc *școli de muncă directă* spre a îndruma tineretul. Iar pentru cei maturi, în loc de simpla constrângere administrativă, e destul să-i obișnuiești a munci chibzuit. Cine s'a deprins a altol copaci și știe ce înseamnă să aștepți până va eși dintr'un mugure un pom întreg, acela nu va mai rupe niciodată copacii semănați pe marginea drumului, necum să vatame ultoana din grădina vecinului. De asemenea, cine și-a dat osteneala să îngrijească de aproape o pasăre, o vită sau alt dobitoc folositor omului, acela,

simțind că dragostea — dragoste aduce, nu va mai înjura, nu va mai bate ori blestema nici o vietate, desbărându-se pentru totdeauna de aceste apucături uricioase. — Cine a înălțat munca până la iubire, acela a coborât raiul pe pământ.

Incheiere : Creșterea copiilor nu-i o artă, ci o știință. Caracterul nu e un dar, ci o sumă de deprinderi tari. Ele nu se pot căpăta decât prin munca cu rost, nu prin jocuri fals ticluite, prin carte sau alt surogat al muncii.

Firește, uneori și *vorba* are mare înrăurire în educație.

Când un copil e atât de simțitor, încât dintr'un cuvânt el rămâne sugestionat și deci cu o anume deprindere pentru toată viața, asta e un mare dar al naturii, ca și talentul muzical sau orice alt talent. — Dar acestea sunt excepții, nu reguli.

Regula de toate zilele e însă alta : *adevărata școală a unui om și chiar a unui neam este munca lui. Învățământul — fără muncă efectivă e o amăgire, care aduce după sine, ca ori și ce minciună, căderea și pedeapsa minciinosului, fie că e vorba de un individ, fie că e vorba de un popor întreg.*

PARTEA ÎNTĂIA

Școala iubirii: Copilul și Femeia

Un popor care înjură și bate. — Bătăia-i din raiu.

O generație mai bună nu poate ieși decât din școala iubirii. Numai iubirea pentru alții ne poate învăța cum să ne iubim pe noi înșine.

Dimpotrivă, ura e un venin, care slăbește și ucide mai întâi pe cel care urăște — fie că e vorba de un om, fie că patima s'ar întinde asupra unui neam întreg.

1. Românii de azi înjură cumplit. Bătrânii nu înjurau. Obiceiul e luat în mare parte dela Țigani. Popoarele în adevăr civilizate nu cunosc înjurăturile.

2. Românii bat vitele și le îngrijesc rău. Pilde din vremea războiului. «Bătăia-i din raiu». Școala și cazarma au întărit această idee. Popoarele civilizate nu bat vitele.

La o lecție de etnografie, unde se vorbea de teatrul turcesc și de măscărici (kara-ghioz), profesorul L. a pomenit și de înjurăturile românești. Le găsia extraordinare și cu neputință de tălmăcit în limba neamurilor cu bună creștere ¹⁾. Se înțelege, Românii care erau de față au plecat ochii în pământ.

1) În Europa e o zonă întreagă unde înjurăturile sunt mai dese. Ea cuprinde Rusia, Ungaria, Țările dela Dunăre și se prelungește spre Mediterana. Din contra, Apusul și țările nordice sunt relativ lipsite de acest obicei în care persistă încă obiceiul exorcismului, al descântecelor și altor practici primitive.

Dar adevărul e că nu totdeauna poporul nostru a avut obiceiul acesta grozav. Bătrânii din vremea când biserica era în adevăr Casa Domnului, și omul își pregătia din vreme până și cămașa cu care avea să se îngroape, nu cunoșteau sudălmile și alte vorbe spurcate. Când vre-un moșneag se supăra pe cineva, vorba cea mai aspră era: du-te la Tătarii! Ce Tătarii făcuși? Iar când venea vorba de *colindu*, *feștila ori comându* cuiva, asta era lucru mare...

Firește, nici pe atunci nu erau toți stâlp de biserică. Alături de cuvinte blajine se auziau și altele mai aspre. Dar cei ce le spuneau nu erau «oameni a cătării», ci «spurcați la vorbă», «modorani», lăeși», «cioare pulpeșe»... iar gura lor era «curată ca un ciub de pupăză». Erau adică niște blestemați, de cari cucernicii noștri strămoși se mirau că-i mai «rabdă pământul».

Dela o vreme însă pupézile s'au înmulțit, iar astăzi sunt multe de tot. Când ar pricepe un Suedez, Danez, Norvegian, Elvețian, Francez, German, Englez sau alte neamuri bine crescute ce în eles au zecile și sutele de înjurături care se aud la noi pe toate cărările, ar rămânea trăsniț. — E destul să le scrie cineva pe hârtie și se îngrozește.

Intrebarea e: cum de s'a ticăloșit până într'atâta poporul nostru?

Dacă ținem seama de cuprinsul înjurăturilor, se vede numai decât că pecingenea asta am luat-o din atingerea cu societatea turco-levantină, — dovadă e teatrul scârnav al kara-ghiosului. Iar cei cari au întins în deosebi molima au fost Țigani. Avem mărturii sigure că în epoca fanariotă, și chiar mai târziu, Țigani curților boerești umblau la sărbătorile de iarnă din casă în

casă cu Păiața — un fel de teatru de păpuși — și, «cu perdea» sau «fără perdea», împrăștieau în auzul tuturor spurcăciunile imaginației greco-turcești și țigănești atât de bogată în perversități și vorbe nerușinate. Când apoi Țiganiile au fost dezrobiți și așezați prin sate, cu ocazia împrăștiării lui Cuza, molipsirea s'a întins și mai rău.

Dar e treaba etnografiei să arate cu deamănuntul cum și când năravul înjurăturilor s'a răspândit asupra neamului nostru. Pentru noi, lucrul de căpetenie e că poporul românesc înjură azi cu o adevărată pornire. Pentru un lucru de nimic, înjurătura e gata. Ce auzi la munca câmpului, în piață, prin fabrici, la cazărmi și chiar în preajmă școlărilor și a bisericilor, te înmărmurește. — Până și în împrejurări grele, când ai crede că fiecare cuvânt trebuie să fie cântărit, Românul tot n'a isprăvit cu înjurătura sau cu vorbele rele.

Câteva fapte din iarna anului 1916—1917 pot sluji ca dovadă.

Până în sărbătorile Crăciunului nu căzuse un fulg de zăpadă. Era soare și bine ca primăvara. Din spre partea asta, Nemții și tovarășii lor, Bulgarii și Ungurii au putut înainta în bună voie. Abia în ziua de Sf. Ion (7 Ianuarie 1917) a început a fulgui, apoi s'a așternut de-abinelea pe ninsoare și-a nins, și-a nins în șir ziua și noaptea de-a troenit strădele și curțile, că abia mai puteau ieși oamenii din casă.

Ce-i de făcut?

Merinde avea fiecare cât putuse aduna în pripă și cât mai rămăsese pe urma oștirii românești și rușești, pornită spre Moldova. Greul cel mare era să capeți de undeva pâne. De pe la miezul nopții, lumea

începea să se adune în fața brutăriilor, așteptând scoaterea celui dintâi cuptor. Ca la denii, oameni de toată mâna: femei, bărbați, copii, stăpâni și slugi forfoteau pe întunec, îngrămădindu-se pe stradele unde erau brutării. Dau unii peste alții, se călcau, plângeau, țipau — cei mai slabi leșinau — dar așteptau până dimineța, având doar o singură teamă: ca nu cumva să se isprăvească pânea, înainte de a le veni și lor rândul la cumpărat.—Cine se nimerea mai spre coadă se întorcea acasă cu mânilor goale.

După ce s'a înțefit frigul, s'a mai adăogat la foame și altă urgie: lipsa de foc. Lemne nu se pomeneau nicăeri. De aceea, lumea a tăbărât pe garduri. Locurile virane au rămas îndată dezgrădite,—par'că se lărgise orașul. Iar după garduri a venit rândul schelelor dela casele neisprăvite și al copacilor de prin grădini. În sfârșit, s'au pornit pe lemnele din pînă, începând cu casele de unde stăpânii fugiseră. Slujbașii primăriei se așezau cu cântarul la poartă și vindeau pe apucate, lăsând fiecărui gospodar cât se îndurau. Unde stăpânul lipsea, vindeau tot.—Soldații, se înțelege, intrau unde vreau și luau fără nici o plată.

Să fi văzut acum șirul de femei și de copii, așteptând ceasuri întregi și îmbulzindu-se în fața caselor, unde se auzia că s'au găsit lemne! Necazul cel mare era însă altul: cum să-și ducă fiecare lemnele acasă? Cărute nu se mai zăreau pe nicăeri; birji—nici de leac. Doar unde și unde întâlneai câte o hodoșoagă veche, cu vreo o mârșoagă de cal, să-i plângi de milă. De aceea, cumpărătorii puneau lemnele în saci. Cine era voinic, umfla sarcina în spinare. Femeile—unele cu manșon și ghetor cu călcăe înalte—se întovărășiau câte două-trei, legau

sacul cu o funie și-l târau prin zăpadă... Noroc că nevoia te învață meșteșug. Lădițe de lemn răsturnate în chip de cloacă și legate cu un curmeiu erau săniți minunate. Băeții cari avuseseră anul trecut sănioare de dat pe ghiață, au prins a veni în ajutor. Ca să-ți ducă un braț de lemn dintr'o stradă în alta, chirigii cei de 10—12 ani luau nu mai puțin de patru sau cinci lei! — Abia atunci au văzut și Bucureștenii ce muncă blagoslovită fac în toate zilele vitele de ham și de jug.

Dar, spre rușinea poporului nostru, unii n'au înțeles nici atunci. Puținele căruțe care mai duceau încoace și încolo cărbuni, făină sau alte merinde aveau niște cai ca vai de ei. Sărmanele dobitoace abia înotau prin zăpadă; roatele se înfundau până în butuc, iar când se înțepeneau de tot, nădejdea era la biciu: poc, poc, poc... și înjurăturile curgeau ca ploaia. Inșă nimănui nu-i venea în minte să pună umărul să salte puțin greutatea...

A trebuit poruncă anume dela comăduirea germană, ca să numai bată nimeni bieteile animale... Nici porunca asta n'a folosit până pe-acolo, căci omului nă-răvit nu-i vine minte cu una cu două. Pe stradă, căruțașii se mai înfrânau; pe din dos— băteau în toată voia. O pildă între altele. — Intr'o curte cunoscută, aud doi copii țipând :

— Vino, vino că-l omoară.

M'am grăbit să văd ce se întâmplase. Un băetan descărcase niște cărbuni, și bătea un cal care căzuse din ham, lunecând pe ghiață. Bălanul era și orb de un ochiu. Căruțașul se săturase pe semne de plesnit cu biciul și acuma lovea cu călcăiul cismeii în cap, ceea ce speriasse pe copii.

— De ce bați vita, tinere, nu te hrănești cu ea?

— Eu îi dau mâncare, eu trebuie să-i dau și bătae, răspunse arțăgos flăcăiandrul.

— Ce fel, numai tu câștigi chiria? Nu te-ai ajutat și cu munca bietului dobitoac?

Căruțașul tăcu.

— Nu te gândești, măi băete, că simte și el săracul? Uite e slab de i se văd coăstele, ba și-a tăiat și piciorul în ghiață. Ce-i de vină el că ghiața lunecă?

— Hei, Domnule? ăsta nu-i cal, e smeu. Acuma începe a sări că la alergări... Hi, boală, că te fac piftii... Și încep a-l plesni din nou.

Nesimțirea asta m'a scârbit paste măsură. Am întors și eu foaia:

— Nu fii căne, flăcăule; spunei că ai frate la războiu. Apoi mai e și-o judecată pe lumea cealaltă.

— Din partea asta, n'avea grijă D-ta; pe mine nici iadul nu mă primește... Hi, haram!

Cu chiu, cu vai, bălanul s'a ridicat pe picioare, clătinându-se, ca beat. Cum căzuse, tot șoldul din dărăt se julise, iar sângele roșise ghiața... sub el.

Am intrat în casă, să nu mai văd.

Sălbătăcia căruțașului mi s'a părut în clipa aceea mai grozavă și de cât războiul. Atâta smintenie și—încă sub ochii Bulgarilor, Turcilor, și altor streini—nu mă așteptasem... Socotiam că măcar în ceasul umilinței și al suferinței va birui dreapta judecată.

Zadarnic. Realitatea era mai tristă decât bănuisem. Știeam eu de mult, că la noi vitele sunt un fel de mucenici. Dar nu mi-aș fi închipuit niciodată că în vreme de atâta lipsă și necaz, cel ce-și ținea casa cu niște mârtoage vlăguite de muncă și lîhnite de foame, să le mai și schingiuiască hoștește, lovindu-le, fiindcă

ghiața e lunecoasă, cum a fost și va fi în vecii vecilor orice ghiață.

Cum de-a ajuns poporul nostru așa de buimac? Și ce mai poți aștepta dela omul care de dimineața până seara nu mai contenește cu blestemele și sudălmile, și căruia nimic nu i-a rămas neînjurat dela «Dumnezeirea, Dumnezeului Dumnezeilor... pânăla cruce, arhanghel, nafură, icoană, botez, parastas, grijanie»... și tot ce poate avea ființă și nume între cele văzute și nevăzute ale lumii? Nu cumva năravurile astea atât de grețose sunt și ele de vină pentru urgia care a căzut asupra-ne?

E vădit lucru că astfel de apucături își au urmările lor în viața unui popor. Ceeace faci mereu devine *sistem*. Bătaia de pildă e privită la noi ca un fel de lege. Calul e înțehit la călărie cu biciul; juncanii sunt puși la jug cu deașila, sub amenințarea prăjinei, furcii, toporului, strămurăriții... iar celelalte dobitoace dimprejurul casei sunt dumesnice numai cu numele; cănele e toba bătailor — nu zăbovește odată în calea stăpânului, fără să se aleagă cu un picior ori cu o scurtătură de lemn, care îl face să fugă în trei labe. Pisica deasemenea: se ține numai cu zilele; găina, rața, gâsca... sunt veșnic sburătuite; așa că între om și viețui.oarele dimprejurul gospodăriei stă veșnic *legea băfalui*. Folos mult și cât mai puțină îngrijire, — asta pare a fi socoteala cea mai bună pentru mulți dintre locuitorii satelor noastre. Iar când bietul dobitoc nu mai poate birui foamea, se învață și el năraș: boul sare gardurile în grădinile cu semănături; găina scurmă straturile; cănele colindă cuibarele; pisica mănâncă puii, iar vitele de ham rabdă până cad sub greutatea povelelor ori se sălbătăcesc și capătă obiceiuri rele: boul

se lasă pe tânjală, calul capătă meleac, se sperie, svârle ori mușcă....

Ce urmează de aci?

Mai întâi, o însemnată pagubă materială. Am auzit că tăbăcarii streini plătesc mai puțin pieile vitelor noastre, fiindcă sunt cu multe dungi și locuri slabe de pe urma veșnicei bătăi a bietelor dobitoace de muncă.—Nici că se poate mai grea mărturie în fața lumii întregi! Cât despre lipsa de chibzuință a unei astfel de purtări, aceea întrece toate marginile; căci a bate calul ori boul, când greutatea e prea mare și n'o poate urni din loc, e tot atât de nerod lucru, ca și cum ai bate pietrele din drum. Atâta numai, că la nătângie se mai adaogă și cruzimea, deci — pagubă morală.

Totuși, obiceiul e obicei. Chiar cei care nu bat, înjură și blestemă. Hi! haram! Hăis boală! Ho-chi pastramă! mânca-te-ar lupo să te mănânce! Dar gălbeaza, tăunii, splina, holera, ciuma, dalacul!... Toate plăgile Eghiptului sunt chemate asupra vitelor,—bașca de sudalme și bătăi cu ghiotura.

E atât de încredințat Românul de binecuvântările bătăii, încât are și o vorbă: *bătaia-i din raiu!* Deaceea, sistemul nu se mărginește la vite, ci trece și la om.

Mai întâi trebuie bătută femeia, «mujerea nebătută—e moară neferecată». Apoi trebuiesc «scărpinați» copiii și cine se mai întâmplă sub acelaș acoperiș, căci «unde dă tata, crește carnea»..

Așa dar, bășaia ridicată la înălțimea unui principiu! Un cântec de nuntă spune miresii aceste blajine cuvinte:

Pe unde stau florile
Cum or să stea palmele...

Iar dela o muncitoare văduvă, am auzit odată un cuvânt de un umor cu neputință de uitat.

— Săracu, bărbatu-meu ! Dumnezeu să-l erte... Când mă bătea, nu da niciodată cu mâna *goală*..

Ar fi de răs, dacă n'ar fi în acelaș timp covârșitor de tristă inconștiența acestui obiceiu sălbatec. Și-ți stă mintea în loc, când aflii că lipsa bătaii e privită uneori chiar ca semn că lipsește dragostea dintre soții. De aci lauda femeii cu vânătaele și fala bărbatului că-și cetluește nevasta, bătând-o uneori în curte ori pe drum, să-l vadă și alții.

Firește, așa ceva se petrece de obiceiu când bărbatul e «aghesmuit» și numai pe treapta de jos, unde omenia se schimbă în țigănie. Cât privește pe Modorani și Lăeși, la unii ca aceia, bătaia deșteaptă în suflet chiar un fel de sentiment estetic. Bușelile n'au haz decât cu larmă și țipete, să audă tot cătunul ; iar răfuiala în stil curat țigănesc e atunci, când cei încăerați svârl unul în altul nu numai cu bolovani sau ce mai găsesc împrejur, ci chiar cu proprii lor copii.

*

Față de atâta cădere, s'ar fi convenit ca îndată ce am scăpat de jugul altora și am început a ne desmetici din paragina în care cufundaseră streinii țara noastră, să fi alungat mai întâi bataia din obiceiurile noastre. Gârbaciul Turcului, knutul muscălesc, pâlciile butucul și celelalte unelte de chin, ar fi trebuit să-lase în sufletul Românului o scârbă veșnică față de cei cu purtare mijlocească.

Dar molima sufletelor se lecuește mai greu decât toate bolile trupului. Școala, care ar fi trebuit să nelumineze, s'a sprijinit și ea la început tot pe bătae. La școala primară, vergile erau nelipsite din «fereastra

Domnului», Cele de salcie — calea valea. Erau însă unele de mesteacăn, mlădioase ca biciul și tari ca sârmă. Însă cele mai cumplite erau cele de prun: țari, nodoroase și grele ca ferul. Sărăce mâni; sărăce degete, spintecate pentru greșeli mărunte, pe care un învățător cu inimă de părinte le-ar fi îndreptat zâmbind. — Să păzească Dumnezeu și pe dușmani de școala hengherească prin care am trecut împreună cu atâția alții, care visăm și azi ceasurile acelea de nesfârșită tristețe.

Cât despre oștire, acolo cel puțin bătaia era în reglemente, care prevedeau lovirea cu nuele (pălci). Soldații erau așezați în șir, ca un gard împrejurul vinovatului așternut la pământ. Doi îl țineau de cap, doi de picioare, iar alți doi se așezau cu vergile deoparte și de alta, lovind pe rând: pac-pac, pac-pac... până ce țâșnea sângele, iar carnea se făcea piftie.

— Valeo, domnule căpitan! Iartă-mă, domnule căpitan...!

De la o vreme, glasul se muia și cel leșinat era ridicat și dus pe sus în dosul rândurilor.

E drept că sălbăticia asta se întâmpla odinioară și în alte țări. *Bastonada* franceză, *Șlagul* prusian, *Knutul* rusesc, *Stroiul* și alte mijloace de chin, erau până nu de mult metode de educație militară. Atâta numai, că alții s'au desbărat mai de vreme de astfel de obiceiuri.

Pentru cei care fac moarte de om, s'a păstrat în unele țări, chiar pedeapsa cu moarte; pe cei greu vinovați îi închide pe viață, iar pe cei îndărătnici îi pedepesc cu bătaia în fața lumii, ca să-i copleșească rușinea și să se îndrepteze. În școală însă, în oștire și chiar în viața casnică, bătaia e osândită peste tot. Și nu numai față de oameni, dar și față de dobitoace. Cine ar îndrăzni în Elveția, Norvegia, Suedia, Olanda și alte țări

luminate să bată boul sau calul cu care se slujește la muncă? Unde se pomenesc pe acolo blesteme și vorbe de ocară, cum e *boală*, *haram* și altele, care se aud la noi pe toate cărările? Dimpotrivă, e o plăcere să vezi ce nume de mângâere (nume de flori și nume omenești) se dau vitelor și ce purtare blândă au față de ele.

În acele țări, bătaia nu-i din raiu, ci e semn de sălbăticiie, și de aceea legea o pedepsește cu asprime. E pedepsit chiar și cel care încarcă prea mult căruța ori înhamă rău, așa că ștreangurile jupuesc pielea dobitoacelor. Când o vită e sperioasă, asta e o rușine, fiind o dovadă că stăpânul e prost ori nătâng. Cine e deștept îndrumează calul și boul numai cu vorba, Despre câni nici nu mai vorbim. Cei ciobănești nici nu mai latră, ci se înțeleg cu omul prin semne. Păstorul arată de pildă o linie de pază. Indată ce turma ajunge până în dreptul ei, dulăul pornește ca săgeata din arc, și oile se abat pe loc, așa că vezi în stânga imaș păscut, iar în dreapta se întinde iarba de coasă, fără să fie o urmă de oaie prin ea.

Cum de s'a făcut schimbarea aceasta? Pe ce cale au ajuns unele neamuri să pună cuvântul în locul ciomagului? Nu cumva alții au izbutit să ghicească graiul dobitoacelor și să le tălmăcească gândurile lor?

La întrebarea aceasta e mai bine să răspundem cu câteva fapte, despre care se poate încredința oricine.

Ce spun fiarele

1. Animalele nu-s mașini, ci au și ele priceperea lor și graiul lor. Fiecare speță are menirea ei. Aproape toate sălbătăciunile sunt blânde, când nu le cauți pricină. Omul le-a speriat și le-a înrăit pe multe.

2. Hagenbeck — un fel de Rousseau al fiarelor sălbatice, Noua metodă de îmblanzire. Școala pentru fiare. Raiul de la Stellingen. Părerea vânătorului de lei Gérard.

Odinioară se credea că animalele sunt un fel de mașini (Descartes). Cum merge ceasornicul, dacă e întors, așa merg și ele: mănâncă, dorm, trăesc și mor ca într'un fel de vis.

Adevărul e altul. Fiecare viețuitoare are obiceiurile ei, nevoile, bucuriile și suferințele ei și se luptă cu traiul, când mai ușor, când mai greu, întocmai ca și omul. Bătrânul Fabre care o viață întreagă a pândit mereu să vadă cum trăesc găngăniile mărunte: furnici, painjeni, grierii și altele la fel cu acestea, a rămas înmărmurit câte meșteșuguri și câtă înțelepciune se poate găsi în lumea fapturilor celor mai nebagate în seamă. Astfel, de unde până acuma, ne deprinsesem a privi pe om ca un fel de cunună a creațiunei, azi începem

a privi lumea cu alți ochi: Nu mai zicem bunhoară ca acum o șută de ani, că omul este oglinda universului, și că celelalte viețuitoare sunt un fel de imitație după trupul omenesc. (Viermii se credea pe atunci că închipuesc mațele; scoicile ar fi întocmite după chipul ficatului; meduzele ar fi un fel de inimi etc.). Inchipuirea asta s'a dovedit cu totul deșeartă. Dimpotrivă, știm că fiecare soi u își are tiparul lui deosebit, iar *progresul speciilor nu ni se mai pare ca o scară cu multe trepte, deasupra cărora ar sta numai de cât ființa omenească. Din contra, fiecare specie, după cum are un trup osebit, are și un drum osebit în viață, adică se sue pe o scară deosebită și poate ajunge în felul ei la o înălțime, unde nici un alt soi u de animale nu mai poate ajunge.* De pildă, paianjenul: Cum simte el prada, cum își țese pânza și cum plutește prin văzduh, ca un arhitect năzdrăvan, care își scoate materialul de schelă chiar din trupul lui, asta e o măestrie pe care nici o altă făptură n'o mai poate imita. Ți-ar trebui ochi, ureche, picioare, inimă și minte de păianjen, ca să te poți lua la întrecere cu el.

Despre pânza lui, poporul nostru spune că gângania cea semeată s'ar fi luat la rămășag chiar cu Maica Domnului. Și cât este Ea de Puternică între Puternici, biruința tot pe partea paianjenului a rămas.

Gândul acesta cuprinde simbolic un adevăr de mare preț. Și anume: fiecare neam de vietăți are apucăturile sale și miătea sa, pe care n'o dă pe a nimănu. Iar pentru om, adevărafa dibăcie ar fi să caute a pricepe graiul tuturor celorlalte și să le apropie cu blnișorul pe toate câte-i pot folosi.

Cu atât mai mult, cu cât multe sunt gata de tovărășie, iar unele îl poftesc chiar ele. Livingstone, un

suflet drept ca și Fabre, povestește despre cucul african ceva minunat: «Ce pasăre ciudată și cucul — călăuză! Cine i-a spus lui și tuturor soiurilor din neamul lui, că oamenilor — fie albi, fie negri — le place mierea? Indată ce te zărește, drăguțul de el, aleargă și te chiamă din toată inima, să vii la un stup. Sboară într'acolo, se oprește apoi pe un copac și privește îndărăt, să vadă dacă-l urmezi; și când s'a încredințat că vii, pornește iarăși. Astfel, zburând din creangă în creangă, te duce până la locul unde este mierea. Iar dacă cumva nu vrei să te iai după el, stăruie-și pune atâta râvnă să te ademenească spre locașul albinelor, pe cât de grăbite sunt alte păsări să te alunge de lângă cuibul lor». (*Explorations du Zambèze*). «Dar căprioarele din pădurile Canadei, cu ce încredere se apropie de vânator? Dar Yacul pe Tibet? Dar păsările din Galopagos, despre care Darwin spune că veneau să se așeze pe țeava puscii vânătorului!

Și totuși, ca un nătâng, omul n'a priceput câți tovarăși prielnici și-ar fi putut aduna pe lângă el. Pe unele animale, e drept, le-a îmblânzit; dar pe altele le-a speriat și chiar le-a stins sămânța cu totul. Ca un copil arțăgos, a căutat să le învârtască după toanele lui. Dovada cea mai bună sunt menajeriile, unde de frica pistolului, a ferului roș și a altor unelte de tortură, bieteles sălbătăciuni sar prin cerc, se culcă, se scoală și Joacă cum nu li e voia.

Abia în timpurile din urmă un înțelept de felul lui Fabre și altor observatori ai naturii, a băgat de seamă că omul a apucat o cale greșită în socotelile lui cu celelalte vietăți. Acest bărbat minunat a fost Hagenbeck. Numele lui poate fi arătat alături de al lui Rousseau, Pestalozzi și altor pedagogi cesliți, iar viața lui

e vrednică să fie povestită de un nou Plutarch și, în orice caz, să fie pomenită în istoria pedagogiei.

*

Hagenbeck s'a născut la 1844 în Hamburg. Taică-su era negustor de pește. Inșă curtea lui era plină de pasări: nu numai de găini, găște, rațe și porumbei, ci și de păuni, papagali și multe rarități, precum și de capre, vaci și alte dobitoace. De carte, nu făcea mare haz. «Popi n'o să ajungeți, dar a scrie, a ceti și a socoti tot trebuie să învățați» zicea el către cei 7 copii ai săi, punându-le înainte ca țel *munca și rânduiala*. De altfel, copii lucrau de-avalma cu dânsul și pri-meau plată regulată, ca orice lucrător.

Intr'o bună zi, pescarii tocmiți să aducă la prăvălia lui Hagenbeck «tot» ce prind, au vânat foc. Ce să facă negustorul cu ele? Să le hrănească cu pește de cumpărat? Asta nu era o socoteală. Incaltea să-și fi scos singure hrana lor... Și atunci îi veni o idee: să le arate la lume — pe plată. Le-a așezat deci în niște hârdae cu apă și-a pus 10 bani *intrarea*, pentru cine ar vrea să le privească.

Afacerea cu focle a eșit bine. Iar unul din copiii lui Hagenbeck, având mare dragoste pentru animale, începu a cumpăra și alte soiuri de sălbătăciuni, aduse de corăbieri cine știe de unde. Astfel, încetul cu încetul, negustoria de pește s'a schimbat în negustorie de fiare pentru menajerii.

Nu putem înșira aci cu deamănuntul isprăvile lui Hagenbeck. Destul că azi, menajeria lui e cea mai mare din lume. Sălbătăciunile cuprind lângă Hamburg, cu grădinile, peșterile, iazurile, lacurile și coliviile lor o întindere de peste 140 de pogoane. Trenuri întregi și corăbii întregi duc și aduc aci tot felul de vietăți

B

din toate ținuturile globului. Întâiași dată, de când e pământul pământ, viețuitoarele împrăștiate din corabia lui Noe... s'au întâlnit iarăși la un loc. Cine n'au auzit de Hagenbeck și cine trece prin Hamburg, fără să se abată pe la marele negustor de fiare ?

Către bătrânețe, i-a venit în minte să-și povestească singur pățaniile vieții lui și-a scris o carte (*Von Tieren und Menschen, Erlebnisse und Erfahrungen*, Berlin 1908) care e vrednică de citit și de meditat de orice om doritor de învățătură, și mai ales de cei ce au în sarcina lor creșterea tineretului. Abia când citești povestirea unui om care a trăit zeci de ani cu fiarele, bagi de seamă ce minciuni prostănace ni se spun în copilărie în chip de învățătură. După ce ai aflat din cartea de lectură că elefantul doarme în picioare, iar vânătorii ferestruesc copacii, pentru ca elefanții să cadă seara (întocmai ca și cum ar fi de lemn... ascultă și ce spune Hagenbeck despre vânarea elefanților, și vei pricepe că astfel de isprăvi se fac cu ferăstrăul numai în cartea de cetire.

Și câte alte lucruri minunate nu află din gura omului care a văzut și a pățit atâtea! Dar lucrul cel mai de seamă în cartea mai sus pomenită nu-i povestirea primejdiilor de vânătoare și a întâmplărilor din menajerie, ci o mare idee pedagogică: chipul nou de a îmblânzi animalele, fără nici un pericol. Gândul acesta i-a venit lui Hagenbeck astfel:

La 1898, când cu marea expoziție din Chicago (pentru a sărbătorii 400 de ani dela descoperirea Americii), Hagenbeck făcuse o învoială cu doi Americani să

întocmească acolo o grădină zoologică, iar cumnatul lui, ca imblânzitor, să dea reprezentații cu fiarele. S'a întâmplat însă că imblânzitorul s'a îmbolnăvit de tifos.

Ce era de făcut?—mai ales că contractul era foarte aspru... Nu-i rămânea decât să țină el locul cumnatului. A intrat deci în cușca fiarelor și a început chiar el figurile anunțate publicului, muștrulind, după cum arăta programul, lei, tigri, urși, leopardzi și alte fiare primejdioase. — Izbânda a întrecut toate așteptările. Menajeria ajunsese minunăția întregii expoziții.

Aci însă trebuie lămurit îndată un lucru. Dacă Hagenbeck ar fi intrat netam-nesam în cușca leilor, ca unul care nu vrea să peardă câștigul unei afaceri, ai zice doar atâta: ia, un îndrăzneț... ahtiat după bani până într'atâta că și-a pus chiar viața în primejdie. Adevărul era însă altfel: fiarele îl cunoșteau mai dinainte pe stăpânul lor.

Cum?

Până la Hagenbeck, cei care intrau în cușca leilor și a tigrilor nu lăsau pistolul și biciul din mână: erau niște meseriași îndrăzneți, care se jucau în adevăr cu viața lor. Fiarele erau stăpânite cu bătaia, cu țepuși de fier, cu cângi înroșite în foc și de alde astea. Când animalul era îngrozit îndestul, bătăușul se încumeta să intre în colivie, iar sălbătăciunile săreau de teamă peste scânduri împinse printre gratii de sluga care sta afară ori prin cercul ținut de mâna imblânzitorului.

Dar, ce de sforăeli! Ce pocnete de biciu! Ce priviri fioroase din partea tigrului, leului ori hienii! Și sfârșitul era mai totdeauna la fel: într'o bună zi, cel cu pistolul era sfâșiat de ghiarele fiarelor care, într'o clipă de nebagare de seamă, se repezeau asupra dresorului răsbunându-și de toate rănila fierului înroșit în foc.

Socoteala asta i s'a părut lui Hagenbeck cu totul neroadă. El mărturisește: dacă îmblânzitorul e ucis, dânsul e de vină, nu fiara. Bătută și schinguită mereu, biata sălbătăciune e în „legitimă apărare“.

„Mulți s'or fi mirând, zice el, că din miile de fiare cu care am avut aface nu m'a răpus nici una. De bună seamă a fost și paza și dibăcia că nu m'a sfâșiat vre'un tigru, nu m'a stropșit vre-un un elefant sub piciorul lui, nu m'a străpuns cu cornul nici un rinocer și nu m'a zugrumat nici un șarpe cu încolăciturile lui... Dar iarăș, li se face o nedreptate sălbătăciunilor, când se zice că au caracter rău“.

Dimpotrivă: ele sunt, *așa cum e și omul care umblă cu ele.*

„*Puteți să mă credeți: între lei, tigri și pantere, am avut mulți prieteni buni, cu care umblam tot așa de fără de grijă, ca și cu un câne de casă. Iar dragostea era nu numai din partea mea. Ci m'am bucurat din partea fiarelor de o prietenie îndelungată. Legături credincioase au rămas între mine și ele multă vreme, chiar după ce ajunseseră unele în țări depărtate“.*

Căci ținerea de minte a fiarelor e în adevăr uimitoare. «Acum vre-o 40 de ani, cumpărasem niște pui de tigru. Unul se îmbolnăvește însă de răceală și capătă albeață la amândoi ochii. Luni de zile a trebuit să-l îngrijesc, și căutam să-i ușurez viața pe cât puteam. Mă târaș în fiecare zi în cușca bolnavului, fiindcă altfel nu puteam ajunge până la el. Așa s'a înfiripat o legătură de încredere între noi, iar la urma urmei am fost răsplătit pentru osteneala mea, căci tigrul s'a făcut sănătos... Mai târziu l'am vândut

în Berlin împreună cu perechea lui, dar mi-a păstrat până la moarte cea mai credincioasă prietenie...»

„Trecuse multă vreme, fără să-l mai văd. Când am mai trecut pe acolo, a fost deajuns să audă din depărtare glasul meu, și l'a cuprins îndată o neliniște și o mare bucurie. Cum m'am apropiat, a început miauna și a toarce în felul pisicilor, ca să mă cheme spre dânsul. Și nu s'a potolit până ce nu m'am alăturat să-l mângâiu. — Lumea sta împrejur cu gura căscată și nu-și putea da socoteala ce să însemneze acea înțelnire“.

Dar leii care l'au cunoscut pe Hagenbeck până în adânci bătrânețe! Dar rămășagurile pe care le-a câștigat vechiul lor stăpân, bizuindu-se că, chiar după lungă despărțire, ei tot îl vor recunoaște...

Care era taina unei astfel de prietenii?

Răspunsul e simplu de tot: Hagenbeck se purtase bine cu toate fiarele sale. Iși dăduse seama că *sălbătăciunile sunt rele, numai când omul e rău față de ele*. Altfel, chiar cele prinse de curând din codru, pot fi puse pe calea cea dreaptă. — Iată o dovadă care nu mai lasă nici o îndoială:

«Cel mai fioros tigrul dintre câți am văzut, îmi venise din India pe la începutul anului 1890. Era un tigrul din Bengal,—cel mai mare și mai greu dintre câți am cunoscut. Fusesse prins abia de câte-va luni... În ziua întâi, când m'am apropiat de colivie, s'a repezit spre gratii și-a întins ghiarele cât a putut să mă înhațe... dar sălbăticia lui nu mă speria și-am voit să i-o dovedesc: în fiecare zi mă apropiam să-l privesc și începeam să mârâiu ca tigrii,—cum s'ar prindea: să vorbesc în limba lui. Zi cu zi se arăta și el tot mai potolit; săria încă spre gratii, dar nu mai întindea

labele după mine. Peste 8 zile, am început să-i arunc câte o bucată de carne, căci drumul spre inimă trece prin stomac, — chiar și la fiare. Peste patru săptămâni, ajunseseam să-l ating cu mâna, dar cu cea mai mare pază, căci această mișcare îl făcea uneori să întindă iarăși ghiarele spre mine. În sfârșit, după trei luni, a înțeles că nu-i vreau nici un rău; venea singur lângă zăbrele, se tolănea și se lăsa să fie scărpinat».

Și Hagenbeck adaogă: aci era vorba de o fiară, prinsă după ce cunoscuse apucăturile vieții de codru. Când începi însă cu pui mici, sălbătăcia lor e doar o închipuire a omului. Dimpotrivă: «Toate fiarele de pradă, *fără excepție*, când le iai de tinere, și când te porți cu ele cum se cade, pot fi crescute întocmai ca vietățile dimprejurul casei».

Se înțelege, poți da uneori și peste câte o fire sălbăteacă, de oarece în fiecare viețuitoare, ca și în om, e și bine și rău, iar binele poate fi înmulțit, după cum și răul poate fi împușinat. De aceea, gândul cel dintâi al îmblânzitorului trebuie să fie acesta: să cerceteze caracterul, adecă apucăturile fiarelor cu care umblă, cu alte vorbe să facă școală cu ele.

Cum?

Întâi și întâi, trebuie să dai ocazia animalelor cu care vrei să lucrezi înaintea publicului să lege cunoștință unele cu altele. În acest scop, coliviile lor vor fi puse alături, să se poată vedea. Căci dacă le-ai da drumul la un loc chiar din ziua întâi, s'ar încinge între ele o strașnică bătălie. Din contra, după ce au stat câtva timp aproape, fiarele se deprind împreună, își spun în limba lor necazurile și bucuriile, pe cât le îngăduie gratia de fier. Iar în vremea asta nici îmblân-

zitorul nu stă degeaba, ci privindu-le mereu începe să cunoască pe încetul apucăturile fiecăreia.

După ce s'au deprins a trăi alături ca buni vecini, vine ziua întâi de școală: le dă adecă voe să intre toate într'o singură cușcă, — firește, în fața învățătorului. Și ce faci? Intocmai ca la școală în ziua întâi nu se face nici o lecție. Școlarii au mare poftă să se joace împreună ori cu învățătorul, cu care de altfel s'au jucat încă de mici în cușcile lor. Imblânzitorul trebuie să fie însă cu ochii în patru: să oprească certurile și încăerările, de oarece la fiare, ca și la copii, de la joc și până la bătae e un singur pas. De pildă, un urs alb se apropie tăpălogos de un leu și-ar vrea, să-i mângâe puțin coama; dar leul pricepe rău gândul tovarășului și-i arde o lipă peste bot... învățătorul trebuie să fie numai decât între ei și, printr'un ghiont prietenesc, îi dă a înțelege leului, că *aici* trebuie să fie cu bune purtări. Sau se întâmplă altceva: unui tigru cam arțăgos îi vine în minte să-i dea o palmă leopardului, care tocmai trece în treapăt pe lângă el. Leopardul îndată se zburlește, se face ghem—gata să sară în capul tigrului... Dascălul trebuie să fie iarăși la îndemână spre a-i despărți. Și astfel, dela lecția întâi, el poate ghici multe din apucăturile fiecărui școlar.

Vine apoi lecția a doua. Se aduc în cușcă toate uneltele: scaune, scări, cercuri, frânghii și tot ce mai e nevoie pentru figurile de învățat. (Cum s'ar zice, se aduc băncile în clasă și trebuie deprins fiecare elev să stea la locul său). Grea treabă să îndupleci pe un tigru să stea pe scaun ori să se suie pe un poloboc. Dar tocmai aici se vede priceperea și răbdarea imblânzitorului. Cu bicișorul într'o mână, în alta cu traista cu bucăți de carne, el chiamă pe fiecare ucenic

la locul lui, îl așează pe scaun, pe scară sau unde îi va fi slujba, arătându-i bucățița de carne. Inșă nu i-o dă până nu se sue singur de bună voe... Se înțelege că o astfel de lecție le place și școlarilor. Unii sunt mai grei la cap; alții sunt sburdalnici... abia s'au așezat pe scaun și, cum trece învățătorul la altă bancă, ei sar iarăși de la locul hotărât. De aceea îți trebuie o răbdare îngerească, până ce-l deprinzi pe fiecare să stea frumos în bancă și să vină la loc, îndată ce aude numele lui la catalog...

În sfârșit, încep și lecțiile cele grele. Dar până atunci, cei îndărătnici și cei grei de cap au fost dați afară din clasă. Imblânzitorul e grăbit de negustoria lui și alege numai pe cei deștepți și cu bune purtări. Apoi înadins nici *nu vrea să fie aspru cu cei neînzes-trați, ca să nu deprindă rău și pe cei ce ascultă de bună voe.*—Mai bine lasă repetenți pe toți cei netrebniți și trece în clasa a doua numai pe cei pricepuți și cu apucături de laudă.

Acuma e acuma. Cum să faci pe tigrul să se urce pe un butoiu care se prăvălește, iar tigrul să nu sară jos, ci să schimbe mereu labele, așa ca el însuși să învârtească butoiul, împingându-l de colo până colo prin colivie? Sau să faci pe un elefant mătănaș să se suie pe fundul unui vas?

Dar, cu răbdare, cu blândețe și băgare de seamă, toate greutățile sunt biruite. Orice fiară poate fi astfel imblânzită, iar dovada e că nici un imblânzitor nu mai e sfâșiat. S'a adevărit deplin dreptatea metodei lui Hagenbeck care se cuprinde în două cuvinte: *Să biruești sălbătăcia prin blândețe.*

* *

Inșă reforma lui Hagenbeck nu s'a mărginit numai

la atâta. Pentru ca școlarul să învețe, cuvântul bun nu-i de ajuns, Mai trebuie și hrană potrivită și aer cât se poate de bun. Nu-i o adevărată cruzime să ții go-geamite leu închis într'o colivie de câțiva pași? Și cum să nu fie arțăgos tigrul care cască de plictiseală și strănută mereu de mirosul cel greu al coliviei?

Așa dar, ca și Rousseau, Hagenbeck a zis: *îndărăt spre natură!* Să dăm și fiarelor libertatea care li se cuvine. Din fire, ele sunt bune. Ia să le lăsăm în aer liber, vara, ca și iarna, să vedem ce vor face...

Zis și făcut. Imblânzitorul care începuse odinioară cu cele 6 foce, cumpără o moșie lângă Hamburg și se apucă de muncă: săpă iazuri pentru pasările de baltă; ridică coline și grămezi de stânci pentru viețile dela munte; semănă livezi anume pentru sălbătăciunile care pasc; peșteri pentru lei, crânguri pentru tigri... și scobi niște șanțuri adânci, pentru ca fiarele să nu poată sări de la unele la altele. Astfel, cine intră acuma în «raiul de la Stellingen», dă cu ochii de elefanți, lei, tigri... și tot soiul de sălbătăciuni care crezi că în două sărituri te și înhață. Adevărul e că nici nu se gândesc la așa ceva, de oarece știu bine hotarul peste care nu se pot întinde. Cât despre sănăitatea lor, e minunată. Struții din pustiile calde ale Africei se tăvălesc iarna pe zăpadă; girafele, care în țara lor nu știu ce-i ninsoarea, s'au deprins să petreacă aproape toată iarna fără foc,— în schimb, părul lor s'a mai lungit puțin; căprioarele se cațără pe stânci; renii, potrivit obiceiului, se suie pe culmea colinelor, să stea în bătaia vântului, spre a se apăra de țințari. Așa că fiecare vietate își alege locul care-i place; iar când e vreme rea, intră în adăposturile ce le stau la îndemână.

Urmarea a fost că, de unde la început Hagenbeck vindea pe an abia o pereche, două din fiecare soi de animale, azi vinde cu sutele și chiar cu miile. Odată a primit o comandă de 2000 de dromedari! Munca sa, ca orice activitate pornită din judecata dreaptă, i-a fost răsplătită nu numai de dragostea animalelor, care se împlânzia repede și se bucurau să-l vadă aproape de ele, ci i-a adus și un mare spor de avere, precum și un renume împărătesc. Hagenbeck este și va rămâne cel mai mare pedagog al făpturilor necuvântătoare, — e un fel de Rousseau al animalelor.

Urmând pilda de la Stellingen, mai în toate țările civilizate s'au făcut grădini zoologice la fel și, în acelaș timp, s'au luat măsuri să se oprească vânatul soiurilor amenințate cu stingerea. Atât în Europa, cât și în celelalte părți ale lumii, sunt acuma păduri și șesuri întinse, cruțate de cruzimea și lăcomia omului.

De abia acuma începem să ne dăm seama că o speță care piere e o pagubă veșnică și că o țară nu poate produce locuitorilor ei tot folosul convenit, până ce ei nu încearcă să crească plantele și animalele cele mai potrivite cu ținutul. Hagenbeck a dovedit-o cu fapta. Fasanii de pe moșiile proprietarilor englezi sunt azi mult mai grei, de pe urma încrucișării cu fasanii aduși tocmai din mijlocul Asiei. Urmând această cale se vor îmbunătăți cine știe câte soiuri animale domestice, precum și cele de pădure, care sânt bune de vânat. De aceea, odată și odată, numele lui Hagenbeck va fi de bună seamă pomenit printre marii binefăcători ai omenirii.

În orice caz, el este și rămâne un mare pedagog. Prin fapta și învățătura lui ne-a deschis ochii asu-

pra unui mare adevăr, pe care mulți nu-l înțelegeau deplin nici cu privire la om. Și anume :

Școala adevărată pornește dela blândețe și iubire.

Mai mult de cât oricare, el a dat de minciună proverbul românesc că «bătaia-i din raiu». Din potrivă, fiarele îmblânzite de Hagenbeck dovedesc fără puțință de îndoială, că «bătaia nu-i din raiu, ci din prostie și nărăvire».

P. S. — Pentru a fi drepti față de cei care au avut inițiative bune, se cade să pomenim aci și părerea vestitului vânător de lei, Gérard. — Tot colindând munții Algeriei, găsisse odată un puiu de leu, pe care l'a adus la cazarmă și l-a crescut. Hubert, așa-l chema pe leu, se făcuse mare și se juca cu Gérard și alți soldați fără să se slujească de ghiare ori de dinți..

În Octombrie 1847, a fost pornit spre grădina zoologică din Paris.

«Ajuns la Toulon, a trebuit să ne despărțim... Cu toată bucuria mea să-mi văd părinții, simțeam că-mi lipsește ceva.. Peste câteva săptămâni, când m'am întors la Marsilia. să-mi văd ucenicul, nu l'am mai găsit cum îl lăsasem. După cea dintâi scântere de bucurie, care a însuflețit o clipă capul lui cel frumos, mi s'a părut trist, suferind și abătut. Privirea lui par'că-mi zicea : De ce m'ai părăsit? Unde sunt? Unde mă duce? Iaca, ai venit, dar rămâi cu mine...

Imi părea atât de rău să-l văd nenorocit, că n'am avut puterea să prelungesc șederea mea, ci repede am plecat.

Pe când mă depărtam, odată îl aud sărind în cușcă și urlând cu furie.

M'am grăbit să mă întorc. Zărindu-mă iar, s'a li-

niștit, s'a culcat în lung lângă gratii, ca să-l pot mângâia cu mâna.

Peste câteva minute adormise, și-am plecat, mergând în vârful degetelor, de teamă să nu-l deștept...

.....

Peste trei luni, am ajuns și eu la Paris... A doua zi, m'am dus la «Jardin des Plantes» întovărășit de Bertrand, directorul gazetei *Journal des chasseurs* și de fata lui, care vrea să fie de față la întâlnirea mea cu Hubert. Intrând în galeria «fiarelor sălbatice», am rămas mirat de îngustimea carcerelor, unde bieteile făpturi sunt osândite a trăi într'o trândăvie ucigătoare. Mai ales m'a isbit putoarea înciumată care ese din colivii și duhoarea pe care hienele (făpturi murdare și spurcate) de bună seamă că o pot suferi, dar care fără nici o îndoială trebuie să omoare pe lei și pantere, vietăți cu blănuri netede și curate, care sunt curățenia încarnată.

.....

Smintenia asta m'a îndemnat să supun marelui învățat Geoffroy-Saint Hillaire câteva observări și chibzuiri, pe care el le-a ascultat cu mare bunăvoință. Mă grăbesc să adaog, că dacă n'ar fi venit revoluția din 1848, Hubert și cei de o seamă cu el, ar fi dobandit ceea ce cerusem pentru dânșii).

Pe când mă îndreptam astfel amărât către cușca leului meu, el stă culcat și pe jumătate adormit, privind cu nepăsare pe cei ce treceau înaintea lui.

Deodată, ridică capul; ochii se deschid mari; o mișcare nervoasă îi încrețește mușchii feței; vârful cozii începe să se sbată : zărise uniforma de Spahiu, dar nu recunoscuse încă pe vechiu său stăpân.

Totuși, cu privirea neliniștită, începu a mă măsură dela cap până la picioare, ca și cum ar fi căutat să-și aducă aminte ceva.

Atunci, mă apropiai și, ne mai putând să mă stăpânesc, întind mâna printe grătii.

Doamne! a fost o clipă... în adevăr sguduitoare și pentru mine, și pentru cei ce erau de față.

Sorbindu-mă mereu din ochi, Hubert și-a lipit botul de mâna mea și a început să mă miroase cu sete. La fiecare răsuflare, privirea lui se limpezea și se făcea mai prietenoasă. Sub uniforma pe care o recunoscuse chiar dela început, începea acum să-și cunoască prietenul.

Înțeleseiu că ar fi deajuns un singur cuvânt, ca să pun capăt tuturor îndoelilor.

— Hubert! i-am zis, netezindu-l, dragul meu tovarăș! Nici n'a mai așteptat să mai adaug ceva. Cu o săritură furioasă s'a isbit de grațiile care trosneau de sguduirea lui puternică.

Tovarășii mei, speriați, s'au ferit grabnic înlături, îndemnându-mă să fug... Dar Hubert se ridicase în două labe, și lipit de zăbrele, căută să spargă grilajul care ne despărția, urlând de bucurie și de furie în acelaș timp. Era vrednic de văzut!

Limba lui aspră lingeă cu nesaț mâna, pe care i-o lăsasem în voe, iar cu labele lui uriașe căutau să mă tragă încetișor spre dânsul. Dar, îndată ce se făcea vreunul că se apropie, pe Hubert îl apucă o furie groaznică, iar când se depărtă să ne lase singuri, se potoliă iarăși și mă mângâia.

N'aș putea să spun, ce grea mi-a fost despărțirea de el în ziua aceea. De douăzeci de ori m'am întors, să-l fac să priceapă, că o să ne vedem iarăși, și de

fiecare dată, când mă depărtam, sguduia toată galeria cu salturi și sbierete îngrozitoare.

Câtva timp, mă duceam des să văd pe bietul prizonier și adeseori petreceam ceasuri întregi numai amândoi. Dar dela o vreme, băga-i de seamă că e trist și slăbește. Paznicii ziceau că-i face rău întâlnirea cu mine. Cu greu, dar m'am hotărât să nu vin așa de des.

Intr'o zi, în luna lui Mai, m'am înființat, ca de obicei. Domnule, mă întâmpină paznicul întristat: nu mai veni, Hubert a murit».

Întâmplarea asta dovedește că gândul lui Hagenbeck l'a avut și altul înainte de el. Statul francez s'a arătat însă zăbavnic. Așa că abia după jumătate de veac, prin silințele negustorului din Hamburg, a ajuns la împlinire ideea de a se înlocui metoda asprimei prin o purtare blândă și a da fiecărui animal un mediu potrivit cu acela în care s'a născut.

Nici o întâmplare însă n'a minunat mai mult pe pedagogi decât cea cu caii lui Kroll din Elberfeld (care știu să facă socoteli), și mai ales cea cu cânele din Mannheim.

Un avocat avea un câne, Rolf. Pe când soția lui făcea lecție cu copiii, cățelul privea, ca și cum ar pricepe. Intr'o zi, mama copiilor, voind să glumească, zice cânelui: Dar tu Rolf, știi cât face 2 și cu 2?

Care n'a fost mirarea femeii, când a văzut că Rolf dă de 4 ori cu laba peste mâna stăpânei sale!

Îndată, soția avocatului a făcut încercări și a aflat că martorul cel mut al lecțiilor urmăreă în capul lui sbocoteli destul de grele: adunări, înmulțiri, scăderi...

Atâta i-a trebuit, și fără zăbavă munca profesoarei

s'a îndreptat către acest nou școlar. Dar cum să se înțeleagă cu el? A trebuit să-l învețe a ceti, făcându-i un alfabet anume, ca la telegraf. Așa de pildă, pentru *a* dă cu laba odată; pentru *b* de 2 ori și așa până la 25 de litere.... În sfârșit, Rolf a ajuns să priceapă din bătaia mâinii orice întrebare și să răspundă și el bătând din labă întocmai ca un telegrafist care spune ceva altuia la altă stație. A ajuns să scrie și scrisori.... Căci, după ce s'a aflat aminunea asta, au venit mulți învățați să-l vadă (între alții profesorul Clapărède din Geneva și Makensie din Genua).

Când a sosit Makensie, Rolf l'a întrebat: *wr du* adecă *wer du*? Cine ești tu. (Ca să nu mai peardă vreme, cânele înșiră numai consonantele, ca stenografii!). Și după ce Makensie i-a spus numele și a început să-i povestească că și lui (doctorului) îi plac câinii, că doriă de mult să vadă pe Rolf... și altele, cânele a răspuns: *lib ht Lol dich* (lieb hat Lol dich), adecă și *Lol* (așa se alintă Rolf) te iubește pe tine.

Dar astea erau mici banalități de conversație. Oaspeții au putut constata că acel câțel nădrăvan poate scoate rădăcina pătrată și cubică mai repede decât școlarii și că mânuește numerile cu o îndemănare mai mare decât un om normal.

Avem așa dar dovada pipăită că sânt animale geniale,—mai deștepte uneori și decât oamenii! Imprejurarea asta trebuie să cufunde în cea mai grea rușine pe nătângii care chinuesc alte viețuitoare și în deosebi vitele de muncă, tovarășii care se ostenesc pentru noi și sufăr, fără să aibă cui spune mâhnirile lor.

Ce mărturisesc copiii și Primitivii

1. Copiii iubesc toate animalele și în deosebi puii. Copilul e cel mai bun îmblânzitor. Dovezi.
2. Primitivii de asemenea leagă repede prieteșug cu tot felul de vietăți. Colibele sălbaticilor sunt adevărate menagerii!

Ceea ce spune înțeleptul îmblânzitor dela Hamburg mărturisesc și copiii tuturor neamurilor pământului. Nu-i copil, care să nu se bucure, când vede un miel, un puiu de găină, de rață sau de altă pasăre și să nu doriască a pune mâna pe el. Când găsesesc în tufe sau în mijlocul arăturii un cuib cu trei-patru oușoare sau cu niște puș golaș, le tremură inima de bucurie, mai mult decât sgârcitului care ar găsi o comoară.

De aceea, copiii află calea spre sufletul animalelor mult mai repede decât omul matur. Iată câteva fapte observate de aproape.

Cea dintâi vietate, cu care au făcut tovărășie niște copii cunoscuți scriitorului acestor rânduri, a fost o broască țestoasă. O găsiseră pe drum, cu țeasta pe jumătate strivită; — de bună seamă fusese călcată de vre-o căruță. Cu toată înfățișarea ei neplăcută, copiii au primit-o în grădină, ca s'o scape de alte primejdii. S'a perdut apoi în tufiș, și s'a vindecat singură, cum se

vindecă toate sălbătăciunile. Indată însă ce s'a făcut sănătoasă, ne-am pomenit cu ea pe cărare. In fiecare zi, o întâlneau aci pe o potecă, aci pe alta. Dela o vreme, ne privia fără nici o sfială, se oprea locului, apoi începea să ciugulească firile de iarbă. Și așa rătăcia de colo până colo prin grădină și prin curte până toamna, când pieria, pentru ca să iasă iarăși primăvara. Arătareea ei de sub o tufă de liliac ori de lemn cânesc, era atunci vestită tuturor celor din casă, ca o noutate de seamă și era primită cu aceeași bucurie, ca și sosirea rândunelelor. Astfel a rămas ani de-a rândul pe lângă noi, fără să treacă în alte grădini; până ce, într'o bună zi, am aflat că pribeagă și-a dat obștescul sfârșit.

Dar, în amintirea ei, copiii au adus dela Tekir-Ghiol o broscuță mică de acelaș soi. Cu asta, jocul a ajuns un fel de școală. Kara-Kara (așa o chema pe școlărița cea nouă) venea să mănânce iarbă chiar din mâna stăpânei care o îngrija. Fiind însă mutată la vie, în locuri cu totul necunoscute și, poate, neprielnice neamului broștesc, într'o zi s'a rătăcit prin iarba prea mare și astfel n'am putut urmări până unde ar fi mers prietenia cu piticul cel hazliu, care asculta cu mare luare aminte tot ce auzia, și privea îndelung cu ochisorii ei negri tot ce-i eșia înainte, chibzuind dacă trebuie să se apropie ori nu.

La isprăvi și mai mari ajunsese Tuti. Tuti era un puiu de canar, cumpărat de ziua fetei, în locul altuia care părea obosit de bătrânețe. Meșteșugul bătrânului era să deschidă singur ușa coliviei. Făcea ce făcea, și-l găsiu sburând prin cameră. Tuti, fiind numai de 6 luni, era la început sfios. Când se apropia cineva de colivie, fâlfâia din aripi și săria din colț în colț. Primind însă mereu bucățelele de smochine, sfiata a pierit. După vreo

câteva săptămâni, când mica lui îngrijitoare îi întindea degetul. Tuti venea acum să o ciupească, ceea ce însemna în limba lui un fel de «bună ziua». Că nu era vreun gând de apărare, s'a dovedit deplin mai târziu, când ușa coliviei a fost lăsată deschisă, iar pufulețul cel galben venea să se așeze pe degetul fetiței, ciugulindu-i unghia cu mult ciripit și larmă.

Indrăsneala a crescut apoi repede. Dimineața, când copiii se spălau, Tuti făcea un tărăboiu cât zece. Sbura de colo până colo prin odae, se așeza pe marginea oglinzii, unde vedea altă păsărică galbenă, se certa puțin cu aceea, săria pe cuer, pe sobă și unde-i venea la socoteală. Într'o zi, a avut ideea năsdărană să se așeze chiar pe capul stăpânei lui, să vadă ce are să fie ! Și, fiind că semeția asta i-a dat prilej să-și încălzească piciorușele într'un păr neted și moale, Tuti a întins prietenia lui și asupra altora cu păr mai puțin ademenitor. Se așeza pe spatele și umerii goi ai celor ce se spălau și făcea toate ghidușile : îi ciupea, îi gâdila și-apoi sbura, ciripind cât îl ajuta glasul, ca unul ce-a tăcut cine știe ce ispravă. Astfel, Tuti era stăpânul acelei odăi și, drept să spun, era geniul bun al ceasurilor de dimineață pentru toți cei ce veneau să se spele, spre a începe obișnuita muncă zilnică. Moartea lui a fost o durere nu numai pentru copii. De bună seamă în căpușorul lui cât o alună, se deșteptaseră gânduri și sentimente mai vrednice decât ale multor făpturi care se cred lucru mare pe lumea asta.

Al patrulea la rând a fost Țucă—un pisoi, care venise cine știe de unde și miauna jalnic, ca unul ce fusese osândit pe semne la moarte prin foame. După oarecare dosire într'un coș (căci regulele casei nu îngăduiseră până atunci nici o pisică) de ziua fetiței a venit rugă-

ciunea neașteptată : să primim «un pisoiu care miorlăie de foame»...

O astfel de cerere ar fi fost ori și când respinsă fără multă vorbă. Înțelepciunea celor mai bătrâni din casă arătase copiilor din vreme, că pisica e un dobitoc murdar, fără credință și stricător ; perii cad în mâncare, stofele sunt sgâriate, chiar și offică poate da omului. Toate faptele rele ale neamului pisicesc fuseseră încondeiate cu deamănuntul.

Când a auzit atâtea grozavii pe seama pisoifului îngrijit în ascuns, un nor de mâhnire s'a coborât pe ochii celei ce se rugase și, cât pe ce, să înceapă ploaia. O lacrimă se și arătase în colțul ochiului. — Poftim bucurie de ziua nașterii !

Pribeagul a fost deci îngăduit în casă, dar cu cheazășie : la cea dintâi sgârietură pe mâni ori, Doamne ferește, la ochi ; la cea dintâi dovadă de rele purtări, avea să fie svârilit, fără nici o milă. Iar deocamdată, vagabondul trebuia să doarmă jos, la bucătărie, într'un colț hotărât.

Atâta strășnicie ar fi trebuit să zădărnicească orice încercare de apropiere. Iubirea însă e meșterul meșterilor. Peste câteva săptămâni, ne-a fost dat să vedem minunea, că pisoiful cel jigărit, ciufulit și sălbatec se făcune o «Țucă» cu părul lins, vioaie, gata de joc și cu obiceiuri de o punctualitate exemplară, — începând cu ceasul, când venea dimineața la ușa copiilor, strigându-i în limba ei. Iar, după ce i se deschidea ușa, întinerarul era știut : întâi la patul din stânga, unde se oprea o clipă, mușuluind puțin cu botul pe cel ce dormea, apoi la dreapta, în alt pat, unde încerca toate mângâerile pisicești, spre a deștepta pe adevărata ei proteguitoare. Și când o mână somnoroasă o depărta, Țuca se ducea tocmai la picioare, unde se

așeza în colțul patului, așteptând liniștită ceasul de primire...

Cât despre jocurile ei de peste zi, acelea erau fără sfârșit. Pe lângă multe sărituri făcute după poruncă, ca la circ, Țuca avea însă și meritul de a nu turbura cu nimic pe ceilalți locuitori ai casei, dându-și par'că seama că fusese numai îngăduită, și că orice greșală ar putea-o arunca iarăși pe drumuri. — Cât privește necredința pisicilor, necurătenia și alte ponosuri, înșirate cu bună credință de cei mari, după cum le auziseră și ei dela alții, toate au rămas de rușine — clevetiri curate. Vedeau acum și cei ce se împotriviseră la primirea pribăgului, că acele învinuiri se potrivesc numai cu «pisicile rău crescute», în casele unde oamenii nu știu decât să le sburătuiască cu mătura și cu vâtraul, ori să le interească cu un *câț*, care le face să intre în pământ de spaimă.

Aceasta a fost cea dintâi lecție, pe care niște copii, fără știrea lor, o dăduseră unor oameni trecuți de jumătatea vieții și totuși stăpâniți de o prejudecată ridicolă.

E de prisos să mai înșirăm alte întâmplări cu alte dobitoace dimprejurul casei. Răposatul Haret a povestit cu privire la câni unele lucruri pline de interes. Despre bătrânul Ursu, cânele care păzea o casă la țară, pot da și eu mărturie că era mai înțelept, — în orice cas mai credincios — decât toți chelarii plătiți neasemănat mai mult, pe când bietul dobitoc avea parte numai de o cușcă cu trei pereți și o bucată de mămăligă.

Privirea lui Ursu era plină de bunătate și deșteptăciune. Cred că avea noțiuni de o fineță morală deosebită. Când chelarul T. venea beat, Ursu îl lătra

ca pe un străin și nici mâncarea nu-l potolea. Numai odată s'a înșelat în socotelile lui. Intr'o toamnă, văzând pe ai casei că pleacă dela vie, s'a furișat sub pat — cu gândul, pe semne, să păzească el gospodăria până la întoarcerea stăpânilor. Sentimentul datoriei și al afecțiunii a fost mai puternic decât al prevederii. Astfel, a rămas închis patru zile și-a fost mântuit ca printr'o minune, de chelarul care, nemerindu-se pe acolo, a auzit un schiaunat înăbușit și-a spart ușa, găsindu-l aproape mort de foame. Dacă o fi adevărat ce cred Budiștii, că sufletele oamenilor intră în trupuri de animale, îmi vine să cred că în capul lui Ursu se rătăcise sufletul vre-unui înțelept care, din nebăgare de seamă, va fi greșit și el cine știe ce. Dar, într'o viață viitoare, sânt încredințat că drept credinciosul paznic, Ursu, va fi iarăși în rând cu cele mai bune și mai desăvârșite făpturi dintre câte a purtat până acum pământul. Ca un adevărat bodisatva, el va fi atunci iertător față de bipezii prostănaci care l'au legat de atâtea ori în ploae și-l vor fi lăsat flămând, cât a trăit în locașurile acestea de ispășire.

După Ursu, s'ar cuveni să încheiem. Vom pomeni totuși încă o întâmplare din vremea războiului, fiindcă războiul a fost prilejul acestor pagini.

După ce a început ninsoarea cea mare, găinele abia se mai dau jos din coteț. Apa îngheța îndată în strachină, iar ouăle crăpau de ger. Pașările din curte, fiind proprietatea personală a celei ce ia apărarea tuturor făpturilor, stăpâna lor a adus pe Pufulone (o găină moțată) să ouă în casă la căldură. Peste câteva zile nu numai Pufulone, dar și Alba, Crestuța și Pitulicea se deprinseseră a veni la fereastra bucătăriei, dând știre la geam despre gândul lor. Iar când găseau

cumva ușa deschisă, se suiau pe scară și se așezau la colțul hotărât, unde primiseră la început și oarecare tain de grăunțe. Pentru fiecare ou care se adăoga în cuibar, cotcodăcitul înștiința pe toți cei din casă la ce tocmeală se învoiseră niște *proaste* de găini. Și, spre a dovedi și mai mult mărginirea lor, nici una nu voia să iasă din casă, până nu i se da în chip de grăunțe sau fărămituri de pâine plata făgăduită *atunci...* când cu învoiala dela început. În capul ei cel ciufulit Pufulone, Pufu ori Pufuloanca (unde e dragoste multă e și multă alintare) își făcuse, se vede, din ziua întâi socotelile sale, îndată ce a văzut că e mai bine să ouă la căldură, — ba încă să mai primească și plată. De mirare e însă, cum a înduplecat și pe celelalte tovarășe, să caute, când le vine rândul, același cuibar.

După lecția auzită dela Hagenbeck, pilda aceasta, dată pe negândite de niște copii, mărturisește lămurit că dobitoacele nu-s proaste, ci au fiecare mintea lor, graiul lor și apucăturile lor, pe care trebuie să te silești a le pricepe, dacă vrei să te înțelegi cu ele.

Legea bățului e cea mai neroadă dintre toate legile. Ea dovedește că nu lighioanele sunt proaste, ci omul e nătâng, când se bizue pe băț.

Și ce spun copiii mărturisesc la fel și Primitivii (tot un fel de copii și ei). Incredințați că toate vietățile au suflet, ei cearcă să tălmăcească gândirile tuturor sălbătăciunilor. Cu vorbă bună și desmierdare, dobitoacele s'au adunat împrejurul lor, ca împrejurul lui Adam. Colibele Negrilor de pe la izvoarele Nilului sunt adevărate menagerii. Pieile-Roșii tot așa, au nu numai găini, capre, câni, dar și papagali, maimuțe, ba și șerpi, care țin locul pisicilor, adică prind șoareci.

«Uneori găsești în cortul Indianului tot atâtea mai-

muțe, cât și oameni. Pe cele mici, femeile le țin în brațe, cum obișnuesc femeile din Europa să țină căței. Noaptea, când e frig, maimuțele se lipesc de stăpânele lor, torcând ca pisicile... Tucanii, Arani și multe neamuri de papagali stau pe prăjini, sau se acață unde pot... Fiecare membru al familiei are între maimuțe ori pasări favorita sa, cu care se joacă... Copilul Indianului, tăcut de felul lui, se bucură, privind mișcările menageriei; mama, fiind mai vorbăreață, și băeții mai mari se necăjesc ceasuri întregi să învețe pe papagali a vorbi, iar copilașii se hârjonesc cu toate vietățile care le stau în cale». (*Martius*).

Asta dovedește mai presus de orice îndoială dreptatea lui Hagenbeck, că toate vietățile, dacă sunt luate cu binișorul, se apropie de om. Atârnă de el ca să fie în adevăr Domnul sau măcar tovarășul lor al tuturor.

Pentru ce n'a isbutit? Pentru ce în unele părți, omul a pus mâna pe ciomag?

La întrebarea asta, vom răspunde lămurit, numai dacă privim deosebit purtarea femeii și purtarea bărbatului.

Femeia educatoarea geniului omenesc

1. Copii și femeile au îmblânzit cele dintâi animale

2. Inceputul îmblânzirii nu-i folosul, ci *jocul*. Femeia adună semințe, le samănă și începe *agricultura*. Tot ea are paza focului și pune temelul *industrii*: *olăria*, *țesutul* etc.—Buna purtare cu vitele la cei dintâi plugari.

Pentru a lămuri procesul dintre om și celelalte viețăți, ar trebui să urmărim pas cu pas toate dibuirile omului din starea lui de sălbătăcie și până acum. Dar așa ceva e aproape cu neputință. Cărturarii până mai eri-alaltăeri aveau obiceiul să înfățișeze viața omului ca trecând prin trei stadii: întâi ar fi fost vânător, după aceea a îmblânzit animalele și s'a făcut păstor, apoi, cultivând pomii și alte ierburi, a ajuns și lucrător de pământ. Acum închipuirile acestea ni se par adevărate copilării. Privind traiul sălbaticilor de azi de la un pol până la celalt, etnografia ne arată că cele 3 trepte sunt departe de ființa adevărului. Astfel, în mijlocul Africei, găsim Negri cari lucrează minunat pământul, fără să fi visat măcar de păstorie. De altă parte, în America, nefiind până acum 400 de ani nici vaci, nici oi, nici cai, nici capre, unele neamuri (Perusienii de pildă) ajunseseră la agricultură cu irigație, fără să cunoască păstoria, — necum nomadismul.

Trebue o minte în adevăr înțelegătoare și o inimă plină de milă. Femeia și copiii începuseră opera cea mare a păcii, dar bărbatul, dimpotrivă, îndată ce s'a bizuit pe armele sale, a început a se împodobi cu dinți de fiare, cu piei și pene dela animalele ucise și a se mânji cu sângele lor în chip de podoabă. A pornit adecă un «răsboi înăsprit» împotriva tuturor vietăților care-l stinghereau și chiar împotriva celor nevinovate. Urmarea a fost o cumplită pustiire a planetei,—mai ales în veacurile din urmă. Elefantul, cel mai puternic și mai cuminte dintre toți tovarășii omului (atât de înțelept că poartă de grijă ca o dădacă de pruncii stăpânului), uriașul acesta atât de folositor la aratul ogoarelor, la căratul butucilor, al pietrelor și altor sarcini grele, pentru care se cere nu numai vârtute, ci și pricepere, e pe cale de a pieri. Odinioară trăia până în pădurile din nordul Africei; azi abia se mai găsește în pădurile din mijlocul acestui continent, unde e ucis cu zecile de mii în fiecare an. Tot așa e pe cale de a pieri și uriașul mărilor — balena.

Când Lapérouse a trecut pe lângă Țara-Focului, (în Ianuar 1786), oceanul era plin de balene. «Corabia nu le speria de loc: la o bătae de pistol, ele înotau falnice...» Iar la țărmul chilian, «toată noaptea am fost înconjurați de balene», înotau atât de aproape, încât la fiecare răsuflare, asvârleau apa pe puntea corăbiei», căci nici un localnic nu încercase să le vâneze. Dar vestitul navigator adaogă îndată proorocia, că stăpânirea balenei în acele mări va dăinui până la ivirea pescarilor dinspre Spitzberg și Groenland, unde neamul blând al balenei era încă de pe atunci foarte strimtorat.

Și vorba lui s'a împlinit. Azi, spețele cele mai mari de balenă sunt aproape stinse. Unul din cele mai bogate

isvoare de hrană a fost neghiobește risipit (gândiți-vă : dela o singură balenă puteai să iai până la 150.000 kilograme de untură, adică atâta cât ai scoate dela o cireadă de 200 boi!) Dar cerbii cu armătura falnică a coarnelor lor! Dar zimbrii, dar castorii și zeii de alte soiuri binecuvântate, care fără milă au fost nimicite! Când omul alb a năpădit în șesurile erboase dinspre Mississipi, cirezi întregi de bisoni au fost stârpite, fără ca măcar carnea ori pielea lor să fi folosit cuiva. Von Steinen spune că pe malurile lui Paranatinga (Brazilia), căprioarele erau așa de blânde, încât stau să te apropii de ele până la 30 de pași, iar cele împușcate porneau întâi la fugă, apoi se opreau, să-și lingă rănilor și priveau mirate la omul care venise să le turbure liniștea.

Rezultatul: din blânde, cum erau la început, multe vietăți ale stepei și ale codrului s'au sălbăticit, au ajuns sperioase și, îndată ce văd chipul omului, fug de-și iau lumea în cap. Inșă nici fuga nu le poate bcroti, căci meșteșugul și viclenia vânătorului e nemărginită. Boșimanul, cât e de slut și pipernicit, se ascunde ca un diavol, sub pielea unui struț jupuit, își sprijină gâtul și capul pe un băț, plecându-l și ridicându-l mereu, cum fac păsările când pasc, iar cu mâna cealaltă, împelițatul își gătește arcul și săgețile, Apoi, când s'a apropiat indestul, svrr... o săgeată, și biata pasăre cade grămadă la pământ. De aceea, struțul a ajuns grōzav de sfios: se teme până și de chipul lui, știind șiriclicul omului. Dar nici sfiala nu-l apără inđeajuns. In curând s'ar putea ca struțul să fie stins de pe fața pământului, rămânând ca o inchipuire din povești, cum se par azi uriașele țestoase din Galapagos, *Moa* din Madagaskar, *Drōnta* și alte

păsări gigantice, care ți se pare că au trăit tocmai pe vremea smeiilor. Și totuși, nu de mult struții erau la o palmă de loc lângă Europa. Xenofon i-a văzut în Siria și în șesul Eufratului. «Pe lângă măgari sălbatici, se vedeau și mulți struți. Apoi întâlneai și dropii și gazele, iar călăreții porneau uneori să le prindă. Măgarii când îi goneai, se depărtau, apoi se aproplau earăși, căci fug mai iute decât caii. Dar îndată ce vânătorul pornea spre ei, începeau iarăși acelaș joc, așa că nu era chip să-i ajungă, decât așezându-se mai mulți călăreți în locuri deosebite și dându-le goană fără răgaz... Dar struți nimeni n'a putut prinde. Călăreții care îi goneau s'au oprit îndată, căci struții fugeau alergând nu numai cu picioarele, ci ajutându-se la zbor cu aripile întinse de care se slujeau ca de niște pânze». — Azi pe locurile acelea, nici urmă de struți ori de măgari sălbateci.

Tot așa s'au rărit aiurea cerbii, fiind vânați fără cruțare. După cum Boșimanul se ascunde în pene de struț, de asemenea Pieile-Roșii amăgeau cerbii furisându-se până aproape de ei îmbrăcați în piei de cerb! Milosul Lapérouse povestește astfel o vânătoare: «Văzusem un indian cu un cap de cerb legat peste al său, mergând în patru labe și făcându-se că paște. Cu atâta îndemânare a urmat jocul acesta, în cât vânătorii noștrii ar fi fost în stare să tragă în el până la o depărtare de 30 pași, dacă n'ar fi știut mai dinainte cine este. Cu acest meșteșug, ei se apropiau de ceata cerbilor și-i ucideau cu săgeți».

Dar pilda cea mai potrivită pentru a arăta cum viețile pădurii au ajuns sperioase și prostite de pe urma omului e castorul. Ce minunate zăgazuri facea el în râurile Americii! Copaci întregi erau scurtați numai cu dinții și târâți uneori până la marginea apei pe

uluce săpate înadins. Rămâneai crucit să vezi cu câtă chibzuință legau iazul, burdușindu-l în susul albiei, ca să rupă puterea șivoiului. Adevărați ingineri ! Cât privește colibebe lor, cu unele încăperi deasupra apei, iar cu altele sub apă, și cu cotjonul care să le îngăduiască fuga la vreme de primejd e, îți stă mintea în loc câtă prevedere și câtă deșteptăciune dovedea viața unor făpturi atât de mărunte.

Acum însă, de când vânătorii au năpădit în pădurile Canadei, castorii s'au rărit mult, iar cei cari au rămas s'au prostit. Meșterul inginer și arhitect de altă dată va ajunge de bună seamă soarta castorului european, care era foarte numeros odinioară și trăia ca cel american ; dar, fiind mereu prigonit s'a împutinat și a ajuns de trăește singuratic, ca un călugăr. Ca orice gospodar necăjit, nu mai are îndemn la lucru. Puținii castori cari se mai găsesc prin Ron și Elba fac găuri în pământ ca șobolanii. Din palate cu multe încăperi au ajuns la bordee ! Se zice că unii castori au lacrimi în ochi — plâng ca orfanii și toți obișduiții vieții.

Așa dar, pustiire și sălbăticie, iată isprava bărbatului. În loc de a fi un frate mai mare și un bun tovarăș măcar pentru vietățile pașnice, el a ajuns prigonitorul și spaima lor. Când lupul ucide, chiar după ce e sătul, poate fi bănuiala că s'o fi gândind la vreme de foame. De aceea e și vorba: unde a mâncat odată, lupul vine și a doua oară. Singur omul ucide fără să se gândească la foame, ci numai pentru plăcerea de a omori—mai rău decât lupul și decât tigru, el a ajuns un fel de artist al cruzimii.

Așa că, pe când femeia și copiii clădiau cu dreapta, bărbatul risipia și risipește încă cu stânga.

În loc de legea iubirii, el a aduș legea bățului.

Bățul are două capete

Speriind și stârpind unele animale Omul și-a îngreuiat singur viața. Cruzimile vânătorii l'a făcut pe bărbat *crud față de femeie și copii*, apoi față de propriul său sex. Omul devine căpcăun, mănâncă pe semenii săi. Răspândirea *canibalismului*. Trecerea dela canibalism la robie ușurează soarta femeii. *Robia* aduce ideia de castă care cufundă pe om în păcate tot așa de mari, ca și canibalismul. Disprețul pentru *paria*. Păcatul mânjește. Injosirea robilor țigani a trecut asupra țaranului român.

Sângele îndeamnă la vărsare sânge; păcatul naște totdeauna alt păcat. Căci e o vorbă: bățul are două capete.

În adevăr, stârpind unele soiuri de animale și spe-riind pe altele, vânătorul și-a tăiat singur creanga de sub picioare. Astfel, un unele ținuturi neprjelnice, viața e grozav de grea numai din vina omului. Pe când Laponii, îmblânzind renul, și-au înlesnit mult traiul, Eschimoșii rătăcesc ca vai de ei din loc în loc, vânând reni sălbateci, când se întâmplă să le iasă în cale, și flămânzind cumplit, când renul sau alt vânat le lipsește. Atunci trăesc săptămâni și luni numai cu zilele. Amundsen (cel care a descoperit polul sudic) străbătând cu o corabie prin ghețurile din nordul Americii, a cunoscut foarte de aproape pe locuitorii acelor regiuni aspre. El povestește că a văzut odată pe un

Eskimos, furișându-se în dosul unei colibe și alegând ce se mai putea alege din excrementele câinilor! Cât despre Boșimani, e știut, când foamea îi răsbește de tot, ei strâng pânțelele cu o curea spre a potoli sfârșeala pe care o simt în stomac.

Dar urmarea cea mai rea a sălbăticiiei omului n'a fost înfometarea lui, ci alta și mai grozavă: schinguirea femeii. De bună seamă, la început bărbatul și femeia trebuie să fi trăit destul de apropiați, după cum se vede mai la toate soiurile de viețăți. Leul de pildă apără leoaica, taurul se bate cu taurii, nu cu vacile; cocoșul păzește puii și găinile.... Căci mai la toate viețuitoarele, femeia e mai slabă și apoi are și o mare greutate asupra-i: luni de zile trebuie să poarte pruncul, iar după naștere să-l și hrănească, ferindu-l de primejdii. De aceea, la toate animalele superioare, bărbatul împărtășește și el aceste griji. Un colibri, cât e de mic, dar se face fărâme, când te apropii de cuibul lui. Ca să-și scape puii, unele sălbăticiuni, chiar dintre cele care n'au putere, se reped în lancea vânătorului și se tânguesc în limba lor. Cât despre animalele puternice: lei, urși, etc., nici nu mai pomenim. Răpirea puilor le întărește în așa chip, că nu stau o clipă la îndoială de a-i apăra chiar cu jertfa vieții lor.

Numai la om s'a întâmplat un lucru în adevăr blestemat: cu cât bărbatul s'a înarmat mai bine, cu atât a ajuns mai aspru și mai crud cu cei dimprejurul gospodăriei lui. Australienii de pildă, bat și rănesc așa de cumplit femeile lor, încât mai toate sunt pline de semne. În multe părți, ele n'au voie să mănânce cu bărbații și nu-s primite nici în adunările tribului. Iar în Noua-Guinee, despărțirea merge atât de departe,

că nici n'au voe să între pe aceeași ușă cu bărbatul; casa are două uși, una pentru femei, alta pentru bărbat. În sfârșit, la Niam-Niam (canibali dinspre isvoarele Nilului) chiar după moarte se păstrează semnul desăvârșitei înjosiri a femeii: trupul ei este înmormântat cu capul spre apus, numai al bărbaților cu cașul spre răsărit.

Cât privește greutățile gospodăriei, acelea cad toate în socoteala soției. De unde odinioară (pe vremea matriarcatului), femeia trăia în voe, fiind sprijinită de copii (care o cunoșteau numai pe ea), de frați, de agricultură, bucătărie, țesut și alte industrii, iar bărbatul era ca cioara în par; după ce s'a înarmat ca vânător și-a prins încredere în puterea lui de a ucide, bărbatul a ajuns ciocan în capul femeii, iar soția a căzut tot mai jos. Australianul pășește înainte cu lancea, bumerangul și alte arme, iar biata nevestă vine în urmă, încărcată cu toate lucrurile gospodăriei, ba și cu copiii în brațe sau în spinare. Ea are grija focului, ea adună lemne și culege rădăcini, aduce apă... e un fel de dobitoc pentru toate poverile.

Dar atâtă încă nu-i de ajuns. De-ar fi vorba numai de o pereche, ai crede că lângă un bărbat mai sălbatec, poate fi altul mai blând. Vânătoarea însă a adus înjosirea femeii ca sistem. Pentru lupta cu unele fiare mai puternice sau iuți la fugă, bărbații au trebuit să se întovărășească mai mulți. Tovărășia asta s'a păstrat apoi și după vânătoare, când se întorceau în colibe lor. Și astfel, găsim mai la toți primitivii în fiecare sat o «casă a bărbaților», un fel de șură, unde intră numai ei, iar femeilor le este oprită intrarea sub pedeapsa cu moartea. În clubul acela, bărbații își pun niște măști, care închipuiesc fiarele vânate... fac jocuri,

mitând vânătoarea, cântă, se ospătează și dănțuesc după anume regule.

Astfel, într'o sută și o mie de chipuri, femeia a fost aproape peste tot dată la o parte și obijduită. Din soție, a ajuns roabă.

Dar un păcat aduce totdeauna altul. Cel care scoate sabia împotriva altora, de multe ori se rănește și pe sine. Punându-și fala lor în arme, bărbații au trebuit să intre în școala schingiuirilor: le-a venit în minte ca ceva firesc să așeze și pe tineri și chiar pe copii, după șirul vârstei, să trăiască împreună, pregătindu-i prin anume viață, până ce se vor ridica la vrednicia de a fi și ei primiți în «casa bărbaților». Și așa, de unde copiii crescuseră multă vreme pe lângă mamă, în școala blândeții, dela un timp au trebuit să se îndrumeze spre școala aspră a bărbaților. La unele neamuri, despărțirea asta începe de pe la 6 ani, iar băeții sunt pregătiți după anume regule să calce pe urmele bărbaților. De obicei, alături de mânănuirea armelor, se pune mare preț pe deprinderea de a suferi dureri mari, fără să se plângă. Li se iea de pildă fâșil de piele dela umăr pânăla cot și n'au voie să crâcnească ori să țipe; sau îi pun la o încercare ca aceasta: le străpunge muschiul dela mână sau dela un picior cu o țepușă, apoi bagă prin gaură o ață tare, îi înoadă capetele și atârnă de ea o piatră, pentru ca ața să frece mereu rana și să împiedice vindecarea. Astfel rămâne până ce putrezește ori sfoară, ori carnea, iar piatra cade dela sine.

Hotărît: nici o făptură de pe fața pământului, fie mare, fie mică, n'a ajuns să se chinuiască pe sine în chip așa de smintit, cum face omul, de pe urma de-

prinderii sale cu vărsarea de sânge și cu alte cruzimi ale vânătoarei.

Față de astfel de chinuri drăcești, tatuarea e floare la ureche. Totuși, numai cel ce-și scrie pielea cu înțepături, o scrijelă și o punctează cu ghimpi și alte unelte, ar putea să spună suferințele tatuării. Pentru a urma acestui obicei, Eskimoșii își trec un fir pe sub piele, întocmai ca și cum ai coase o pânză sau o rufă...

Și nici atât n'a fost de ajuns. Dela chinuirea altora și apoi a propriului său trup, omul a trecut la ceva și mai grozav: la uciderea și mănucarea semenilor săi. A devenit antropofag sau canibal și cu aceasta a întrecut și pe fiarele cele mai însetate de sânge. Tigru nu mănâncă tigrii, uliu nu mănâncă ulii, maimuța nu mănâncă maimuțe. Singur omul s'a lăcomit la carnea celui de un chip și o făptură cu dânsul, — căzând astfel pe treapta șerpilor și altor bestii care se înghit unele pe altele. Și dacă s'ar fi întâmplat asta numai într'un loc și pentru scurtă vreme, ai zice, poate, că e o lunecare.. Dar obiceiul acesta greșos a fost răspândit odinioară peste tot. Dela o vreme, neamurile mai înaintate n'au mai mâncat carne de om, ci rezervau jertfa omenească numai în cinstea zeilor. Se povestește că Grecii, neputând să plece la războiu împotriva Troii, fiindcă vântul era neprielnic flotei, preotul cel mare al lor a trebuit să junghie o fată pe altar, spre a înduplecă pe zeul vânturilor... Dar nu e nevoie de pilde așa de vechi. Căci chiar acuma vre-o două mii de ani, cei ce trăiau prin Anglia, Germania și Franța de azi, aduceau încă jertfe omenești. Germanii de pildă trăiau pe vremea lui Traian, cam cum trăesc azi

Pieile-Roșii. Femeile lor se îmbrăcau la fel cu bărbații (ca la Eskimoși), se adăpostiau peste iarnă în bordeie de pământ, acoperite cu bălțgar, iar vara colindau de colo până colo la vânătoare și războiu. Pace aveau rareori, — când zeița Ertha (adică Pământul) eșia din pădurea unui ostrov dela marginea țării să se primble dela un neam la altul. Iar atunci, Germanii îi aduceau ca prinos la începutul serbării sângele și carnea unui om.

Atât de înrădăcinat a fost obiceiul antropofagiei, în cât și azi, unele neamuri negre mănâncă carne de om, beau sânge de om, se împodobesc cu dinți de om, pe care îi înșiră în chip de mărgele, și beau din tidve omeneste, în loc de pahare, iar pielea smulsă cu păr cu tot de pe căpățână, o poartă la brâu, ca un fel de basma, spre a se șterge la gură. — Niam-Niam mănâncă pe orice dușman prins în războiu și pe orice strein care le cade în mână. Uneori mănâncă și pe cei morți. Când cineva moare fără rude, e ospătat de ceilalți¹⁾. — Adevărați căpcăuni!

Astfel, blestemul sângelui l'a urmărit pe om până în zilele noastre. Si-a fost un mare noroc și o adevărată ușurare, când unele neamuri au părăsit obiceiul cumplit de a ucide pe dușmanul prins în războiu și l'a păstrat ca rob, punându-l să muncească. Se înțelege, câștigul era mult mai mare, căci carne puteau dobândi dela vitele dimprejurul gospodăriei, pe când munca unui rob, câte foloase nu aduce timp de o viață întreagă! Câte vite, câte păsări nu poate prăsi un rob, și câte legume nu poate el sămăna pentru stăpânii săi!

De aceea, robia, oricât de amară ar fi, s'a socotit

1) *Schweinfurth*. Au coeur de l'Afrique, II, p. 16.

totuși ca un mare progres, față de canibalism. În deosebi, ea a ușurat soarta femeii. În loc de a mai fi un dobitoc împovărat cu toate muncile, sarcina lucrului a căzut de aci înainte pe umerii robilor. — E drept, că războiul nu s'a împuținat, ci a dăinuit mereu. Când Niam-Niam pleacă la războiu, ei strigă și azi *carne-carne...* Cei care se lepădaseră de obiceiul antropofagiei, porniau acum războaie pentru a câștiga robi, și cruzimea era aproape tot așa de mare. Robul chiar la Romani și la Greci putea fi bătut, slujit, ba și ucis. Unii aruncau carne de robi în iaz, ca să îngrășe peștii.. Dar ce să mai pomenim pe Greci și Romani, când chiar acum câteva zeci de ani, Francezi, Spanioli, Portughezi, Englezi și alte neamuri bisericăse, făceau negoț cu robi. În Africa, se întocmia vânătătoare în toată regula. Sute de mii de negri erau hăituiți ca fiarele, prinși, legați și târați spre malul mării, de unde corăbii anume îi treceau oceanul spre America. Până să ajungă acolo, piereau sârmanii ca muștele — mai ales femeile și copiii. — Câți scăpau, erau vânduți ca vite de muncă. Vai de viața lor ! Atât de grele erau chinurile acestei munci silnice, în cât bieții robi își luau uneori lumea în cap și fugiau în păduri, să trăiască cu jaguarii, șerpii și alte jivine mai blânde decât stăpânii lor. Dar bunii creștini cu piele albă și evanghelia în mână deprinseseră câni anume pentru a găsi urma fugarilor, hrănindu-i cu carne de negru, spre a-i deprinde cu mirosul robilor..

La atâta ticăloșie se coborâse neamul omenesc chiar după ce a ascultat 18 veacuri cuvântul lui Christos ! Iar rușinea e cu atâta mai mare, cu cât negustorii de robi au pustiit cu războiu ținuturi întregi, chiar și

acolo unde Negrii erau pașnici, lucrau pământul și nici nu-și mai aminteau de canibalism.

Blândul Livingstone povestește următoarele :

«S'a întâmplat să trecem într'o zi prin mai multe sate între Kaful și Zungul. Localnicii (Negri) ne trimeteau soli încărcați cu bucate, în chip de dar. Ziceau că nu pot îngădui să treacă streini pe la casa lor, fără să primească nimic. Și nu rare ori, auziam pe cineva dintr'o colibă, strigându-ne să zăbovim puțin, să ne aducă de băut. Călătoria noastră părea o sărbătoare. Intram și eșiam din sate, însoțiți de chiotele de bucurie ale localnicilor. Bărbații băteau din palme, iar femeile se ploconiau și cântau : pace, pace ! (*Exploration du Zambèze*):

Așa dar, omul alb, ca un frate mai mare, ar fi putut spori binele, ajutând pe acești Negri cu semințe, cu vite, unelte și alte meșteșuguri europene. Dimpotrivă, ca o fiară sălbatică, tăbări asupra bieților Negri, spre a-i târi în robie. Până să prindă zece, omora sute. Așa că robia a fost un blestem tot atât de greu, ca și antropofagia,—doar numai că lipsia mănecarea cărnii de om.

Insă, ce să mai vorbim de robia din Africa, din America și alte ținuturi, când până mai eri-alaltăeri, am avut și noi pe pământul țării noastre robi cu piele neagră, pe țigani sosiți acum 5 sau 6 sute de ani dinspre Egipt și Grecia. Obârșia lor eră din India, — iadul bieților paria. Iată ce povestește un martor al vremurilor robiei... «Orice țigan trebuia să fie rob al vreunui boer, iar dacă cumva se iveau țigani fără stăpân, pribegiți din altă țară, aceia erau socotiți îndată drept robi ai Domniei și supuși... la dări și munci atât de grele, că nu puteau duce o viață mai ușoară decât ceilalți».

Boerul aveă asupra robului o putere nemărginită,

putea să-l pună la orice muncă și la orice pedeapsă : să-l bată, să-l închidă, să-i pună coarne, să-l chinu-iască, să-l sluțească, să-l lege, să-i ia tot ce are — chiar soția și copiii, — putea să-î vândă, să-l schimbe, să-l dăruiască, să-l trimită și la ocnă...

Averea boerului se socotea după numărul Țiganilor : cu cât stăpânea robi mai mulți, cu atât se zicea că e mai bogat și mai puternic... Din Țigani se alegeau ar-gații, văcarii, herghelegii, bivolarii, porcarii, salaorii, pră-șitorii, secerători, apoi bucătarii, pitarii, sofragii, vizitii, surugii, grădinarij, croitorii, cismarii, ferarii, brutarii. (*G. Sion, Proză*).

Cât despre tratament, e de capul lor ! Numai pielea lor știa numărul vânătăilor. Zile și săptămâni întregi umblau cu coarne de fer pe cap, având un clopoțel atârnat în coarne ; săptămâni întregi stau legați cu lanțul la poartă, în gerul iernii, mai rău decât câinii. Iar când îi puneă la falangă, îi băteau cu nuele, spune Sion, până ce «cădea carnea de pe tălpi pânăce leșinau».

Și încă aceștia tot aveau măcar un adăpost știut, căci erau *țigani de vatră*¹⁾.

Țiganii de lae erau însă ca niște câini ai nimănui, iar mai rău și decât aceștia erau *Netoții*. «Oameni fără casă și fără șatră, nomazi umblând în cărduri cu capul gol, netunși, despletii, nepieptănați, înveliți cu câte o otrepă, o rogojină sau un țol vechiu, rupt și soios... ducând copii în cărcă sau în glugi: furau ce puteau și mâncau ce găseau, hoituri împutite, câini, pi-

1) „Mai toți robii boerești sau mânăstirești erau meserlași sau servitori pe la casele stăpânilor... unde slujiau ziua și noaptea, îmbrăcați sau desbrăcați, mâncați sau nemâncați, dar totdeauna desculți și bătuți“. Ion Ghica, (*Scrisori către Alexandri*).

sici și mortăciune...» Evident aceștia erau *paria* indieni.

Cu adevărat un fel de făpturi desmoștenite, îndurând toate umilințele și suferind toate bătăile și obișduirile.

Numai acela care știe înjosirea unui *paria* poate să judece ce greu s'a ridicat omul dela antropofagie spre robie și apoi la iubirea de aproapele, pe care a adus-o Christos pe pământ. Un *paria* indian n'are mai întâi voe să intre în nici un sat, ci trebuie să poposească afară într'un loc deosebit; n'are voe să calce pragul oamenilor de o treaptă mai înaltă decât a lui; n'are voe nici să privească în față pe alții, — căci și privirile lui sânt *spurcate*! Deaceea, toți *paria* poartă clopot la gât, ca să audă departe cei curați, când se apropole un necurat; dar nu ca să se ferească drumetul, ci tot bietul *paria*, îndată ee prinde de veste că vine cineva, trebuie să fugă în lături, să se ascundă în tufe sau măcar să se pitească în vreun șanț. Altfel, este ucis îndată. Căci răsuflarea lui ar spurca aerul pe care îl răsuflă omul de o clasă mai înaltă. Până și umbra unui *paria* e privită ca ceva murdar.

.....

Dacă lupii, tigrii, hienele și alte fiare ar putea afla toate grozăviile, pe care omul le-a putut născoci și săvârși împotriva celor de un chip cu el, de bună seamă toate slăbiciunile codrului s'ar rușina să se asemene cu o făptură atât de crudă.

Astfel s'a dovedit că *băful are două capete*. Săgeata pe care o îndreptezi pe nedrept către pieptul altuia se înfoarce să te lovească în inimă. Căci în inimă a fost lovită biata omenire, dacă stai să socotești toată înjosirea *femeii*, toată asprimea către copii, toate chinurile *robilor* și obișduiților pământului. — Poate fi o rușine mai mare, decât să vezi că dobitoacele așculă

de cuvânt și se împlânzesc cu binișorul, iar pentru om se slujesc unii de băț și schingiuri ?

E vădit lucru că bătaia și înjurătura — care e tot un fel de bătae — e urmă a păcatului vechiu și deci semn de sălbăticie. Un popor care bate vitele și înjură veșnic, trebuie să ispășească vreun păcat strămoșesc. La noi, lucrul se poate urmări destul de ușor. Din firea lui, Românul nu e nici crud, nici spurcat la gură. Școala cruzimii și a neomeniei a început din curțile boerești. După venirea Țiganilor, boerimea română a adăugat lângă vite ori alte dobitoace din curte și o prăsilă de robi, fără altă lege decât voia stăpânului. Urmarea a fost că boerii s'au nărăvit și încetul pe încetul s'au deprins a fi neomenoși. Pentru un lucru de nimica, robii erau bătuți cumplit, li se punea coarne de fier, lanțuri de picioare și erau chinuiți în fel și chip. Un boer care trăește încă mărturisește că «a văzut cu ochii în al treilea sfert al veacului trecut (adecă pe vremea lui Cuza), săvârșindu-se de către cei puternici, fapte mai crude decât cele povestite, în *Păcatele Sulgerului* și nu pe ici pe colea, în chip izolat, ci în toată țara. Bătaia, voiu zice chiar schingiuirea Țiganilor, erau obiceiuri obștești...» (*R. Rosétti*). Iar cine s'a deprins a chinui o făptură omenească, acela e gata a silnici pe oricine îi iese înaint. De pe spinarea țiganului, biciul a lunecat repede pe spinarea Românului. La curte, vechilul făcea biciul în patru pentru țigani ; acasă îl cerca pe spinarea femeii și a copiilor.

Astfel, ca un blestem, bătaia și cruzimea s'a întins asupra tuturor, înflorind se înțelege, mai ales între cei lipsiți de frâul rușinii — între țigani. Dintre ei ies tâlharii și ucigași (*Hautérivé*). Raicevici, un bun ob-

servator, ca și Hauterive, spune lămurit: «Am băgat de seamă că uciderile sânt rari, iar criminalii sânt aproape totdeauna țigani». Dimpotrivă, spre munte, unde nu erau moșii boerești și lipsiau țiganii, obiceiurile sânt mult mai blânde. Ciobanul de pildă bate vitele mai puțin decât plugarul dela șes. Numele date oilor sânt mai desmierdate, decât cele date vitelor de plug, și chiar câinii ciobănești sânt mai bine ținuți, decât cei din sat.

E drept că aci se adaogă și altă împrejurare: munca ciobanului e mult mai în voe, decât a plugarului. El are vreme să mai vorbească și de «mioare» și «miorife», pe când munca *nelegiuită*, la care eră supus țăranul de pe moșiile boerești, unde căzuse aproape în rândul țiganilor, nu-l putea duce decât la înrăire, înjurături și blesteme. (Ascultați de pildă argații boerești sau plugarul care ară în silă, să vedeți cum înjură și cum își descarcă necazul pe spinarea bietelor dobitoace!) Evident robia—robie aduce, păcatul—păcate. Blestemul faptei rele e că ea se întinde ca o pecingină.

Firește, nimeni n'a stat să numere loviturile de biciu ori înjurăturile dintru'un sat, spre a le compară cu cele din satele vecine. Dar nu poate fi nici o îndoială că, acolo unde munca e mai rău întocmită și mai nedreaptă, și obiceiul sudălmilor și al bătăilor este mai înrădăcinat. Țiganul de azi, urmaș al vechilor robi, e mai spurcat la vorbă decât clăcașul, iar acesta rareori se ridică în vrednicie alături de moșnean și răzeș, care n'au cunoscut o înjosire atât de mare. (Răzeșul moldovean ține ca o laudă să nu intre în cârciumă, alături de clăcaș, și să nu sudue ca el), iar unde înjură și bate vitele, e semn că s'a păcătoșit prin atingerea cu alții).

In orice caz : după cum dragostea — dragoste aduce
chiar când e vorba de fiarele pădurii, de asemenea
sălbătăcia — sălbătăcie naște, chiar când e vorba de
femeie și copil. Căci, de când e lumea lume, bățul are
și va avea totdeauna două capete.

Lecuirea de păcat

1. Spețele stinse nu le mai putem învia. Națiunile nimicite nu le mai putem scula din mormânt. Putem *cruța și păstră* pe cele cari au mai rămas. Măsuri de ocrotire. Omul se simte vinovat.

2. *Vita e așa cum e omul.* Ingrijirea de pomi și de vită este semn de bună creștere. Școala cea mai temeinică este cea pornită din gospodăria părintească.

Poate omul să mai vindece răul, pe care l-a făcut prin sălbătecia sa?

Unele pagube sunt cu neputință de împlinit. De pildă, neamurile stinse prin cruzimea războaielor, stinse rămân pentru vecie. E drept, că unii se mângâie ușor de pierderea lor: «dacă cutare sau cutare popor s'a prăpădit, asta înseamnă că era păcătos și deci trebuia să piară...! Bine că a lăsat locul altora mai vrednici.»

Înțelepciunea aceasta, care pune puterea brută drept măsură a prețului unui neam, ni se pare de tot eftină. Căci s'ar putea ca biruitorul să fie un ticălos, iar biruitul să fi avut în sufletul său cine știe ce comori de bunătate și de putere, pe care moartea le-ă risipit pentru totdeauna, fără nici un folos pentru nimeni, Iată o pildă mai de curând.

La miazăzi de Australia, e o insulă minunată—Tasmania, unde omul se poate bucura de toate înlesnirile unei clime în adevăr blânde. E un mic raiu pe pământ. Locuitorii ei erau niște oameni cu pielea neagră,

și nu urâți, ba pruncii chiar frumoși. Trăiau ca niște adevărați copii ai naturii. Se aflau abia în zorile culturii omenești, neavând nici unelte, nici arme multe,—ca unii care n'aveau să se lupte în ostrovul lor cu niscaiva animale de pradă. Privirea le era bună și deschisă... Marele naturalist Wallace spune: «Aci era un popor cu pornire spre progres, care a găsit ocazia să se desvolte, tocmai când era prea târziu.»

Pentru ce?

La 1803, Englezii, stăpânii Australiei, găsesc de cuviință să ferească acea insulă, aducând în ea o parte din pușcăriașii Londrei. Era adecă tot una, cași cum ai da drumul unor lupi în mijlocul unui țarc cu oi. Abia pe la 1821 au început a se așeza în Tasmania și emigranți mai de treabă, spre a lucra pământul. Dar aceștia au fost pentru bieții Tasmanieni o pacoste și mai greă Băștinașii au trebuit să fugă din calea lor, cum fuge vânatul dinaintea vânătorului. Veneticii sosiseră cu puscii, iar localnicii n'aveau nici măcar bumerangul (bățul strâmb ca o cociorvă) cu care se ajutau vecinii din Australia; n'aveau nici arc, nici săgeți... ci abia niște bricege cu leafa de piatră, toporașe — tot de piatră și bețe ascuțite la un capăt!

Urmarea a fost că bietealele oi s'au lăsat să fie sfâșiate de lupii englezi fără nici o împotrivire. Abia pe la 1826, ura împotriva dușmanului cu piele albă i-a împins la războiu. Și ce războiu? Svârliu sârmanii de ei tăciuni (wing-wangs) cu gând să dea foc adăpostului veneticii, ori presărau ghimpi pe potecile și drumurile umblate de Albi! Firește, asta a întărâtat și mai rău pe vagabonzii cei lacomi de pământ, și guvernatorul a hotărât să facă o hăitulală în toată regula, ca la vânătoare de fiare sălbatece. A strâns deci 3000 de pușcași,

și-a rânduie o pânză de hăitași, să străbată insula pe deaîntregul, ca să îngrămădească tot vânatul omenesc la o margine. Vânătoarea a costat cam 2 milioane de lei... Cu rânduiala asta, din vreo 8000 suflete, rămăseseră pe la 1835 numai 111, iar de la 1876 a murit și Trucanini, cea din urmă făptură din neamul Tasmanian.—De acum, cât va fi pământul pământ, în insula binecuvântată de lângă Australia va putea fi orișice, numai neamul Tasmanian, născut și crescut acolo de mii și mii de ani, nu va mai putea învia din mormânt.

Și tocmai aci e întrebarea cea grozavă: nu cumva acești copii ai genului omenesc, care se aflau încă la abecedar și n'avuseseră timp să-și arate toate darurile firii lor, nu cumva ar fi fost cu vremea mai buni decât veneticii cari i-au stârpit? Nu cumva, măcar într'o privire, Tasmanienii ar fi ajuns la îndemânări pe cari Englezii nu le vor putea ajunge? Îndoiala aceasta va fi totdeauna cu puțință, căci nici un om cinstit nu poate afirma că pruncul din față va fi inferior cutărui om matur, cât timp nu-i dai puțința să crească și să-și arate și el puterile. — Un gușat ajuns în vârsta bărbăției poate sugruma foarte ușor o mie de genii, care stau încă în leagăn.

Se poate deci prea bine, ca omenirea să se fi ciuntit pe sine însăși, ucizând sub ochii noștri atâtea neamuri primitive, dar — cu posibilități de progres, pe care le mărturisesc chiar unul din neamul ucigașilor. — Blandul Darwin și Wallace sunt cei dintâi cari osândesc cruzimea omului față de sine însuși.

Dar păcatul trebuia plătit: cine s'a deprins a vărsa sânge, a se mânji cu sânge și a se lăuda cu omorul, trebuia dela o vreme să ispășească crima, chinându-se și pe sine însuși. Atât doar că a învățat și ceva minte.

Azi, Nansen nu se sfiște a mărturisi că Eskimoșii sunt mai de treabă decât mulți creștini și cere să fie cruțați de atingerea cu roadele civilizației noastre.

Deasemenea, se iau acum măsuri pentru îndreptarea răului și în ce privește prigonirea spețelor prea strâmtorate de om. În toate ținuturile, unde pot fi luate hotărâri internaționale, vânătoarea începe a fi îngădită cu re-gule. Poate că unele soiuri de balene vor fi mântuite ; elefantul deasemenea poate va scăpa... Peste tot, unde omul a deschis ochii și s'a pocăit, răul începe a fi vindecat. Castorul, bunăoară, pare a-și veni în fire, unde numai e prigonit. La Pilawin (în Polonia), un mare moșier a oprit 3600 de hectare numai pe seama vietăților pădurii. Poenele rămân necosite, huceagurile nărărite, apele neturburate, zăvoaele neînfrunțite, iar cerbii, zimbrii, elanii și alte soiuri, stinse ori strimțorate aiurea, trăesc în aici în voie. Între acestea sunt și castorii care au început a se întovăși în colonii, ca cei din Canada, și a clădi colibe aproape în acelaș fel. — E o adevărată minune, cum bietul dobitoc, prostit în Europa de atâta hărțueală, și-a adus acum aminte de obiceiurile străvechi ale speței sale! E vădit pentru orișicine, că pacea și blândețea au readus după ele iarăși deșteptăciunea și îndemânarea din timpurile când Europa, plină de păduri, îngăduia castorilor o viață ticină.

Dar pilda aceasta cuprinde și o mare învățătură pentru om. Purtarea castorului ne spune lămurit :

Dobitoacele sunt proaste, rele și sălbatece, numai acolo unde omul este el însuși prost, rău și sălbatec. Dimpotrivă, unde stăpânul pământului se apropie de ele cu blândeță și chibzuință, acolo se găsește repede vreun chip de bună înțelegere.

Ce urmează de aci ?

De aci, putem scoate unele reguli sigure în judecarea țărilor și a neamurilor :

1) *Cum sunt vitele, așa sunt și oamenii din acea țară.* Dacă vietățile dimprejurul casei sunt bine hrănite, curate și blânde, poți fi încredințat că gospodarul acela e harnic, deștept și cu bună rânduială în toate. Deosemena și întregul popor al ținutului sau țării cu vite frumoase. Din contra, unde vitele sunt slabe, pline de noroiu, de păduchi și alte necurățenii, să fii încredințat că și stăpânii acelor dobitoace sunt murdari, fără judecată și fără spor în gospodărie. Căci ce câștig poți aștepta dela o vită, al cărui sânge e supt de păduchi, e cărei piele e bătută de ciomag și a cărei carne e mistuită de ger ? Ba mai mult : unde vita e obijduită și ciomăgită, poți fi încredințat că bățul depe spinarea bouului alunecă și pe spinarea femeii și a copiilor. Bătaia și sudalma zilnică a dobitoacelor, duc — fără doar și poate — la bătaia și înjurarea celor din casă.

Dovada acestui adevăr o poate găsi oricine. Ia numai seama la viața celor dimprejur, ori compară viața popoarelor între ele. În mijlocul orașului Graz e o colină. Dejur împrejur sunt munți cu păduri. Dar așa de blânde sunt păsările, că mierlele [vin și-și fac cuib în oraș ; umblă cu vrăbiile prin stradă și prin curte, ba vin să ia mâncare (pinoli) din mâna oamenilor. Tot așa în Elveția, Franța, Anglia, Germania, Olanda... și alte țări cu bună creștere : nu numai păsările din curte, ci și cele din pădure știu că omul și-a pierdut cruzimea și nu se mai sfiesc de el. Ba chiar și sălbătăciunile cele mari s'au îmblânzit.

În Thuringerwald și în câte alte ținuturi, căprioarele îți ies înainte, te privesc cu ochi lor rourați, arătând

mai multă mirare decât frică. Până și codrul dă mărturie, că omul s'a împlânzit.

2) A doua regulă e și mai însemnată : *Dacă vrei să mântui un popor de păcate — mai ales într'o țară de plugărie — cel dintâi pas e să-l deprinzi a crește cum se cade vitele și oarele dimprejurul casei, precum și tot ce are în grădină : legume, flori și pomi.* Cine s'a deprins a plivi un strat, acela învață răbdarea și luarea aminte ; cine va uda la timp un copăcel, acela se va deprinde cu grija și rânduiala ; cine va străpzi din timp culcușurile de omizi crengi, acela se obișnuiește cu curățenia. Cine va păzi ca ochii din cap mugurașul prins la altoire și apoi mlădița din primăvara viitoare, din care iese mai târziu un pom întreg, acela niciodată nu va fi așa de cănos la inimă, să rupă altoiul vecinului, căci pricepe ce înseamnă bucuriile așteptării ; din contra, va fi cu aceiași luare aminte și la pruncul omenesc, al cărui suflet înmugurește, se desvelește, înflorește și rodește întocmai ca al pomușorului din grădină. Apoi dela sine se înțelege, că cine s'a obișnuit a mângâia vițelul, mielul, mânzul și boul de jug, adăpându-i la vreme, păzindu-i de păduchi și căpușe, de râe ori de alte necurățenii, cruțându-i când sunt osteniți, apărându-i de frig, foame, răni și alte neajunsuri, acela nu mai poate fi sălbatec în purtări cu soția ori copilul său. Căci încă odată : cum e stăpânul, așa e și gospodăria lui, începând dela femeie și copii, pânăla vietățile dimprejurul casei, pomii grădinei și chiar lucrurile neînsuflăite : unelte și alte mărunțișuri. — La spovedanie, singur el știe ce spune preotului ; e însă o mărturisire, pe care o aude toată lumea : e casa, curtea, grădina, ogorul, vitele copiii și femeia sa. Pomii cu omizi strigă în gura mare

că stăpânul lor e murdar și mâncat de păduchi. Stratul neplivit, ogorul rău arat și rău grăpat sau rău semănat strigă oricui trece pe acolo, că plugarul e prost și leneș. Boul ros de jug, calul bătut de șea sau rănit de ham, spune oricui îl întâlnește, că femeia și copiii cutăruia sunt bătuți și înjurați întocmai ca și dobitoacele. — Altfel *nu* se poate să fie, căci omul n'are două suflete, ci numai unul.

Iată de ce, dacă vrei să ridici pe muncitor, trebuie să începi cu capul, nu cu stomacul. În niciun caz cu *cartea* ! căci nu cerneala și hârtia sunt începutul școlii, ci viața de toate zilele din casa părintească. Abecedarul adevărat și catechismul cel dintâi al fiecărui copil e vatra, ograda, casa și grădina părintească, împreună cu toate vietățile dimprejurul ei. Cea dintâi *intuiție*, nu e cea din clasă, «la domnul», ci cea din marea școală care se numește gospodăria părintească. Cea dintâi lecție de aritmetică și geometrie nu se învață la tablă, cu creta în mână, ci în grădină, numărând răsăturile și măsurând stratele, ca să-ți ajungă sămânța. Cea dintâi lecție de istorie nu e cea din cartea de lectură, ci povestirea tatălui, bunicii și bunicei, despre vremurile apucate din bătrâni ; cea dintâi lecție de geografie e drumul cel dintâi pe care îl faci afară din sat ori din oraș, când copilul e numai ochi și urechi, întrebând mereu : da ce sat e acela ? da colo, ce oraș e ? da, cum se chiamă apa asta, muntele cela, dealul celălalt ?... În sfârșit, cea dintâi îndrumare spre morală nu e rugăciunea bucherită în abecedar și găngăvită pe de rost de frica vergii, ci e purtarea blândă cu păsările curții, cu cuibul rândunelilor și altor sburătoare din grădină și din pădure, cu vitele de muncă și celelalte făpturi apropiate de om.

Adevărul e că în fiecare ținut, omul și-a croit viața cum a putut. De felul său, nefiind prea alegător la hrană, a cercat să mănânce din tot ce găsea : a cules rădăcini, a adunat poame, a scotocit scorburile să găsească cuiubarul păsărilor, a răscolit mușuroaie furnișilor, a bălăcit prin lacuri și bălți, după scoici sau pești. Intr'un cuvânt, omul a fost la început un *culegător* : strângea hrana unde-o găsea și cum o găsea, întocmai cum fac lupii, cerbii, iepurii și celelalte sălbătăciuni. Abia mai târziu a început a *produce* și el ceva, întovărășindu-se cu unele plante și animale care, în schimbul ostenelei, să-i dea hrană. Atunci a ajuns *cultivator*, adică a trecut din rândul animalelor la starea de *cultură*.

Însă trecerea asta nu s'a făcut la fel în toate locurile. Unii au ajuns de la culegere la agricultură : alții la păstorie ; alții numai la vânătoare (Laponii au îmblânzit renul, pe când Eschimoșii îl vânează și azi). Așa că nu e popor care să nu fi amestecat în gospodăria lui mai multe îndeletniciri în acelaș timp.¹⁾

Dar, măcar că nu putem descurca azi pas cu pas cărările pe care a mers omul în fiecare ținut, totuși din ce vedem azi la cei mai sălbateci dintre sălbateci, ghicim o bună parte din viața omenirii de odinioară. La început, bărbatul, femeia și copiii culegeau, cum culeg puii unei cloști : fiecare pentru sine. Piticii din pădurile ținutului Congo n'au nici azi așezări statornice. Nu samănă nimic, ci merg din loc în loc, după cum

1) La munte de pildă, țărănul român e *culegător* : adună bureți, smeură, jir, alune, mere și pere pădurețe ; e *păstor* ; ține oi, capre, vaci, etc. ; e *vânător* (merge la pescuit și vânat). face ceva *plugărie* și se îndeletnicește puțin și cu *industria* (olărie, țesut, lemnărie, etc.).

ii ademeneste vânatul. Dacă poposesc undeva câteva săptămâni sau luni, asta e mult... Când nu vânează nimic, culeg bureți, rădăcini și poame sălbatice. Trăesc în adevăr ca păsările cerului. Tot așa și Boșimani: din pustile lui Kalahari. Dar, pentru aceștia viața e neașemănat de grea: trebuie să alerge nu numai după vânat, ci să caute și apă, și ceva verdețuri. De aceea fiul pustiei nu mai alege, ci în adevăr *culege*: mănâncă aproape tot ce-i ieșe înainte și bea tot ce curge — afară de veninul șerpilor. Dar nici pe acesta nu-l leapădă, ci-l păstrează spre a muia în el vârful săgeților.—Semnul cel mai vădit al vieții lor de culegători e punga, care nu lipsește niciodată din mâna femeii Boșimanului.

Imprejurarea asta ne pune pe cale să dibuim îndată o mare cauză de progres: împărțirea muncii. În adevăr după ce omul a născocit marea minunăție care se chiamă *unealtă*, și s'a ridicat astfel mai sus decât toate animalele, bărbatul și femeia au apucat dela o vreme cărări deosebite. Bărbatul, ca cel ce e mai puternic, a început a culege cu de-asilă, adică a *vâna*. Femeia, ca una care e mai plăpândă și mai avea și sarcina pruncului neajutorat, a trebuit să se mulțumească cu poame, cu rădăcini sau vietăți mărunte: șoareci, lăcuste, melci, ouă de furnici, etc., care se lasă a fi culese fără împotrivire. Pe când bărbatul născocea *arme* femeia se gândea la *unelte* propriu zise. Femeia Australianului, pe lângă un coș (care amintește *punga* soției Boșimanului) poartă veșnic un băț lung (cam de 2 m.) și ascuțit. Cu el se ajută să scoată rădăcini, cu el scotocește pietrele în râu, scoicile în baltă, moșoroale de furnici etc. Bățul acela e semnul vredniciei unei femei măritate; de aceea, gospodina nu-l slăbește

din mână, nici chiar la ospete sau la danț. Bățul e puterea femeii și dătătorul de hrană al copiilor; căci bărbatul deși e vânător strașnic, dar adesea mănâncă el pe loc tot ce vânează;—carnea e pentru dânsul, iar femeia trebuie să se mulțumească cu poame și verdețuri, ba să-și hrănească și copiii.

Și așa e mai la toți Primitivii.

*

Intrebarea care se ridică acum în chip firesc e următoarea: Cine avea să fie mai mare în gospodărie: bărbatul, ca vânător, ori femeia ca adunătoare de poame, rădăcini, scoici și altă hrană mărunță?

Lucrul ar fi rămas, poate, îndoelnic, dacă n'ar fi venit în sprijinul femeii un tovarăș puternic — *focul*. De unde l'a luat, nu e locul să arătăm aici. Destul că peste tot (afară de câte-va ostroave calde) omul se slujește de foc, iar grija pentru păstrarea jarului a căpătat-o femeia. Imprejurarea asta a dat sexului slab o mare însemnătate în căsnicie. În adevăr, femeia culege rădăcinele, femeia le coace, femeia frige vânatul; tot ea încălzește peștera, îngrijește de copii, ea e stăpânul gospodăriei; bărbatul e mai mult un mosafir. Unde mai pui că, sprijinindu-se pe hrana vegetală, femeia era mai la adăpost de foame, decât bărbatul care se întorcea uneori dela vânat cu mânilor goale.

Și nu numai atât. Văzând că unele rădăcini smulse din pământ se păstrează și se prind din nou, dacă le înfigi în pământ umed, iar sămburii poamelor mâncate, răsar și fac pomi la fel, femeia a ajuns la gândul fericit de a sămăna unele plante înadins. (De bună seamă cele dintâi curături vor fi fost puse în locuri mai do-site, să le scape de ochii bărbatului și ai copiilor,— cum

se face și până azi în Africa). Iar deprinderea asta i-a dat femeii un mare pas înainte, față de bărbat. Femeia e născocitoare a agriculturii, deci a uneltelor de lucrat pământul și a chipului de a păstră și găti legumele și poamele. Dintr'o singură nevoie eșiră deci două arte deosebite: *bucătăria* și *agricultura*.

Ca pregătitoare de bucate, ea se bizuia nu numai pe foc, ci a trebuit să născocească mijlocul anume pentru a alunga veninul din unele semințe vătămătoare (manioc); iar ca păstrătoare a merindelor, tot ea a născocit și *industria*.

Dela punga și coșul unde culegea hrana împreună cu copiii mai mărișori, ea a trecut la *împletituri* mai meșteșugite, apoi la *țesut* și *cusut*. În acelaș timp, focul a ajutat-o să inventeze *olăria*. Pentru a aduce apă s'a slujit mai întâi de cojile unor legume, cum sunt dovlecii, ori de nuci de palmier și de tivde... apoi de coșul de nuele în care aduna provizia. Dar, ca să nu se scurgă apa, a trebuit, firește, să-l lipească cu lut. Întâmplarea însă a făcut ca astfel de coșuri ori tivde lipite cu lut să fie puse lângă foc spre a încălzi apa. Atunci, lutul s'a întărit, s'a răscopt și asta i-a dat femeii gândul de a face oale.—Ceramica a fost o artă feminină, ca și țesutul și împletitul. Iar origina ei o dibuim și mai bine, dacă observăm că cele dinăi linii de împodobire ale oalelor sunt și azi la sălbateci o imitație a împletiturilor străvechi, pe care se lipia lutul, spre a păzi nuelile coșului de para focului.

Astfel stând lucrul, înțelegem și mai ușor de ce femeia a apucat înaintea bărbatului în gospodărie. Umblând după vânat, el venea doar când și când la colibă aducând puțină carne, pentru a primi ceva din mâncarea pregătită de femeie. Bărbatul era mai mult un oaspete. În

Madagaskar chiar și azi, averea femeii este despărțită de a bărbatului. «Tot ce are o femeie: vite, robi sau altă bogăție, rămâne pe seama ei și după căsătorie... Soțul are datoria să poarte de grija nevestii, ba să mai încaseze și ceva ocări» (*von Steinen*).

* *'

Tot femeii îi datorim în bună parte și imblânzirea animalelor. Dar aci i-a ajutat mult și copiii:

În adevăr, când privești vietățile dîmprejurul casei, gândul cel dintâi e că omul le-ar fi chemat pe lângă sine pentru folosul ce-l putea scoate din ele. Ce e mai aproape de cugetul Europeanului, când vede oaia, vaca ori capra, decât să se gândească la lână, lapte și carne.

În faptă, lucrul nu stă așa. Mulți primitivi nici nu se ating de lapte, alții nu mănâncă nici carnea vitelor. De pildă, Dinka, un neam de Negri din valea superioară a Nilului, au cirezi mari de vaci, dar nici nu gustă laptele și carnea. «Niciodată nu taie o vită; pe cele bolnave, le îngrijește cu mare luare aminte, puindu-le în grajduri mari, făcute înadins pentru asta; numai cele care cad sau se spetesc... sunt mâncate. Mâhnirea unui Dinka pentru pierderea unei vite nu se poate spune; de asemena nici părerea de rău pentru moartea ei ori furarea de niscaiva tâlhari. Când se întâmplă așa ceva, un Dinka e gata să facă jertfele cele mai mari, numai să-și dobândească îndărăt ce pierduse; — vaca îi este mai scumpă decât femeia și copiii... Când însă o vită se betejește și moare, ea nu e îngropată, ci carnea e mâncată.... Vecinii privesc o astfel de întâmplare ca un noroc pentru ei, căci fac atunci un ospăț de se duce pomina. Dar numai vecinii. Stăpânul vitei, din contra, e prea mâhnit, ca să întindă și el mâna la scumpele rămășițe ale răposatei... Și nu rare ori vezi

pe astfel de stăpân, stând în tăcere și ciocind zile întregi jalea lor» (*Schweinfurth*).

Și după cum Dinka nu gustă laptele, deasemenea unele Piei-Roșii și alți primitivi nu s'ar atinge, doamne ferește, de ouă, de carnea găinilor, a găștilor sau altor păsări. Ceeace dovedește că nu folosul l-a împins pe om să împlânzească vietățile dimprejurul lui, ci alte gânduri. De bună seamă, cei dintâi oaspeți ai gospodăriei au fost puii. Când mama a fost vânată, puii rămași fără ajutor au fost prinși de vii și aduși la colibă, iar puii mai tuturor vietăților sunt drăgălași și gața de joc. Femeia și copiii, ca cei ce stau mai mult împrejurul vetrei, erau, firește, mai în măsură să se bucure de ghidușiile puiului de maimuță, de îngânarea papagalului, de sburdatul meilor, vițelilor, măgărușilor și mai ales al drăcosului de ied, care se suie peste tot și e mereu chef și voe bună. Astfel, pe nesimțite, coliba a ajuns o mică menagerie. Jocul și simpatia către alte făpturi au fost cei dintâi pași către împlânzirea sălbătăclunilor. Copiii au ajutat mai mult cu jocul, iar femeia cu însușirea ei firească de duioșie. Dovadă e că Australiencele îngăduie cățeilor să sugă la pieptul lor împreună cu copii, iar femeile din neamul Aino (*Sakalin* și *Iezo*) alăptează chiar și pui de urs!

Ce-a ieșit din aceste fapte ale femeii și ale copiilor, vedem azi, când privim sumedenia de animale supuse voinței omului. Cel dintâi tovarăș a fost cânele. Din puiu de lup sau de șacal, a ajuns azi prietenul cel mai credincios al gospodarului: spre poli, e animal de povară (fără câne, viața Eschimoșilor ar fi cu neputință); în păduri, ei ajută la vânat, adulmecând urma fiarelor; în stepe e cioban — păzește turmele; în ținuturile cu plugărie, el e strața de zi și de noapte a casei, averei

și vieții stăpânului; în munți, caută pe cei rătăciți ori infundați în zăpadă; în orașe—face slujbă de polițist... Putem zice că, în slujba omului, cânele și-a schimbat și trupul și obiceiurile, ajungând o făptură cu totul nouă, departe de lup și de șacal, ca cerul de pământ. Unii sunt mici ca și un ghemuleț; alții mari cât mânzatul; unii șui la trup și iuți ca vântul—ogarii; alții au un miros fin de tot—copoii... Și câte, și câte rase și varietăți n'a creat omul prin împerecheri și anume îngrijiri. Dar isprava cea mai mare a cânelui e alta: de dragul omului, și de nevoia de a se înțelege cu stăpânul, cânele a căpătat un fel de graiu: lătratul lui este o vorbire. Câinii sălbateci nu latră, iar cei domestici, dacă sunt lăsați în pădure, uită și ei lătratul. Din contră, lângă gospodărie, lătratul, ca și graiul omului, se manifestă după împrejurări. Unul e lătratul de bucurie; altul e urletul de jale; altul e față de streini; altul e chiaunatul de foame, de plictiseală etc. Iar despre câinii dresați, se știe câte lucruri grele înțeleg și cum le împlinesc spre folosul omului.

E de prisos să mai înșirăm și pe celelalte animale. Toate au venit să se joace; apoi, sub privegherea omului, unele s'au înmulțit și-au căpătat anume însușiri, care i-au fost lui prielnice. Cum? Pe deoparte prin încrucișare, pe de alta prin fireasca schimbare a tuturor animalelor împlânzite. Căci, îndată ce scapă de grija hranei și-a adăpostului, trupul viețuitoarelor domestice se schimbă cu o iuțeală neașteptată. Așa, pe când lupul nu și-a schimbat părul, câinii au căpătat o blană foarte variată: albă, roșie, neagră, vânătă, galbenă sau pestrițată în chipul cel mai felurit. Unii au păr creț și lung, ca lâna oilor; alții—aspru ca al caprelor; alții aduc cu blana lupului; alții sunt cu de-

săvârşire golaşi. Tot așa porumbeii. Strămoşul lor din păduri (*Columba livia*) are pene vinete, iar din acel porumbel sălbatec au eşit azi sute de soiuri cu fel de fel de pene. Şi acelaş e cazul cu caii. Din mînzocul murg care paşte şi azi în pustiile ierboase din mijlocul Asiei, omul a scos o sumedenia de rasse: unele pîtice (ca poney din Islanda), altele uriaşe, ca soiul normand, a cărui copită e cât un dovleac; unii şui, ca ogarii, buni de fugă; alţii greoi, potriviţi numai să târască greutatea... Îţi vine să zici că natura se *joacă*, iar omul priveşte şi repetă tipurile care-i plac mai mult. Indată ce se naşte un mînz, un viţel, un câne sau un al dobitoc cu o însuşire deosebită, el îl cruţă, îl hrăneşte bine şi-l împerechează cu alţii la fel, pînăce o nouă rasă se statorniceşte. Astfel s'au născut şi se nasc sub ochii noştri soiuri cu însuşiri tot mai variate, după nevoia şi gândul stăpînului. *Jocul* şi *folosul* au mers mână în mână. Dar a trebuit să treacă vreme îndelungată, pînă ce omul s'a dumerit destul de bine, la ce-i poate sluji fiecare soi de animale. Din şcoala blîndă a femeii şi a copiilor, unele vietăţi au trecut în şcoala mai aspră a bărbatului. Pe când cele mai multe pasări au rămas în curte, sub ochiul gospodinei, una din ele, şoimul, a plecat la vînat cu stăpînul: alta, cormoranul, ajută la pescuit; calul, elefantul şi boul au luat parte chiar la răsboaie; taurul a eşit în arenă etc. La început însă, bărbatul s'a purtat şi el blînd cu toate, urmînd pilda femeii şi a copiilor, mai ales că omul nu prea făcea multă deosebire între sine şi celelalte făpturi¹⁾.

1) Multe triburi cred şi azi că se trag din păsări, lupi, cerbi sau alte sălbăticiuni, pe care le privesc ca strămoşi ai lor şi socot că, după moarte, sufletul lor se va întrupa iarăş în aceleaşi animale. Chipul animalului ales le slujeşte ca steag (*totem*) şi nu se ating de el, doamne fereşte.

În felul acesta, nu e de mirare dacă până mai eri — alaltăeri, popoare de mare cultură cinsteau și îngrijiau cu mare băgare de seamă vitele dimprejurul casei și în deosebi cele cari ajută la munca câmpului. La Romani, era pedepsit cu moarte cel care ar fi tăiat boul de jug. Egiptenii mergeau mai departe: se închinau la boul Apis. Regii babiloneni și asirieni țineau menajerii mari și plăteau doctori deosebiți pentru animale. De altfel, nu-i nevoie să mergem așa de departe. Chiar acum, în Birma, cine ar junghia un bou e pedepsit cu moartea. Vechii Arieni, ca și Dinka de azi, aveau ade-vărată evlavie față de neamul blând al vitelor cornute și în deosebi față de vaci. Mongolii au atâta răbdare cu vitele, încât cămila cea mai încăpățânată devine în mâinile lor blândă; iar calul cel mai sălbatec — un to-varăș ascultător. (*Prjschwalsky*).

Dacă s'ar fi urmat calea asta, de bună seamă, omul ar fi îmblânzit mai toate fiarele pădurilor. Romanii aveau îmblânzitori anume (*mansuetarii*) și ajunseseră să pună la ham lei și tigrii. Marcu Antoniu, prietenul lui August, se plimba prin Roma într'o căruță trasă de pantere. Căci cine nu se înduplecă la pace, dacă vede la cei dimprejur numai gânduri pașnice! se zice de pildă: mut ca un pește. Și totuși, unde peștii sânt hrăniți cu rânduială, răspund și ei la chemarea omului, venind spre mal la ceasuri hotărâte, îndată ce aud clopotul de masă, — întocmai ca și porumbeii găinele, caii și alte animale cu creier mai înzestrat. Chinezii, cari sunt foarte răbdători au făcut din pește un animal domestic; iar asta se dovedește și din ușurința cu care se prădesc în China soiuri nouă de pești, deosebite ca formă și culoare. De altfel, în bătrâna Asie, vietățile apelor au avut parte și în alte țări de

îngrijirea omului. Xenofon povestește că în râul Chalos (Siria) a văzut niște pești mari și foarte blânzi. fiindcă localnicii îi socoteau sfinți și nu îngăduiau să li se facă vreun rău).

E deci vădit, că fiecare făptură are mintea și graiul ei, și dacă știi cum să te porți cu ea, osteneala nu e zadarnică. Până și peștele — mutul mușilor — vine și stă de vorbă cu omul.. Ar fi fost destul ca bărbatul să fi urmat calea blajină a femeii și a copiilor, pentru ca mai toate vietățile codrului să vină împrejurul omului.

Cine e de vină că s'a întâmplat altfel, vom spune în paginile ce urmează.

Isprava bărbatului

Din *culegător*, bărbatul ajunge *vânător*, Războiul e legea naturii. Descoperind uneltele, bărbatul începe un „răsboiu înăsprit”. Fala lui sunt armele. Unele spețe animale pier, altele ajung sperioase. Vânătoarea ajunge „arta de a ucide”.

Când a început împărțirea muncii, bărbatul a luat partea blestemată.

La început, era și el destul de neajutorat. *Culegea* ce găsiă, ca să-și astâmpere foamea: rădăcini, poame, seminte, ouă de păsări, de furnici și de broaște, lăcuste și alte vietăți mărunțele. Mai ales pe marginea mării, unde scoicele stau pe stânci, ca bureții pe ciuturugi, hrana era destul de înlesnită. Astfel, încetul pe încetul, a ajuns pescar. Dar prinderea peștelui, a lăcustelor și altor gănganii ca acestea, nu putea să deștepte în sufletul lui boldul cruzimei. Iar a lupta cu animalele mai mari nu se încumeta încă. Ghiarele tigrlui, colții mistrețului ori coarnele atâtor patrupeze uriașe erau arme grozave, față de unghiile moi și dinții mărunți ai omului. Un puiu de urs l'ar fi pus pe goană...

A venit însă vremea, că omul a născocit câteva unelte. Descoperirea asta a fost norocul și începutul puterii lui. Bolovanul luat în mână, a făcut din pumnul omului o măciucă mai tare decât laba și unghiile

lupului, lancea a întrecut în tărie chiar colții cei mai tari ai fiarelor setoase de sânge, iar săgeata care zboară și lovește mai departe decât lancea, a ajuns înmiiit mai primejdioasă decât ghiarele tigrului celui fioros. Muncind astfel să-și țină viața, cel slab la vârtute, dar iscoditor și neastâmpărat la minte, a găsit chipul să ajungă mai puternic decât puternicii și mai meșter decât vietățile cele mai îndemânatece.

Atunci, bizuindu-se pe arme, bărbatul rupse pacea cu toate făpturile care îi ieșeau în cale, adevă se făcu *vânător*.

Aceasta a fost răspântia dela care a început rătăcirea omului.

Pentru desvinovățirea lui trebuie să mărturisim că vânătoarea, adică răsbolul, e legea cea mai veche a pământului și cea mai greu de înfrânt. Intocmirea naturii e ciudată. La o singură masă, ea cheamă totdeauna înmiiit mai mulți oaspeți, decât locurile de care dispune. Semințele unui singur mesteacăn ar putea să umple numai într'un an o împărțire întreagă, dacă nu s'ar împotrivi semințele altor copaci sau ierburi. Iar împotrivirea înseamnă luptă: care mai de care caută un locușor pentru rădăcină și cât mai multă căldură și lumină dela soare. Unele plante sunt adevărați asasini, adesea strâng până înădușă chiar copacul cel mai falnic, căzând pe urmă cu el cu tot a pământ. Dar lupta între animaie care nu-s prionite locului ca ierburile și copacii, fixați prin rădăcini! Din naltul văzduhului până în mijlocul codrilor, în fundul peșterilor și genunea întunecată a oceanului se săvârșesc în fiecare clipă cele mai grozave crime. Luptă și iar luptă, ucidere și earăși ucidere...

Cine va aduce pacea?

Zadarnic merge la școală, zadarnic scrie și citește, zadarnic învață aritmetică, istorie, geografie, gramatică, rugăciuni și multe de toate, copilul unui părinte care înjură lucrurile sfinte, bate vitele, suduie soția palmuește copii. Alfabetul nu poate schimba sufletul. Copilul deprins de mic a fi hengher, bătăuș, murdar la trup și spurcat la gură, cu greu măi poate fi îndreptat; iar dacă cumva dă și la școală tot peste vorbe rele, bătaii și alte apucături mojicești, atunci răul nu numai că nu scade, ci și sporește: micul spânzurat care acasă bate pisicile, iese din școală hengher adevărat, gata să spargă și capetele oamenilor.

Așa dar, trebuie să începem școala dela capătul ei cel adevărat: vatra părintească; iar mântuirea poporului de nevoi, trebuie să o începem nu dela stomac, ci dela inimă și minte, căci numai capul poate îngriji bine și de stomac. Dacă voim să ne lecuim de păcat, trebuie să începem a cere iertare mai întâi dela aceia către care am păcătuit: dela pomi și dela vietățile dimprejurul casei.—Povățuitorii satelor să aibă nu vorbe frumoase, ci grădini frumoase, curți curate, gospodării întemeiate și-apoi să indemne copilăretul și tineretul satelor a se întovărăși în gând de îndreptare.

«Eu (câtare), fiu de plugar, făgăduesc să nu mai las niciodată pomii cu omizi, grădina fără straturi, și straturile fără plivire. Făgăduesc să nu mai bat și nici măcar să mai ocărăsc vitele dimprejurul casei ori să-mi spurc gura cu înjurături, căci vorba rea e un îndemn la fapta rea, atât pentru mine, cât și pentru alții care mă aud. Legea vieții mele vreau să fie ridicarea nu căderea, și voi să ridic cu mine toate faptele dimprejurul meu. Voiu sădii pomii, cum făceau bătrânii spre a le fi pomenire, și cum face părintele din sat,

domnul învățător și alți fruntași; voiu îngriji de vite și le voiu face să asculte de cuvânt, nu de ciomag, știind că ciomagul e o ispită spre cruzime; voi spori împrejurii mele binele, sănătatea, curățenia și averea.

Și tot așa: Eu fiu de orășean, voiu căuta să sporesc binele și frumusețea măcar sub coperișul meu și în petecul meu de grădină și de curte. O pasăre se poate ține ori și unde. Pentru un copăcel sau măcar pentru o floare se găsește totdeauna un colț de pământ ori măcar un pumn de țărână, ca să o așezi într'o oală la fereastră. Voiu păzi apoi gura mea de vorbe spurcate; voi păzi ochii mei de vederea petrecerilor murdare și nesănătoase. Voiu călca peste gunoaie fără să mă asemăn lor și să mă amestec cu ele. Căci ori cine poate face un pas-doi în viață; iar dacă nu voi ridică o scără la cer, cel puțin nu vreau să am pe suflet că mi-am făcut singur scară de coborât la iad, prin vorbe scârnave, care sânt totdeauna tovarășele faptelor scârnave.

Dar, pentru că astfel de «tovărășii de tineri» (cum sânt în toate țările înaintate) să poată lua ființă, mai trebuie ceva: trebuie *fapta* (nu numai vorba) celor maturi, și mai întâi de toate a celor puși în capul poporului: preoți, învățători, profesori și cârmuitori ai vieții de toate zilele. Cum să aștepți îndreptare la copii și la tineri, când cei puși ca pildă înaintea lor bat sau înjură ca niște lăeși.

Odată pentru totdeauna trebuie să înțelegem că păcatele nu se iartă, ci numai se ispășesc. Alt chip de a scăpa de ele, n'a fost și nu va fi în vecii vecilor. Pentru lecuire, trebuie ispășire. Numai atunci omul își va spăla sufletul de păcatul pe care l'a săvârșit, ucizând și sperind viețuitoarele dimprejurul său, când,

prin bune purtări, le va aduce din nou împrejurul casei. Imblânzindu-le și îngrijindu-le cu omenie. Grija de alții va deștepta bucuria de roadele acestei îngrijiri așoi și grija de sine însuși. Din mintea astfel înoită, va începe o viață nouă : cu ajutorul pomilor, răsadurilor și al florilor, cu sprijinul pasărilor de curte, al vitelor de muncă și al tuturor dobitoacelor imblânzite și bine îngrijite, omul va fi stăpân pe foame și va căpăta astfel vreme destulă spre a se îngriji și de ale sufletului.

Un nou matriarcat

Pentru a ne lecuï de păcat, femeia poate arăta calea mai ușor decât bărbatul. Ea nu *injură*, nu *bate*, nu *bea*, și nu fuge de *biserică*. Intre femei, cea mai bună educatoare e *țaranca*, iar la oraș: *soția meseriașului și a mancitorului*.

Incheere: femeia trebuie să dea tonul educației. Oamenii mari au avut totdeauna mame cu însușiri alese, iar valoarea unui neam se judecă mai mult după femei, decât după bărbați. — Spre un nou *matriarcat*.

Dacă blândeța e singura cale spre a îndrepta retele aduse de sălbătăcia bărbaților, urmează dela sine, că educatorul cel mai puternic va fi acela care are în sufletul său un izvor măi bogat de iubire, adică femeia. Cărți despre creștere au scris, ce-i drept, mai ales bărbații; dar creștere bună au dau până azi mai numai femeile, începând chiar din pruncia omenirii. E destul să privim de pildă neamurile negre din centrul Africii. În toate, acelea s'au ridicat mai mult, care au intrat în școala feminină a grădinăritului, nu în școală masculină a vânatului. Un călător mărturisește că nicaeri n'a găsit mai multă drăgoste pentru familie și pentru copii, ca la Negrii Diur. Dar e caracteristic că tocmai femeile acestui neam lucrează pământul cu mai mare trăinicie și țin o mulțime de lighioi împrejurul colibelor, de care îngrijesc nu numai ele, ci și bărbații lor. De aceea, pe când Niam-Niam sunt canibali, Diur nu numai

că îngrijesc cu dragoste de copii, dar și pe bătrâni îi cinstesc! (*Schweinfurth*). De asemenea, la popoarele civilizate, acelea s'au ridicat la virtuți mai multe, unde femeia a avut însușiri superioare. Matrona romană a rămas până azi simbolul gospodinei serioase, gata de a înfruntă toate greutățile. Și e știut din vechime și până în vremile de față, că mai toți oamenii de seamă au avut mame cu însușiri alese. Despre maică-sa, Carlyle zicea: «hotărârea de a fi vrednic de o mamă ca a mea e simțirea mea cea mai obișnuită și cuprinde în ea ceva sfânt... Sânt mândru de mama mea, cu toate că nu-i nici bogată, nici învățată... Dar dacă e ceva bun în cele ce am spus, spre a fi auzite de lume, e glasul tău mamă, care a vorbit prin gura mea».

Așa dar pentru a îndrepta educația unui popor cuvântul cel dintâi trebuie să-l spună mamele. E așa de neînălăturabil rolul lor, încât putem afirma că, orice ar face biserica, școala și toate măsurile Statului, dacă mamele nu vor fi bune — din ce în ce mai bune — zadarnice vor fi toate silințele.

Din fericire, în neamul nostru, în multe priviri femeia este superioară bărbatului: femeia nu înjură, nu bate, nu bea și n'a părăsit încă biserica. Așa dar, dela femei așteptăm să pornească îndreptarea. Trebuie să acordăm femeii un fel de matriarcat moral, ca o urmare a matriarcatului de odinioară, pe când bărbatul nu se sălbătecise încă prin cruda îndeletnicire a vânătorii și prin alte păcate care i-au urmat. După cum odinioară, imblânzind animalele și cultivând unele plante, ea a fost pedagogul genului omenesc, tot astfel și acum, tot ea se cuvine să povățuiască pașii cei dintâi ai copilului. — În ce fel?

Natura însăși arată drumul. După cum pruncul stră-

bate dela zămislire și până la completa dezvoltare a trupului toate fazele de odinioară ale speței sale, de asemenea și în educație, omul trebuie să suie toate treptele pe care s'a suît omenirea dela început până azi. Sub ochii mamei, trebuie să înceapă a îngriji și a iubi plantele. Plivind cu dragoste un strat de legume și arătând copiilor ei cum firul de ceapă, cartoful, mărarul, pătrunjelul sau alte verdețuri de folos *suferă* și *mor*, dacă nu le stropești la timp, mama dă băețelului sau fetiței de lângă ea o mare lecție despre viață. O singură faptă le va spune mai mult decât o sută de vorbe cu privire la *grijă*, *milă*, *prevvedere* și alte însușiri. De asemenea, curățarea unui pom de omizi sau arătarea unei crângi rămasă fără frunză sau fără roade, le va spune mai mult decât toate învățăturile din gură despre *curățenie* și *hărnicie*. Astfel, înainte de a ști ce e cartea și de a fi văzut măcar un abecedar, mama poate să dă în inima copilului ei simțiri cari îi vor cărmui toată viața și-i poate împărtăși cunoștințe, pe care nici o carte din lume nu le-ar putea înlocui. Când între straturile de legume, micul grădinar va pune și el într'un colț câteva răsaduri și va vedea cum dintr'o iarbă cu două frunzulițe se ridică săptămână după săptămână o frunză lată și creață, apoi un mac roșu ca focul, ori dincolo o vinețică, o micșunea, o creiță sau alte podoabe care minunează ochiul și îmbată mirosul, copilul va pricepe o sumedenie de lucruri, care rămân taină închisă cu șapte peceți pentru cei ce cunosc legumele numai din farfurie, iar florile numai din pahar.

După marea lecție din grădină, va urma alta tot atât de mare, în curte: îngrijirea și îmblânzirea vietuitorilor de pe lângă casă. Mama înțeleaptă (fie ea o

muncitoare cu palmele, fie bogătaşa bogătaşelor) va face mult pentru viitorul copiilor ei, dacă îi va deprinde măcar cu îngrijirea cuibului unei cloşci. Un ou are coajă prea tare, puiul nu poate să rupă găoacea şi trebuie ajutat, să nu moară înăbuşit : pe altul, deabia ieşit, îl apasă prea tare cloşca ; altul — căci sunt şi între lighioile mărunte destui nenorociţi — s'a născut cu picioarele strâmbe... Grija şi iar grija. Întâi trebuie pus fiecare puşor la căldură, până se usucă ; apoi trebuie scoşi la soare, păziţi de uliu, de pisici năraşe, de ploii reci... Câte boli, câte primejdii şi câţi mor ! Numai cel ce i-a îngrijit, ştie ce înseamnă o pasăre la casa gospodarului. De aceea, copilul care se îndeamnă alături de mama lui la astfel de trebuşoare potrivite cu puterile acestei vârste, află o mulţime de lucruri nouă. Puiul acela care cădea în brânci, iar acum şi-a îndreptat picioarele şi alţărgă ca un titirez, e pentru el o lecţie de nădejde şi stăruinţă ; viţelul oblojit şi vindecat de *el*, mielul, iedul, căţelul ori alt dobitoc îmblânzit de *el*, venind în grabă la chemarea *lui*... sunt tot atâtea ocazii de a *simţi* lumea dimprejur şi a o *cunoaşte*. Munca aceasta în tovărăşia mamei îi dă copilului cea dintâi dovadă pipăită că *ştie* şi el ceva, că *poate* ceva, că are şi el socotelile lui cu viaţa. Faţă de aceste fapte trăite, născociri ca cele din carte cu Tudorel şi Marioara sunt lucruri sarbede : o mâncare fără gust, fără miros şi fără putere de hrană. O mie de cetanii din carte nu-i pot deştepta în suflet atâta mlă, cât piscuitul unui puşor pe care i l'a furat pisica vecinului ! Când aleargă cu lacrămile pe obraz să spună mamei că Gulerata i-a luat puiul, i se pare că însăşi cerul se va întuneca de atâta nenorocire ! Aşa dar, viaţa reală, nu cartea îi dă «lecţiile de lucruri»,

iar viața copilului e mai mult de 99 la sută, împrejurul mamei lui. Și, fiindcă vrând-nevrând, ea este cel dintâi dascăl al copilului, de ea atârnă, ca mîntea lui să fie îmbogățită și simțirea lui îndrumată. Dimpotrivă a amâna educația copilului până la vremea școlii, închipuindu-ți că sufletul lui așteaptă ca o cameră goală până ce învățătorul va sosi cu mobila, e cea mai păgubitoare greșală din câte se pot închipui pentru această vîrstă.

Mamele deci, să ia seama: ele nasc nu numai trupul ci și sufletul copilului. Ele sunt cel dintâiu și cel mai mare învățător al copiilor lor. Ceeace se adaogă cu vremea la școală, e foarte puțin lucru, față de ceeace fapta și vorba din casa părintească dau fiecăruia pe drumul vieții.

Iar din acest punct de vedere e un noroc că aproape 80% dintre Români sunt plugari. Prin felul vieții lor, femeile dela sate au prilej să dea copiilor o minunată pregătire pentru viață. Ele sînt simbolul muncii. De mică, fetița poartă în brațe pe frații mai mărunței, ținându-le loc de mamă. Na-ni, na-ni... taci cu mama !... (Mama e de 6 ori de 7 ani). !Ca fată ajută la gospodărie, păzește vitele, lucrează la câmp și face toate muncile casei. Ca soție e adevărat topor de oase: ea cu copiii, ea la treburi peste zi, ea pregătește hrana seara, când se întoarce dela câmp, ea adoarme copiii și veghiază, când ceilalți ai casei se odihnesc; ea se deșteaptă cea dintâi dimineața. Munca ei în grădină, în curte, în pădure și la câmp e o veșnică învățătură. Cu oarecare băgare de seamă, putem da plugarului nostru multe din însușirile care au făcut odinioară puterea poporului roman, față de negustorii cartaginezi și greci. Căci, cu toate păcatele

și căderile, aduse în mare parte de streini, s'a păstrat încă în el destul fond sănătos, mai ales în deprinderile femeilor. Un Roman cu multă dragoste de plugărie (*Varro*) spune că a văzut în Iliria femei purtând o sarcină de lemne în spate, iar în brațe având unul sau doi copii... Lumea aceea n'a pierit cu totul. Pe potecile munților noștri, poți întâlni și azi femei cu furca în brâu, cu copilul în spinare și cu traista atârnată de umăr, întocmai ca la strămoșii veniți din Iliria. Atârnă numai de noi, să întocmim o creștere cât mai chibzuită și mai vrednică, în mijlocul vieții noastre de plugari. Iar prin lipsa înjurăturii, a brutalității și altor scăderi, Românca dela țară poate fi un mare sprijin pentru creșterea unui tineret care să ne izbăvească de urgia în care am căzut.

*

Aci mă aștept la o întâmpinare : oare numai soția plugarului poate fi o mamă bună ? Numai cea care se pleacă pe un strat de legume și îngrijește de găini, rațe, viței și alte dobitoace, muncind deavalma cu bărbatul, numai ea poate îndruma pe copii către hărnicie, blândețe, rânduială, cinste și celelalte însușiri ale adevăratului om ?

Răspund fără pic de îndoială, că nici cea mai bună creștere orășenească, nu poate înlocui sănătoasa și bogata disciplină pe care o dă copiilor activitatea veșnic creatoare a muncitorului de pământ. Creiază, se înțelege, și croitorul, și cismarul, și stolerul și toți meșteșugarii din oraș ; dar creațiunile lor sunt mai totdeauna mute : haine și iar haine, ghete și iar ghete, mese și iar mese... de dimineață și până seara, de vara până iarna. Ce să mai zici de munca funcționarului care șade

mereu cu ochii în registre, din care copilul nu câștigă nici un îndemn și nici o învioreare ?

Cu toată larma și mișcarea lui, orașul este un ci-mitir, față de viața satului, unde natura îmbie meteu pe om la luptă și la observare.

Dar nici orășanca nu e atât de lipsită de mijloace educative, dacă ia bine seama. Căci cine nu are, chiar în oraș, un petec de grădiniță, spre a semăna un strat de legume ori de flori sau n'are un coteț, spre a crește câteva păsări ? La nevoie, chiar o colivie poate da mamei prilej să deștepte în sufletul copiilor dragoste pentru vietățile dimprejurul casei. Stă deci în mâna oricărei mame adevărate, să ajute pregătirea unei lumi noi, iar metoda e tot cea veche, dela începutul ome-nirii : *munca directă*, îngrijirea plantelor și îmblânzirea animalelor, — nu vorbe de cicăleală, sau cetirea căr-ților până la toceală.

De aceea, fie bogată, fie săracă, femeia din orașe, care se gândește la creșterea copiilor săi, trebuie din când în când să ia drumul spre marea Academie de educație, care se cheamă Sat și Gospodărie sătească. Mai ales, cele care au bucată lor de pământ, și s'au mutat în oraș, poartă o mare vină și o mare răspun-dere. Mai mult chiar decât înjurăturile, beția, bruta-litatea și alte păcate bărbătești, vițiul feminin al luxului, care împinge pe femei către orașe — îndeosebi către orașele mari — e o cumplită meteahnă, care face din femeie o adevărată dușmancă a neamului.

Păcatele femeilor. — Mai întâi, ademenită de modă, femeia osândește portul vechiu al părinților și al stră-moșilor. Orășanca pornește înainte, iar pecinginea se întinde apoi și asupra țăranelor. (Sunt sate, unde băr-batul poartă încă suman ori mintean, iar femeia se po-

cește, punându-și pe cap șaluri și alte trențe cumpărate din târg. Iar lucrul acesta are o mare însemnătate nu numai economică, ci și culturală. Căci estetica unui popor, împreună cu limba lui, sunt cei doi stâlpi pe care se reazemă viața sa națională. Când un popor își pierde portul și limba, e pe vecie pierdut. Haina e zidul cel dintâi care-l desparte de streini. Înainte de a auzi glasul streinului, te isbește îmbrăcămintea lui, care îți spune că acela e *altfel* și *altcineva*...; te izbește ca ceva deosebit și mai totdeauna ciudat ori chiar su-părător, adecă în afară de gustul tău. De aceea, cine părăsește haina părinților, își părăsește țara, chiar dacă rămâne în hotarele ei. Luând portul altuia, te-ai făcut robul lui, mărturisești că gustul lui e mai bun decât al tău, ochiul lui mai ager decât al tău, și judecata lui mai puternică decât a ta.

Și dacă ar fi în adevăr așa, n'ai avea nimic de zis.

Căci adevărul trebuie să învingă totdeauna. Dar ce adevăr poate fi în purtarea Negrului care se îmbracă cu frac peste pielea goală, închipuindu-și că-i stă mai bine decât înfășurat cu pânza lui largă, potrivită cu clima caldă și cu frumusețea trupului negru? Ce adevăr și ce frumusețe poate fi în chipul țărancei, care și-a păstrat fota, iar împrejurul capului își înfășură o pociură de șal cât o ciuturugă, în loc de ștergarul alb care întinerește până și fețele sbârcite de bătrânețe?

Prin urmare, părăsirea portului e o abdicare. Orașele românești, afară de câteva din Oltenia și dela munte, sunt centre de desnaționalizare. Toate privesc către București, orașul cel mai fără de caracter al țării. Iar cele mai fermecate de îmbierile acestui oraș sunt femeile.

De aceea, nu numai în interesul creșterii copiilor,

dar chiar pentru a se mântui pe sine de păcat, orășanca — și mai întâi de toate, cea bogată — trebuie să se întoarcă măcar vremelnic cu fața către sat. Numai viața dela țară o poate scăpa din zăpăceala și lipsa de caracter național în care a căzut.

Și fiindcă vorbele aceste pot părea aspre, e nevoie să insistăm încă asupra lor.

Care e deosebirea cea mai hotărâtă între țărâna adevărată și țărâna pe jumătate pocită cu haine orășenești sau orășanca înstreinată cu totul în port? Cea dintâi, prin gustul ei format de veacuri în potrivirea cusăturilor și a formelor, își poate arăta talentul, creind ceva original. Fiecare fată coase cu drag *iea* cu care va eși la horă, iar când vin Paștile, ochi să ai să privești... Din potrivă, țărâna neghioabă, care începe a se împopoțona cu ștofe din târg, precum și orășanca ajunsă roaba modistei, nu mai poate întrece pe altele decât prin pungă și închinându-se prostește Jurnalului de modă. Iar urmarea se vede îndată : punga se deșartă, gospodăria se îngreuiază și se cufundă. Cine să mai mărite fetele al căror merit e doar întrecerea în podoabe și deci în cheltueli? Și cum să mai reziste ispitelor astfel de creaturi care nu mai produc, ci consumă?

Alături de ruina materială, vine aproape sigur ruina morală. Așa că, cu drept cuvânt, femeia care și-a părăsit portul, în loc de a fi razemul unei bune educații, e, dimpotrivă, ucigașa neamului, atât din punct de vedere moral, cât și material. Femeia moșierului care-și mută gospodăria în oraș, e adevărată trădătoare de țară. În loc de a rămâne lângă săteni și a spori munca, adică producția, ea răpește roadele câmpului spre a le risipi pe lux, nimicind averea și destrămând sufletul.—

Venirea la oraș e așadar cel dintâi pas spre expatrierea din port, din limbă și din mijlocul neamului în care te-ai născut.

De aceea, dacă cerem să se dea femeii vrednicia socială a matriarcatului de odinioară și, potrivit cu progresele vremii, însărcinarea educației, e bine înțeles că această vrednicie nu poate fi acordată roabelor modei, înstreintelor de neam, de limbă și de obiceiuri care formează pătura cosmopolită. Acestea sunt niște biete frunze uscate, o pleavă inutilă din punct de vedere național. Și inutilă e încă prea puțin. Ca și robii țigani de odinioară, care au adus cu ei atâtea obiceiuri spurcate, roabele modistelor răspândesc și ele în masa poporului tot felul de apucături disolvante. Nu. De influența robilor sântem sătui. Numai Româncei întoarsă cu inima spre sat, adică spre obiceiul pământului, putem să-i încredințăm grija de a ridica o nouă generație.

*

Se poate educația în sat? Aci însă vine a doua întâmpinare: vrei să mă îngropi în sat? Dar educația copiilor? (ipocrizia începe cu acest pseudo-argument). Dar nevoile mele de o viață intelectuală mai bogată? Dar...

Pentru copii ne-am înțeles. Temeiul creșterii, adică educația până la 10—12 ani, e neasemănat mai solidă la cel crescut în sat, decât la copilul orașanului, care e o biată pasăre închisă în colivie. De altfel, în toate țările înaintate, școlile fug astăzi de orașe. (Fetele în deosebi, ar putea să nu vadă orașul în vecl, și ar fi cu atât mai destoinice pentru marea lor menire ca mame și gospodine). Cât privește obiecția cu viața

intelectuală, fățărnicia e vădită: nu cultura, ci nevoia de lux și obiceiurile rafinate atrag în capitală pe cei ce fug din sate și din provincie, ca dintr'un loc de pedeapsă. Iar aci, punem degetul pe rană: lipsa de ocupații serioase și de ideal moral, atât la femeie, cât și la bărbat, iată buba cea mai primejdioasă a societății noastre. De aci isvorăște veninul care otrăvește din capul locului educația tineretului.

Iar dovada este hotărâtoare. E destul să pomenim că cei cu avere fug nu numai dela moșie și din sate, ci fug și din orașe însemnate, cum sânt Iași, Craiova, Galați și altele. Ce lipsește Iașilor? Vechea capitală are un teatru luxos, cum nu se găsesc nici în străinătate în multe țări; are universitate — lucru destul de rar în orice stat; are biblioteci, muzee, conservator de muzică, pinacotecă, societăți de sport etc. etc. Și totuși, leșenii fug de Iași, emigrează spre București — până și profesorii universitari.

Argumentul cu nevoia de viață intelectuală e deci o vorbă de mântuială. Altul e adevărul. Dacă ar fi vorba de cultură, omul bogat la suflet poate chiar într'un sat înfundat în mijlocul munților să trăiască o viață sufletească foarte bogată. Pentru câțiva lei poate chema lângă el pe toți filosofii pământului. Iar de când s'au înmulțit mijloacele tehnice în popularizarea operelor de artă, poți avea la îndemână vederi de tablouri și alte rarități, de care înainte vreme nu se învredniciau nici regii.

Dar, încă odată, nu de asta e vorba; nu de știință de artă și de filozofie, ci de lux și de ademenirile traiului rafinat, — inevitabile pentru cel care are avere, fără să aibă însă și o ocupație serioasă în viață. Căci de-ar avea în adevăr dragostea muncii și un ideal

moral, și-ar da seama că scena unde se poate ridica cineva la cea mai înaltă distincție e satul. Un moșier care ar sălta prin fapta și vorba lui un colț de țară, e un mare reformator, ca și învățatul apostol Paul sau alți oameni cu chemare divină pe pământ. Iar femeea lui, în loc de a se chinui să se ia la întrecere în mode cu heterele, sau de a cheltui nebunește spre a trece «regina» adunărilor deochiate numite baluri, ar putea fi fără nici o cheltuială, suverana adevărată a femeilor unui sat întreg.

Dar pentru asta, trebuie ideal moral — *singura unitate de măsură a valorii și a culturii cuiva*. Iar față de acest criteriu, pentru orice femei care a îngăduit soțului ei să-și mute gospodăria dela sat la oraș, chestia se pune astfel:

Ori țină în adevăr la copii, și atunci nu-i decât un drum: să se întoarcă grabnic la viața de sat, lângă moșia ori petecul său de pământ; ori nu țină, și atunci însușirile ei negative: lipsa de înjurături, de beție și de brutalitate, sunt de puțin folos, căci devine și ea cu vremea un element negativ și chiar primejdios în creșterea copiilor, înconjurați de toate ispitele stradei.

Întrebarea e: mai poate Româncea îndrepta răul prin o nouă educație dată tinerii generații? Și anume de unde ar trebui să pornească inițiativa? — Mărturisim că nu ne putem gândi aci la așa numitele asociații feministe. N'avem nici o nădejde în femeea masculină, care își bate capul cu egalitatea sexelor, cu mașinăria votului și de alde astea.

Asemenea nu nădăjduim nici în creatura subfemenină care frăește numai pentru a se împodobi, adoarme cu gândul la juvaere, se deșteaptă, respiră, se bucură, și se întristează după evanghelia croitoreselelor. Această

categorie e neasemănat mai rea chiar decât femeia cu apucături masculine. Astfel de femei sunt la fel cu sălbatecii din pădurile Africei și Americii. Ca să te încredezi, e destul să citești în descrierile de călătorie, cum acei primitivi se mânjesc cu unsori albe ori roșii sau de alte culori, cum își vopsesc părul, cum își găuresc urechile, buzele și nasul, cum se piaptână, aci grămădind părul în creștet, aci ducându-l la ceafă, aci întorcându-l spre tâmpile și sucindu-l în fel de fel de chipuri.

Dela rătăcirile acestea ale modelor sălbatice, femeia n'a putut trece dintr'odată la o viață cu minte. De altfel, până mai eri, chiar și bărbații se împopotonau să le plângi de milă. Ce peruci pe cap! Ce de funte la genuchi! Ce de horbotă la mâneci și la guler! Ce de marafeturi și de împestrițături!.. Dar, de o sută și ceva de ani, smintenile astea s'au dus. Singure femeile fără ocupație le mai păstrează. — Ca și Bakairii și Zulușii sau alți sălbatice, ele se mânjesc înroșindu-și buzele, înegrindu-și sprincenile, sulemenindu-și fața și pieptul, pe care-l desgolesc, ca și primitivii. Dela barbaria murdară de odinioară, am trecut la barbaria pudrată de azi, care în fond e tot o desfigurare.

Prin urmare, dela unele ca acestea, nu se poate aștepta vre-o îndreptare. Sunt însă femei cărora li se poate încrede iarăși rolul matriarcatului: sunt cele care muncesc și știu a prețui munca. Astfel de femei au făcut mai întâi un progres însemnat în îmbrăcăminte. În loc de a schimba de patru-cinci ori pe an, iar uneori de patru-cinci ori pe zi costumele, aci umflându-le ca pe niște corturi, aci scurtându-le până la genunchi, aci lungindu-le ca pe o coadă de șarpe și alte năsdrașanii, femeile acelea își lucrează singure o

parte din haine, și au ajuns să se îmbrace într'un chip potrivit cu nevoile vieții. Mamele, bunicele și străbunicele lor le-au lăsat modele de îmbrăcăminte, la care femeia harnică își arată deșteptăciunea și talentul, imbinând doar culorile și iscodind cusături și aleșături mai frumoase. Și cum nu se pocesc la port, după cheful streinilor, deasemenea nu-și slujesc nici fața cu sulimane și otrăvuri. Ele știu că obrazul cel mai frumos, e cel spălat cu apă, nu spoit cu dresuri; piciorul cel mai frumos nu e cel bont, ca al chinezoaicelor ori cocoțat pe catalige, ci acela care a crescut slobod, căci adevărata frumusețe e a sănătății, nu a simulacrului și a minciunii.

În femei ca acestea, ne punem toată nădejdea unei creșteri mai bune a tinerelor odrasle. Fiind scăpate de faza barbariei, ele vor putea duce și pe copiii repede spre o viață de hărnicie și vrednicie. Masa, vatra și casa lor, va fi ca un altar căruia și bărbatul și copiii îi dau roată cu dragoste și respect. Numai unor astfel de femei, sfințite prin munca de toate zilele, și înțelepțite de încercările vieții li se poate acorda matriarcatul moral. Fiecare pas al lor e cugetat, de oarece ele își dau seama că nu numai vorba și purtarea lor, ci și toate lucrurile dimprejur — până și cele neînsuflețite — înrăuresc cugetul și simțirea celor din casă. Numai femei ca acestea vor putea ridica neamul românesc din greutățile în care se sbate.

Răposata regina Elisabeta a zis cândva : *viitorul țării îl țese femeia*. E atât de adevărat, în cât nu ne sfiim a afirma că, adevăratul caracter al unui popor se vede mai mult în femeie, decât în bărbați. Între matrona romană și femeia greacă, deosebirea era nu se poate mai simțită. Dar, ca să nu greșim cumva,

luând exemple din vremuri de mult trecute, e destul să privim la popoarele de azi.

Cum e Francezul? Care sunt însușirile lui cele mai caracteristice? De vom răspunde că este inteligent, econom, vioi — Italianii, economi — Olandezii etc. Dacă vom zice însă că franceza e *cochetă*, nimeni nu va tăgădui că am nimerit o însușire, pe care nici o altă femeie din lume nu i-o poate disputa. De altfel, vorbele ar fi de prisos. Suveranitatea Parisului în chestie de mode feminine e un fapt. O Pompadour, o Dubary și atâtea altele care umplu cronică regaliității franceze sunt tipuri istorice. Cu totul altfel ni se înfățișează femeile altor neamuri. Italianca e întâi de toate o ființă cu pasiuni violente. (Julietta amestecă iubirea cu moartea). Englezăica e voluntară. — Nu e o întâmplare că din neamul englez a eșit o regină ca Elisabeta și o lady Macbeth. Cât despre Margareta din Faust e semnificativ că Goethe ne-o înfățișază lipsită de orice urmă de artificiu. Ingenuitatea și simplitatea erau până mai eri însușirile tipice ale poporului german; aceasta explică și faptul că pedagogia a fost până de curând o știință germană. Căci fără duioșie și ingenuitate, nimeni nu se poate apropia de sufletul copiilor. Pestalozzi e o dovadă. «Mama mea, zice el, se jertfia pentru educația copiilor ei...», iar alături de mamă, marele pedagog pune îndată minunata figură a Barbarei Schmid, o servitoare cu suflet de apostol. Iubirea acestei slujnici către copiii fără tată ai stăpâniei sale, pe care o slujea cu adevărat din toată inima, o adusese la atâta lepădare de sine, în cât s'a lipsit de un măritiș bun». Toată dragostea ei și-o revărsa asupra copiilor, pe care îi îngrija nu numai trupește, ci căuta să le deștepte

și sufletul, atrăgându-le luarea aminte asupra tuturor lucrurilor care-i putea interesa.

Câtă osebite între Rousseau care recomanda pentru creșterea copilului un guvernor, și Pestalozzi care, crescut de maică-sa și de biata Babely, cum îi zicea el servitoarei, își pune toată încrederea în *femeia din popor*, pentru a da o îndrumare în adevăr sănătoasă copilăretului unei țări.

Gândul acesta al lui Pestalozzi ni se pare adevărat, chiar dacă observările de mai sus asupra caracterizării unui neam prin femei ar fi neexacte. Căci, bune sau rele, femeile sunt temelia educației în fiecare generație, așa că, chiar dacă ele n'ar fi încoronarea istorică a fiecărui neam, sunt cel puțin începutul înălțării, ca și al căderii lui. E un mare simbol faptul biblic că însuși Isus, în loc de a veni pe nourii cerului, să curețe pământul cu tunete și trăsnete, a venit ca prunc omenesc, în casa unui muncitor și sprijinit pe brațele unei fecioare.

Iubire și muncă, — copil și femeie, — iată calea spre izbăvirea din păcat. Dar pentru aceasta mai trebuie încă un lucru: îi trebuie femeii viziunea limpede a unui ideal, fără care nu i se poate încredința matriarcatul moral.

Găsim acest ideal măcar la femeia muncitoare? Sau, dacă nu-l are destul de clar în minte, cine să i-l dea?

PARTEA A DOUA

Evanghelia muncii : Preotul și învățătorul

Biserica vie

In școala iubirii nu poate intra de cât cel care a trecut prin *școala muncii* începând chiar de la munca cu brațele.

1. Numai biserica poate da *învățătură* unei muncitoare și îndrumare spre *ideal* femeii care nu știe încă destul ce e munca. Inșă nu prin rugăciuni stereotipe, nici prin discursuri, ci prin pilda de iubire creștinească, dată de preot și prin munca lui pozitivă.

2. După cum mama este învățătoarea copiilor, de asemenea preotul trebuie să fie învățătorul mamelor, predica trebuie să devină o lecție de pedagogie, pentru educația fizică, intelectuală și formarea caracterului.

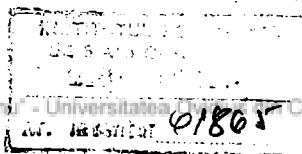
Am arătat în partea întâi că temeiul educației este iubirea. Prin «școala iubirii» și a îngrijirilor care nasc din iubire, și plantele, și animalele, și omul s'au înblânzit și s'au apropiat. Și cum femeia este mai simțitoare de cât bărbatul, era firesc ca ea să fi fost cel dintâi educator al genului omenesc, iar azi trebuie să fie cel dintâi învățător al fiecărei făpturi omenești. Copilul e nu numai carne din carnea mamei, ci și suflet din sufletul ei : din gura ei aude cel dintâi

cuvânt ; din mâna ei primește cele dintâi lucruri, din mângâierile ei începe a simți ce e bucuria, din glasul ei deprinde a înțelege ce se cade și ce nu se cade. La început, pruncul e un fel de prelungire a sufletului mamei lui.

Intrebarea e : poate în țara noastră femeia să împlinească cum se cuvine sarcina de a crește o generație în adevăr destoinică ?

Cântărind valoarea societății românești, așa cum a făcut-o împrejurările, ajunsesem la încheerea că de la femeile păturei suprapuse e puțin de așteptat : unele fiind streine de neam, iar altele streine de muncă. Toată nădejdea e la mamele care cunosc viața, începând cu țăranca deprinsă cu toate ostenele și până la soția meseriașului, negustorului, slujbașului și a celui ce trăește, socotind zilnic pâinea, lemnele, hainele și toate cele de nevoie unei vieți stâmtorate. Cine cunoaște câtă vitejie trebuie unei văduve, ca să țină casa cu acul, sau unei orfane care-și ajută frații mai mici, muncind cu ziua, ori veștejindu-și obrații la lumina unei lămpi, acela știe că în marea armată a femeilor care muncesc munca dreaptă a vieții, sânt multe care pot sta în fața copiilor ca înaltă pildă de vrednicie.

Dar și acestora le lipsește, dacă nu idealul moral, pe care li-l dă biserica, cel puțin priceperea pentru a îndruma cum se cade dezvoltarea trupească și sufletească a copilului. E destul să vezi cum îngrijesc țărancele — chiar cele cu dare de mână — copiii lor, pentru a vedea că Româncea atât la sat, cât și la oraș, e foarte departe de ce ar trebui să fie, ca educatoare a copiilor. De pildă, obiceiul sălbatec de a pune copilul cu pielea goală pe pământ e o adevă-

rată crimă. Mii de prunci se sting în fiecare an numai de tetanos. Dar erezul de a ținea copilul 3 zile nemâncat, dându-i pe gât ferturi băbești, care-lucid cu zile? Nici o mirare că în România mor anual între 60—70.000 de copii, iar jumătate din ei pier chiar luna întâi! Putem zice că pe cei care scapă i-a cruțat doar numai întâmplarea.

De aci urmează un lucru lămurit: pentru a avea alți copii și altă creștere a tineretului, trebuie să avem mai întâi alte mame. Educatorul acesta mai bunicel — femeia muncitoare — trebuie făcut în adevăr bun. Și cum nu putem să strângem în vre-o școală toate femeile acestei țări, trebuie să legăm firul de acolo de unde se poate lega: de la biserică. Căci pe lângă alte însușiri care în țara noastră înalță pe femeie față de bărbat, mai e una de foarte mare preț: simțirea religioasă. Pe când sătenii sânt ademeniți de cârciumă, sau rămân departe de casa Domnului, urmând pilda rea a câtorva albăstrei de la primărie și din casa proprietarului; pe când la oraș cluburile, distracțiile și pseudo-cultura opresc pe bărbat de a mai călca pragul bisericii, femeile din contra, atât la sat cât și în orașe, n'au pierdut încă bunul obicei de a se înfățișa când și când în fața altarului. Nu putem ști la ce se gândesc ele acolo și dacă sânt în stare să-și înalțe în destul sufletul, dar aceea e singura școală, de la care putem aștepta împlinirea educației mamelor.

Pentru aceasta însă ne trebuie o biserică vie, nu numai un loc de cântări, ori cât ar fi ele de frumoase și cucernice. Biserica lăncedă de azi nu ne mai mulțumește, ci dimpotrivă ne mârșnește. Datoria

preotului, cum am mai spus și altădată¹⁾ nu e numai să citească și să liturghisească, de oarece Isus n'a zis mergeți și citiți, ci mergeți și *predicați*... Căci preotul nu e numai un bărbat cu părul lung și două haine negre (una mai strâmtă și alta mai largă) sau vreun slujbaș însărcinat cu glăsuirea unor cuvinte ce țite ori cântate. Nu glasul lui, ci sufletul lui vrem să-l auzim.

În adevăr, dacă e vorba să repetăm uneori mai rar alte ori mai repede, iar câteodată pripit de repede unele rugăciuni, tocindu-le și pronunțarea și înțelesul atunci sânt de o mie de ori mai înțelepți Tibetani, care au morișci anume pentru rugăciune. Călare ori pe jos, acasă ori pe drum, treaz sau în somn, morișca se învârtește și rugăciunea se pritocește. **Om mani padme hum, om mani padme hum, om mani padme hum**... Se poate mai mare copilărie de cât gângăvirea asta veșnică a unor vorbe, al căror înțeles nici Dalai-lama nu-l mai știe? Nici icoanele fără număr ale lui Buda, nici cădelnițarea la sărbători, nici mătaniile neobosite, nici pomelnicele care flutură peste tot în vânt, nimic—nimic din slujba bisericilor lamaiste nu mai poate învia sufletul, ajuns tâmp prin repetirea mașinală a vorbelor. Atât de stearpă se face mintea, când omul dondănește mereu, ca un nătâng, aceleași vorbe, fără să se pătrundă de înțelesul lor! Apostolul Pavel care a muncit cu palmele, ca să întindă învățătura lui Christos, și-a fost bătut, chinuit și ucis pentru credința lui, cu spaima care o avea el de *glossolie* (cam am spune pe românește: limbariță), oare ce-ar zice azi, când în locul cuvântului viu,

1) *Către noua generație, 1912.*

ar vedea iarăși, ca în sinagogile evreilor, numai forma deșartă din care a pierit orice cugetare? Pentru un creștin adevărat, *Doamne miluește de 40 de ori*, care ajunge în gura psaltului un singur cuvânt lung tam-leșttamleșttamleșttamlești... e un adevărat păcat împotriva învățaturii creștine.

De aceea, în locul bisericii amortite de azi, ne trebuie o biserică vie. Nu cerem preoților cuvântări ca ale învățatului apostol Pavel sau ale lui Chrisostom și Bossuet. Darul cel mare al cuvântului frumos se coboară rar în mintea cuiva. Noi ne-am mulțami cu două-trei cuvinte, dar spuse din inimă, omenește și pe înțelesul tuturor. Și mai ales am vrea ca servitorii altarului să deștepte în mintea femeilor o înaltă idee despre menirea lor în lume, căci *mama este începutul școlii!* Din biserică se cade să porniască cea dintâi lecție de pedagogie și pedologie.

Ce-ar fi de pildă, dacă la Dumineca Samarinenții, între altele, preotul ar adăoga și câteva cuvinte cam în felul acesta despre:

Mehirea Femeilor. — «Luați seama, ce sus a ridicat biserica noastră pe femeie! Până la venirea lui Isus Christos, mai la toate neamurile pământului, soția era roaba bărbatului, vita lui de muncă. Fiul Mariei dimpotrivă nu s'a sfiit să stea de vorbă chiar cu o Samarineancă; ba îi cere și de băut. El știe câtă duiosie și bunătate se ascunde în sufleii femeilor vrednice, și de aceea le-a prlvit cu aceeași dragoste, ca și pe copiii cei nevinovați. Iar dragostea i-a fost răsplătită, căci între ucenicii săi erau nu numai bărbați, ci și femei. Așa că până în ceasul din urmă, ele au fost care l'au mângâiat de departe cu privirile, când sta răstignit pe cruce, părăsit de toți

— chiar și de cei care îi făgăduiseră că nu se vor lepăda de el până la mormânt. Petru, cum știți, s'a lepădat și a fugit. Singură Maria lui Cleofa, Maria Magdala, Ioană, Salomia și altele câteva i-au alinat durerea, cu lacrămile lor...

Acesta e adevărul. După cum femeea are o mare parte în ridicarea neamului omenesc, prin munca pământului, împlânzirea dobitoacelor și alte născociri ale ei, deasemenea și în răspândirea evangheliei, ea a fost din capul locului o luptătoare plină de vrednicie. Dovadă marele număr al mucenițelor și al sfințelor, pe care le cinstește și până azi biserica.

Deaceea, băgați seama: dela voi, femeile, biserica așteaptă și azi mai mult decât vă închipuiți, căci puteți face în adevăr mult! Mai întâi, în unele ținuturi, femeea e mai creștină decât bărbatul. E o mângâere pentru mine, preot, să văd atâtea mame, venite să asculte cuvântul Domnului. Și e o bucurie să știu că rușinoasele înjurături care batjocoresc numele lui Christos, al crucii, al botezului și al altor lucruri sfinte, nu pângăresc măcar buzele femeilor din această țară.

Însă atâta nu e de ajuns. Menirea aceasta mare, de a creia trupește și sufletește o lume nouă, n'o veți putea îndeplini cum se cade nici voi, dacă nu veți pricepe deplin răspunderea cea grea a chemării unui nou suflet la viață.

Sănătatea corpului.—Câte dintre gospodinele satelor și ale orașelor noastre știu cu ce îngrădire de grijă și de bună purtare trebuie întâmpinat pruncul chiar înainte de a vedea lumina zilei? Câte se gândesc că o picătură mai mult de băutură amețește nu numai pe mamă, ci îmbată și pruncul din pânțele ei, osîndindu-l, sărmanul, a apucă pe calea grozavă a beției

și a altor păcate? Câte se gândesc că nopțile nedormite, balurile și alte petreceri ruinează pentru totdeauna sănătatea făpturei plâpânde care mâine-poi-mâine va fi o pacoste nu numai pentru familie, ci uneori o adevărată primejdie pentru toți dimprejur...

Și totuși, la astfel de lucruri, orice mamă ar trebui să se gândească, dacă cugetă puțin la menirea ei. Și, e datoră să se gândească nu numai din interes, ci și pentru alte cuvinte mai înalte. Căci oricât de umilită ar fi o femeie — să zicem că e soția celui mai smerit tâmplar, — ea nu trebuie să uite că darul lui Dumnezeu se poate scobori până în ieslea dobitoacelor. Să nu uite că pruncul care va fi purtat de brațele ei poate să ajungă lumina lumii și sarea pământului.

Deci, luați seama mame și soții! Pe cât de mare e menirea voastră, pe atâta de mare trebuie să fie și grija de copiii voștri, chiar din clipa întâi a pregătirii lor spre viață. Pe brațele voastre se ridică lumea de mâne; din sufletul vostru se va împărtași cugetul generației de mâne; prin gura voastră vorbește trecutul cu viitorul. Cuvântul cel mai scump al celor ce dorm în cimitire, voi trebuie să-l spuneți celor ce deschid acum ochii spre viață, pentru ca veșnic să răsunе în urechile lor, până il vor împlini. Fără voi, lumea amuțește; firul vieții neamurilor se rupe; generațiile se rătăcesc ca șirurile de cucoare, învălmășite pe vreme de seară... Voi sunteți inima și gândul cel mai bun al neamului nostru; dela voi pornește binele și răul.

Vegheați deci și iar vegheați, căci e o mare măestrie creșterea unui copil. Tu, tânără mamă, deschide ochii: haina neroadă care sugrumă viața pruncului tău e o unealtă de moarte, ca și lanțul călăului... Invâr-

telle smintite ale dansului care-l îmbolnăvește înainte de a fi în rândul oamenilor, sunt un păcat, ca și uciderea cu voință. Vorba și fapta care turbură liniștea căsniciei e o săgeată înveninată ale cărei urme rămân în trupul și sufletul copilului tău. Ia seama ! Păzește-te și păzește-l ca lumina ochilor. Unde nu te pricepi, întreabă pe cei ce știu. Iar când un cuget greu te apasă, nu uita să bați la ușa bisericii... A toate știutor e numai Dumnezeu. Dar, în măsura sânguinței și a darului, adunăm și noi, slujitorii altarului, îndrumări și îndreptări pentru toți frații noștri în Christos... Veniți ! Biserica vă așteaptă și vă primește. Mântuitorul nu s'a sfiit să stea de vorbă cu o biată Samarineancă... Prin asta, cel născut în iesle a voit să dovedească lumii că orice femeie poate fi un izvor de bine, care să mângâie și să îndrepteze un neam întreg și chiar lumea întreagă.

Veniți așa dar cu încredere înaintea altarului... Pentru fiecare suflet nou, pe care îl dăruieți bisericii, o lumină nouă se aprinde în cer ; o nădejde nouă se deșteaptă în sufletul neamului nostru strimtorat de necazuri și un sprijin nou se adaogă familiei... Dimpotrivă, fiecare prunc care moare din vina voastră, e o candelă care se stinge o scădere pentru cei rămași ¹⁾, o osîndă care va apăsa sufletul vostru în ceasul morții.

Drept aceea, întoarceți-vă ochii spre chipul luminos

1) In altă împrejurare, preotul va atrage luarea aminte că numai acolo cresc copiii bine unde sunt mai mulți ; unde e numai unul, și acela e rebegit și fără îndemn (un singur puiu la cloșcă). Părinții îl privesc mereu cu teamă că-l vor pierde, îl corcolesc și astfel îl păcătoșesc și trupește și sufletește. Ori îi caută în coarne și fac din el un risgâiat, ori, de multă grijă, îi umbresc viața cu vorbe și apucături nepotrivite cu vârsta lui.

al Maicei Domnului și fiți vrednice de menirea voastră». (Crede cineva că astfel de cuvinte ar răsună cu totul în zadar?).

*

Sau ce-ar fi, dacă preotul, după ce a deșteptat în sufletul femeii credința în menirea ei și în sfințenia pruncului, într'o bună zi, luând prilej din evanghelia semănătorului care a eșit în câmp, ar face un pas mai departe și-ar lămuri mamelor care îl ascultă, ce fel să pășască în educația morală a pruncilor lor?

Purtarea față de copii. — «Eșit-a semănătorul...». O, Doamne, cât aș vrea să vă rămână, iubiții mei, în cuget, că fiecare dintre noi, vrând sau nevrând e un semănător!... Și mai ales, cât aș vrea ca gândul acesta să pătrundă în sufletul mamelor, spre care se îndreaptă ceas cu ceas tocmai ochii cei nevinovați ai pruncilor!

Iată, prin bună pază și îngrijire, copilul a venit sdravăn pe lume. E ca o floare, pe care nu s'a coborât un fir de noroi. Crește văzând cu ochii, se joacă, prinde a vorbi și înviorează casa cu drăgălășeniile lui...

Dar în casă cine e? De jur împrejur, stau «semănători», însă nu numai de semințe bune, ci și de neghină. Gânditu-te-ai tu, mamă, să-l păzești de tina vorbelor celor rele? Și mai întâi de toate, păzitu-tu-te-ai însuți de astfel de vorbe?

Știu, că sudălmile și înjurăturile lipsesc din gura femeilor. Dar știu, și știți toți, că nu lipsesc uneori drăcuirile cele mai cumplite: Fire-a-i al dracului? Luate-ar dracii...

Ce crâncen blestem! Un copilăș nevinovat — menit de mama lui să fie partea diavolului! Să fie adecă

dăruit iadului și Satanei — chiar de aceea care i-a dat naștere!... Se poate mai mare grozăvie?

Mame, care aveți acest rușinos obicei, aduceți-vă aminte, că felita voastră va ajunge și ea mamă și va drăcuși; că băiatul vostru va ajunge soț și va sudul. Drept aceea, feriți-vă ca de foc de a semăna voi înșivă sămânța păcatului. Când auziți înjurături în gura bărbaților, să nu vă mirați, căci chiar voi care sunteți mai simțitoare și aveți menirea de a vindeca rănile și de a alina durerile, chiar voi nu v'ați stăpânit îndeajuns limba, ci ați fost semănătoare de neghină în ogorul cel curat al sufletului copilăresc.

Ce să mai zic de mamele și mai nătânge, care nu-și stăpânesc nici mâna, ci bat odraslele lor, socotind că copilul trebuie crescut cu frica bătailor...

Ce credință neghioabă! Sunt neamuri unde nimeni nu atinge un copil, și tocmai acolo copiii privesc pe părinții lor aproape ca pe niște sfinți. În Japonia, cartea cea dintâi de învățătură, cum ar fi la noi *Cetirea*, e toată plină numai de povestiri, unde se arată cum copiii acelei țări sunt în stare să treacă prin foc și prin apă pentru părinți și mai marii lor.

Ați auzit, cu toții, ce fel s'a purtat soldații Japonezi în marele lor război cu Rușii. Ați auzit că generalii, după biruință s'au dus cu capul descoperit la mormintele părinților lor, să se închine, dându-le de știre, că și-au îndeplinit datoria: iar când împăratul, părințele țării, a murit, Noghi, vestitul oștean care a trecut și prin țara noastră, și-a urmat și el stăpânul în mormânt.

Pilde ca acestea ar trebui să dovedească oricui, că sufletele cele mai tari se călesc nu în fierbințelea bătailor, ci în căldura blândă a iubirii.

Feriți-vă deci de neghiobul obiceiului de a lovi copii. Dacă ați vedeà că un muzicant se înfurie pe vioară și o trânteste, fiindcă sună fals, ați zice că e nebun și i-ați da sfatul să nu se necăjească în zadar, ci să acordeze liniștit instrumentul. Ei bine întocmai așa e cu sufletul copilului; are și el coardele iui, unele trebuiesc lăsate mai slab, altele trebuiesc întinse. Și apoi cată să vezi și unde așezi degetul. Dacă te ia cineva cu zorul, chiar tu, om mare, poți da un răspuns îngăimat ori greșit. Ba te și *înroșești* de necaz că nu nimerești repede cuvântul potrivit, ori, din uitare, spui că *ai făcut* un lucru, pe care abia te gândeai să-l faci. Iar când în locul tău e un copil, care se înroșește de-l privești țintă, iată că-l faci *mincinos, viclean, rău, afurisit...*

Doamne, ce cumplită nedreptate! Dar când se mai adaogă și bătaia, ce sălbăticie!

Căci nu e vorba de durere, însă lovirea îi pângărește și sufletul copilului, deprinzându-l a fi laș și în adevăr mincinos. Când stai cu varga ridicată și-i zici: ai făcut cutare ori cutare lucru? Spune, că te iert; altfel... Nu vezi că spune și ce n'a făcut, numai să scape de usturime? Pe vremea când judecătorii schingiuiu, nu s'a văzut oameni nevinovați mărturisind crime de care ei habar n'aveau? Și nu e lesne de închipuit că nu poți aștepta bărbăție în luptele vieții dela acela care s'a deprins a tremura de teama altora — chiar când are dreptate!

Apoi, la frică se adaogă și alte metehne. Cine e fricos, acela *urăște*; cel chinuit învață și el a chinui pe alții. Dacă e băiat își va chinui mai târziu soția, dacă e fată, când va ajunge mamă, își va chinul copiii, iar până atunci, copilul sălbăticit prin bătae va bate

și va chinui animalele mai slabe decât dânsul. Luați deci seama. Nu cu varga ci cu vorba și cu sfatul se îndrumează copiii. Deacea orice cuvânt al vostru să fie călăuzit cu băgare de seamă, căci cine va semăna neghină-neghină va culege.

Puterea pildelor. — V'am spus rîndul trecut, fraților, că vorba, nu varga trebuie să îndrumeze pe copiii voștri. Va zice însă cineva: graiul acesta nu e prea slab? Nu.

Părinții au la îndemână ceva mai tare și decât cuvântul au — *fapta*. E destul, să te porți tu bine și să-l ferești de pildă rea a altora, pentru ca fiul ori fiica să meargă pe calea cea dreaptă. E o mare greșală să te porți cu cicăleala asupra celor dimprejurul tău, sfătându-i și iar sfătându-i. Laudă numai cu în-suflețire purtarea unui copil care îți place; vorbește cu scârbă despre purtarea care nu-ți place la altul, și vei vedea că copilul se întoarce după sfatul tău, cum floarea soarelui se îndreaptă după soare. În orice caz, dela bătae ori cicăleală să nu aștepti nimic. Cât despre drăcuiri și alte vorbe rele, acelea nu trebuie să spurce niciodată gura unei mame.

Rămâneți măcar voi, femeile, duioase și blânde, cum ați fost în ziua răstignirii Mântuitorului, și credincioase iubirii pe care Christos a arătat-o copiilor, chemându-i lângă sine. Nu uitați că privirea mohorâtă a unei mame e pentru copil și pentru bărbatul bine crescut o pedeapsă mai grea decât o mie de cuvinte aspre și de ocări. Multe poate privi omul cu nepăsare, dar ochii înlăcrămați ai unei mame îi sfășie sufletul.

Deacea, în voi îmi pun nădejdea, ca să ridicați poporul nostru din pângărire și sudălmilor și altor obiceiuri rele, pe care le-au adus atâți oameni de pripas pe pământul părinților noștri. Nu uitați că bunii și

străbunii noștri au fost oameni cu mare cuvîință în vorbe și în fapte. Atîrnă de voi, să ridicați o lume la fel: căci casa și gospodăria voastră e adevărată, școală a neamului. Până la 7 ani, copilul învață atît de multe, încât ceace se adaogă mai tîrziu e pușin lucru. Cine s'a învațat lîngă mama lui să spună numai adevărul, cinstit rămîne până închide ochii; cine s'a deprîns curajos, curajos rămîne până la mormînt; cel blînd cu animalele, blînd și bun rămîne până la bătrînețe, nu numai pentru făpturile necuvîntătoare, ci cu atît mai mult pentru semenii săi. Cine s'a obișnuit a roși de vorba și de fapta rea, pe acela să știi că te poți bizui ca mamă, cînd vei fi bătrîna și neajutorată; ca socru și soacră, dacā îl vei luā de ginere și noră; ca tovarăș, dacā vei intrā cu el în afacere... Peste tot, va fi om adevărat sau femeie adevărată, cum a fost și pînă la 7 ani, căci prețul cel mare al învațaturii nu e în mulțimea lucrurilor aflate de copil, cît e în felul *cum* le află dela mama și tatăl lui.

Iată de ce, cînd văd părinți în fața altarului, gîndindu-mă la pilda semănătorului din evanghelie, o caldă nădejde mi se coboară în suflet. Cînd mă gîndesc la marea putere a unor mame bune, parcă văd țara și neamul acesta schimbat ca prin farmec.

E destul să vreți...

Gîndiți-vă în fiecare zi măcar o clipă la menirea voastră. Gîndiți-vă la curăția pruncului purtat pe brațele voastre și la viitorul lui, care e viitorul vostru.

Puneți înaintea cugetului vostru pilda unei veți înalte și purtați-vă în așa chip, încât copilul să poată merge cu ochii închiși pe căile, pe unde ați mers voi.

Și atunci, atît trupește, cît și sufletește, o lumē

nouă se va ridica chiar de mâne sub ochii voștri, iar în ceasul cel mare, când veți încrucisa mâinele pe piept, privind fiii și ficele dimprejurul vostru veți putea înălța ochii către cer zicând: acum liberează Doamne, pe roaba ta. În ogorul vieții, am semănat numai sămânță curată. Îndeplinească-se voia ta. Iar voi, dragii mei, nu uitați pe cea care va purtat pe brațele ei. Faceți mai mult decât a putut face mama voastră. Și rugați-vă pentru dânsa».

* * *

Dar nici atâta nu e deajuns.

Femeia, chiar pătrunsă de menirea ei, e încă departe de împlinirea datoriei sale de educatoare, dacă și-ar închipui că e deajuns să se ferească de ocări sau bătăi, și s'ar mărgini la această atitudine negativă.

Deaceea, citind evanghelia despre înmulțirea talanților, preotul poate face încă un pas în lamurirea mamei cu privire la partea pozitivă a creșterii copiilor.

Puterea muncii. — «Am pomenit altă dată, cu ce grijă trebuie să se ferească o femeie de blesteme, drăcuiri, ocări și alte vorbe urâte, care mânjesc sufletul nevinovat al pruncilor. Dar n'aș vrea să credeți că e destul să înconșori astfel de greșeli și să privești la copil, ca la o floare pusă în glastră, așteptând să înflorească dela sine.

Nu. Luați seama că fiecare făptură omenească are dăruit dela Dumnezeu un talent, iar datoria părinților e să caute a înmulți acel talent, chiar din anii dintâi. Căci chiar de mic, omul poate deprinde o sumedenie de lucruri. Cum? Mijloacele învățături sunt multe ca frunza și ca iarba; dar calea stă tuturor la îndemână, căci nu-i decât una și bună: *Munca!* — Nici cel mai mare talent nu sporește cu o fărâmiță, dacă nu muncește.

Aci însă mă aștept la o firească întâmpinare: O Doamne, dar ce poate să muncească un copil de câțiva anișori? Nu e destul în vârsta asta să-l priveghezi, păzindu-l de primejdii și ferindu-l de năravuri rele? Nu, iubiții mei, înadins am întrebuițat cuvântul muncă, de oarece din vârsta cea mai fragedă, făptura omenească simte nevoia de a munci. Pe când celelalte vietăți, îndată ce sunt sătule, dorm ori se sbeguesc, singur omul, încă din pruncie născocoște mereu în mintea lui lucruri nouă și caută să le aducă la îndeplinire. De când începe a umbla copăcel, iată-l că înnoadă o basma, făcând o păpușică, adică un om mai mic decât dânsul; apoi iese în curte, unde adună pietricele spre a face o casă; și după aceea întinde călătoria sa până în grădină, unde sădește trei crenguțe și trei fire de iarbă, ca să-și facă el grădina și straturile lui... De dimineața și până seara, copilul e un *muncitor* neobosit, care cere mereu de lucru și — dă de lucru celor dimprejurul lui.

Dar tocmai aci e marea taină a vieții omenești și deosebirea dintre dobitoace și om. Ele au din ziua întâi toate îndemănările: puiul de cerb fuge de nu-i zărești urma; rățușca de o zi înnoată ca și mama ei; albina abia își destinde aripile și zboară intocmai ca cele bătrâne... Numai bietul om e fără seamăn de neajutorat la început. Chiar după ce deschide ochii, nu vede încă 4—5 zile, e ca și orb; aproape o săptămână nu aude nimic; aproape un an de zile zace, până începe a se târi, apoi cearcă a merge de-abușele, și numai cu mare greutate se ridică în picioare și învață a umbla... De l'ai lăsa dela început în părăsire, ar fi mort ca toți morții.

Cum se ridică el din atâta slăbiciune și umilință?

Întâi cu ajutorul părinților, iar mai târziu, după ce trupul și în deosebi creerul se mai împlinește, copilul sporește repede în putere și pricepere prin setea lui de a născoci și a munci.

Acî e semnul darului cel mare al omenirii! Din capul locului, natura pare a-i spune: omule, toate celelalte făpturi rămân dela naștere până la moarte cu aceleași însușiri. Tu sîrgur poți să-ți adaogi mereu priceperea și îndemnarea. Căci tu sîngur te-ai ridicat la vrednicia de a *munci* cu unelte, care însutesc și înmiesc puterea mădulelor tale. De aceea, urmează legea firei și muncește; altfel talentul tău nu va spori cu o fărimiță măcar.

Și în adevăr, copiii muncesc chiar cînd nouă ni se pare că se joacă. Iar obiceiul de a struni mereu copilul cu muștrări: șezi! fii cuminte! și dealde astea, e nu se poate mai greșit. E tot una, ca și cum ai zice focului să nu ardă și râului să nu curgă... Doar numai copiii bolnavi sau cei din cale afară de slăbănogi stau pe loc. Cei sănătoși se odihnesc numai cînd dorm, fiind în orice clipă gata să născocească ori să facă ceva.

«Iată, ai pregătit făină să faci pâne.. Mamă, uită-te cu ce grabă fetița ta se sprintenește. E gata să aducă apă, să cearnă, să moae, ba să și frămînte... De aceea, n'o alungă și n'o muștră. Las'o să-și facă și ea o pânișoară alături de a ta. Va învăța o sumă de lucruri nouă și le va învăța cu plăcere, nu cu silă. Ce minunat prilej să o deprinzi cu rînduiala și curățenia! Dacă-i dai și ei o bucată de aluat, e în stare să-și spele mâinele până le va face mai albe decît crinul. Nici sculptorul care așteaptă să cadă pânza depe statuia doriță de mii de ochi nu e mai mîndru ca fetița ta, cînd va eși din cuptor opera mînilor ei

de mică gospodină, care a frământat, a rotunzit și a pus să se coacă — o pânișoară..

Dar cusăturile! E drept că începutul se face deobicei la jocul cu păpușa. Dar, încurând, când mama va fi zorită de treburi, surioara se încumete să coasă nasturele dela haina fratelui mai mic; când mama țese, fata face țevi; când bunica toarce, hop și nepoțica cu un bețișor de care leagă o ață, ca să-i facă o furcuță.. Bunica, îngăduitoare, cum sunt bătrânii care au văzut și au pățit multe, știe ce înseamnă asta de aceea, nu alungă nepoata cea harnică, ci smulge puțin din caer și torcătoarea cea mică se așează pe lucru. — Că firul ei e plin de ghiolmotoace, asta nici nu se mai întreabă. Bătrâna zâmbește și apoi îl scarmână în ascuns încodată. Dar peste câțeva vreme, iată ce oblu curge firul din caer și ce spornic și lin se adaogă împrejurul fusului...

Și așa e cu toate. Așa e și cu băeții. Nu-s ei gata să mărunțească țărâna straturilor? Nu pun și ei în pământ semințe de flori, răsaduri de legume... întocmai ca și cei mari? Căci au și ei gândurile și planurile lor. Intr'un colț știut numai de el, prichindelul înfige în țărână un sâmbure de cireasă, păstrat cu grijă în fundul unei cutioare dosită de dânsul cine știe unde, încă din vara trecută. Cât despre paza vitelor și întovărășirea la muncile câmpului, nici nu mai pomenesc. O găgălice de băețăș duce vitele la gărlă să le adape; le apără să nu pască în locurile oprite... și câte trebușoare nu face el spre marele folos al părinților.

Dar toate astea sânt munci eșite din jocurile copilăriei, cum rodul iese pe încetul din floare, și floarea din mugur. De aceea, dragii mei, bucurați-vă de vioiciunea copiilor voștri. Ea e un semn că în ei se de-

șteaptă multe puteri, iar datoria voastră e să înmulțiți talantul, ajutând și îndreptând munca mărunță a copilului. Ceeace vi se pare joc, adecă lucru netrebnic e muncă copilărească; iar lucrul nu ajunge netrebnic decât atunci când părinții sânt nătângi și nu se pricep să întovărășească pe copii la muncile adevărate. Dimpotrivă, cine e chibzuit, poate spori cu zece sute la sută talantul copilului său — chiar din cei dintâi ani ai vieții. Căci tocmai aceștia sânt anii, când omul câștigă aproape trei sferturi din capitalul cu care va păși pânăla mormânt. Dacă va ajunge 7 ani, fără ca gura lui să fie spurcată de înjurături; fără ca vederea și auzul lui să fie mânjite de vorbe și fapte nevrednice; dacă s'a deprins a fi harnic, adică săritor la trebi și drept la vorbă, gata să-și spună fără sfială cugetul lui, astea sânt însușiri mari de care și ce ru se bucură, iar mâne-poimâne o țară întreagă se va folosi de ele.

Ferice de mama și de tatăl care au putut îngriji astfel de odrasla lor și-au sporit zi cu zi comoara ce se poate aduna până la 7 ani într'un suflet omenesc, numai prin muncile mărunte ale copilăriei.

Roadele muncii. — «Vă îndemnăm să ademeniți copiii la muncă. Va zice însă unul și altul: Ce folos am eu de munca unui copil? Mare greșală, dacă va judeca cineva astfel. Aflați că dacă nu veți lăsa un copil să muncească în legea lui, după puterile lui, *crierul nu crește*. Învățații au cercetat și-au văzut că crierul n'are spor, până ce nu se desvoltă organele simțurilor și în deosebi *mâna și ochiul*. De aceea, pe copiii care se nasc tâmpli de minte, doctorii îi ademenesc să muncească cu mâinile, ca să le pue în lucrare ochii, auzul, mușchii și alte mădulare. Și cu acest chip, îi deș-

teaptă. (Pe gângavi îi ajuți de pildă spre vindecare, dacă-i pui să lucreze într'un chip știut cu mâna dreaptă). A sili deci pe un copil să stea locului, adecă a-l lipsi de munca lui copilărească, e tot una, ca și cum i-ai fereca mâna ori piciorul, ca să rămână schilod. Ba e și mai rău, căci cel dintâi care se schilodește e crierul.

Al doilea, pe lângă că sporește crierul, munca îl și *deșteaptă*. În adevăr, nimic nu învață omul deplin, până nu muncește. Degeaba îi cânți la ureche: fă așa sau așa. Până nu pune el mâna, să lucreze, să greșească, să se îndrepteze singur și să capete o îndemânare tot mai mare, zadarnică e orice vorbă. Chiar și filosofii mărturisesc că nimic nu intră în mintea omului, dacă nu trece mai întâi prin ochii, prin urechile și în deosebi prin mâinile lui; iar asta nu se poate decât lucrând, căci numai atunci întorci un lucru pe toate fețele și-l cunoști cu adevărat. De aceea, *cât e în munca omului, atâta e și în capul lui; când munca se oprește și capul se golește*. (Cine n'a mai cosit de ani de zile, nu mai știe ce e coasa; cine a părăsit ilăul, nu mai știe ce e fierăria; cine a zăcut luni sau ani în pat, acela uită și mersul, măcar că l'a învățat chiar din pruncie).

De aci însă urmează un lucru de mare însemnătate și anume: că trebuie să muncești *în fiecare zi* — măcar cât de puțin — ca să poți *păstra* ce dobândești. Lăsați deci pe copii să muncească și deprindeți-i cu gândul că până închide ochii, omul trebuie să muncească mereu, și că e cu atâta mai deștept, mai puternic și mai fericit, cu cât muncește mai mult. Feriți-vă însă de a întoarce cumva munca copiilor în silă. Munca trebuie să fie totdeauna un *dar*, nu o pedeapsă.

Cum se bucură fetița, când i-ai dat aluat să facă o pânișoară, o furcă să toarcă sau un ac să coasă, așa trebuie să se bucure copiii de orice prilej de a munci în casă.

Căci munca, nu numai că sporește și întărește *cricrul*; nu numai că întărește mădularele și prin ele mijlocște și adaugă *învățătura*, dar ne aduce un câștig mai mare de cât toate: ne dă *caracter*. E deștul să fii cu băgare de seamă cum crești copilul până la 7 ani, și poți fi încredințat că ai pus în băiatul sau fata ta temelia caracterului, care e semnul cel mai de preț al omului.

Căci ce este caracter?

Cine crede că e un dar din naștere, cum e de pildă frumusețea, se înșală. Dimpotrivă, a avea caracter înseamnă să ai obiceiuri tari. Zici că cineva e om de caracter, când știi mai dinainte ce va face în cutare sau cutare împrejurare. Unul e tare în apucăturile lui, ca oțelul. Poți să-i încredințezi cea mai mare taină și n'o spune, măcar de l'ai pâne pe cărbuni. Poți să-i lași în păstrare o comoară, și nu se atinge de o para... Altul e fleac, — lasă-mă să te las. Dacă zici *da*, zice da; când zici *nu*, zice și el nu; iar dacă pornești cu el în vre-o treabă, vorba Românului, nu te poți bizui pe dânsul, nici cât pe un cui de teiu..

De unde vine asta? — Din felul cum a fost deprins a munci. Mai întâi, cine a muncit de timpuriu și cu anume chibzuință, are ochiul ager, auzul ascuțit, mâna îndemânată, piciorul sprinten și toate mădularele puternice. *Și numai cel care e puternic poate avea caracter...* Un slăbănog tremură ca pana în vânt; se sparie și de umbra lui, iar când la *dică*,

odată *nimica*. — Ce să-i faci? E slab și, de unde nu-i, nici Dumnezeu n'are ce lua.

Dimpotrivă, cel care a muncit de timpuriu și s'a îndeletnicit cu multe feluri de munci, acela a întărit toate mădularele și are o sută de săgeți la arcul lui. La orice muncă și în orice împrejurare, el e gata în picioare. Te poți bizui pe dânsul, căci făcând de multe ori același lucru, pentru el e o jucărie să-l facă din nou, și-l face bine. — Ba chiar să-l rogi, nu-l face rău. De pildă, fetița care s'a deprins a pune mâna pe aluat, și-a băgat de seamă ce scârbă are maică-sa când vede mâni murdare, ia obiceiul de a se spăla cu mare grijă, de câte ori atinge lucruri de mâncare. Deprinderea ajunge apoi așa de înrădăcinată, în cât poți fi încredințat că, ori te uiți, ori nu, ea își ține obiceiul — are *character*. De asemenea, băiatul deprins a păstra mici sume, ca un fel de cășier al părinților — să zicem pentru ouă sau mâncarea păsărilor — va căpăta obiceiul de a fi exact și a nu înstreina o lețcaie din ceea ce-i dai în primire — are *character*.

Și tot astfel, în toate împrejurările. Munca singură dă deprinderi și tot ea le pune la încercare, ca să te încredințezi, dacă sunt tari ori slabe. De pildă: vrei să deprinzi pe copii miloși față de pasări? Ia cumpăre-le o păsărică să o îngrijașcă ei și vei vedea dacă vor mai îndrăsni să atingă un puiu de vrabie, necum să strice cuiburile ori să chinuiască vreo vietate oarecare! Am văzut niște copii, care, luându-și pe seamă paserile unei gospodării, punând cloșci, scoțând pui, îngrijindu-i cu untdelemn, usturoiu și alte doctorii, când erau bolnavi, au ajuns să desmerde paserile și să le îmblânzească în așa chip, că nu-i mai lăsa inima să taie din găinele crescute de ei nici pe cele bătrâne, ci le

schimbau cu altele dela vecini, numai să nu le știe ucise în curtea lor...

Ce înseamnă asta? — Un lucru lesne de înțeles și anume: munca singură, adecă *fapta*, nu vorba, dă deprinderi. Iar cine vrea cu vorba să îndrumeze viața copilului său, e întocmai ca cel care ar vedea un isvor bogat, curgând în dreapta și în stânga, și i-ar fluera să-și strângă apele într'un singur vad. Nu. Asta nu se poate. Fără șanț bine adâncit, apa nu pornește într'o cale știută, iar șanț nu face decât munca. Numai curgând râul vreme îndelungată în aceiași parte, albia se sapă, se adâncește și se statornicește cum se cade.

Drept aceea, părinți și în deosebi mame — căci mai ales voi aveți grija copiilor până la șapte ani — luați seama!

Mai întâi, bucurați-vă, de marea fericire pe care v'a dat'o Dumnezeu, dăruindu-vă copii. Căci ce e mai trist decât pomul care dă umbră, dar roade niciodată? Întrebați-i pe cei care ajung la bătrânețe singuri-cuc, și simt că mor pe încetul, fără ca nimeni să le fi spus un cuvânt din inimă. Avereă, casa și toate ale lor vor rămânea pe mâni streine; la mormântul lor nu va în-genuchiă nimeni și nu se va rugă nimeni, iar pome-nirea lor se va stinge, ca și cum nici n'ar fi călcat vreodată pe fața pământului. Întrebați-i pe acești morți-vii și veți vedea cât de mare e amărăciunea lipsei copiilor. În tinerețe n'o simți, dar mai târziu, spre bă-trânețe, ea ajunge adevărat venin. Întrebați apoi ce grijă (la fel cu o boală nevindecată) e să ai un copil-doi și să tremuri că dintr'o zi în alta că poți vedea casa goală și pustie. Numai atunci veți vedea cum binecu-vântarea unei case sunt copiii; că sprijinul bătrâneței sunt tot copiii și că ei sunt fala întregii vieți. E drept

că se poate nemerfi unul mai plâpând ; dar iată ceilalți sunt voinici ca brazii, iar fetele, slavă Domnului, sunt ca trandafirul cu roua de dimineață pe dânsul. De câte ori le vede bătrâna și moșneagul, simt că pot închide ochii cu liniște, căci *n'au trăit degeaba*. În anii mōhorâți, are cine le deschide ușa, să le aducă o rază de bucurie, iar în ceasul din urmă, vor putea închide ochii în pace. Ei *nu mor* nici trupește, nici sufletește : chipul și numele, pomenirea și binecuvântarea lor va trece din neam în neam, din fii la nepoți, și dela aceștia la strănepoți... Nici casa, nici mormântul lor nu va fi pustiu.

De aceea, dragii mei, bucurați-vă și iarăși vă bucurați, de câte ori Dumnezeu vă dăruiește un copil. Poate că tocmai cel din urmă e nōdrocul și bucuria voastră cea mai mare.

Dar, alături de bucurie, aveți îndată grijă să începeți înmulțirea talantului loș încă din pruncie. V'am arătat cum : muncind, cum ne povățuește chiar firea noastră omenească, în deosebițe de a dobitoacelor care nu știu ce e munca cu uneltele.

Feriți-vă de gândul cel lunecos al amânării. Las' că mai e vreme ! Las' mâne ! Las' poimâne..

Nesocotitul, nesocotitul ! Dar cine e chezaș că vei ajunge măcar până deseară ? ori până într'un ceas ? Cum se chiamă judecata părinților cari zic : las' că o să vină vremea școlii !

Vai de copilul pe care școala trebuie să-l pună pe calea vieții ! Vai și de trupul, și de sufletul lui. Căci cine va putea fi tată copilului tău, dacă nu ești tu ? Și cine va fi mama lui, când cea care l'a purtat în sânul ei se leapădă de dânsul ? Ceeace nu văd ochii părinților de dimineața și până seara, putea-va oare

vedea în câteva ceasuri cei doi ochi ai învățătorului ce privește peste grămada de copii, în care al tău se perde ca un fir de iarbă în grădină?

Omule! de datăria ta de părinte nu te scutește și nu te poate scuti nimeni pe pământ. Mamă! duiosia inimei tale n'o va putea înlocui o sută și o mie de streini. Tu ai dat viața pruncului tău, tu răspunzi de sufletul lui. Tu ești cel dintâi, cel mai mare și cel mai ascultat învățător al copiilor tăi.

De aceea, nici vorbă să nu fie de amânare. Viața e ca un războiu, iar la războiu nu-i e îngăduit nici unui om cu minte să amâne măcar o clipă grija și pregătirea: Altfel, amar și vai va fi de capul lui.

Dimpotrivă, cel vrednic trebuie să fie ca o strajă veșnic trează, iar regula cea mai bună a vieții e aceasta:

Lucrează astfel, ca și cum în fiecare zi ar putea veni sfârșitul, așa ca moartea să te găsească gata.

De aceea, nu amânați nimic în creșterea copiilor voștri. Pe lângă putere, învățătură și caracter, dați-le din frageda pruncie și o adâncă îndrumare morală: faceți din ei creștini adevărați.

Incununarea muncii. Caracterul moral. — V'am arătat în Dumineca trecută, ce roade minunate poate da munca. Ziceam că numai pe ea se poate clădi caracterul. Și adăogam că chiar viața morală tot prin muncă se dobândește încă din frageda copilărie. Cum? veți zice: e oare copilul în stare să cuprindă chiar din anii întâi ai vieții adâncile învățături ale moralei?

Da, iubiții mei! Și calea e nu se poate mai ușoară, dacă luați seama: e tot munca. După cum ea a fost calea spre *adevăr*, ea e și calea spre *bine*.

Mulți cred că cea dintâi datorie a părinților e să

începe pe copii o rugăciune pe de rost, să-i deprindă a face o cruce și, — s'a isprăvit.

Firește, sunt rugăciuni și părți de rugăciuni, pe care și pruncii le pot pricepe : «Pâinea noastră cea de toate zilele, dăne-o nouă...», asta o înțelege și copilașul care încă sâsâește unele cuvinte...

Dar nu rugăciunea e începutul creșterii morale, căci rugăciunea e un cuvânt, ci fapta, adică tot munca. Iar lucrul e nespun de ușor pentru părinții cu judecată. Căci ce ne spune Mântuitorul? Cea dintâiu însușire, care stă la temelia oricărui bine în viață, e împlinirea poruncii : *iubiți pe aproapele vostru ca pe voi înșivă...*

Aci e juvaerul cel mai de preț al învățaturii creștine și marea ei deosebire față de învățăturile dinainte de Christos. Pentru păgâni și chiar pentru Evrei, legea legilor se încheiă într'atât : Să fii bun pentru *ai tăi!* Ba chiar între cei de un neam cu tine, era socoteala sălbatecă : *ochiu pentru ochiu și dinte pentru dinte!* Cât pentru streinii, ori cine nu era din neamul tău, era socotit ca un dușman ori ca un câne... Gândiți-vă, ca să meargă în Galilea, Iudeii treceau Iordanul și înconjurau pe drumuri depărtate și grele... numai să nu treacă prin Samaria.

Și-ați văzut altă dată, ce pildă de bunătate și dragoste omenească le-a dat Iisus : s'a oprit și-a vorbit cu Samarineanca și-a lăudat pe Samarineanul care îngrijise pe cel căzut în tâlhari ; căci găsisse în sufletul lui mai multă omenie, decât în cugetul fariseilor și al cărturarilor care băiguiau rugăciuni multe, dar erau ca mormintele spoite pe dinafară și pline de putreziune înăuntru.

Aci a fost, iubiți mei, noutatea și puterea cea mare

a învățaturii creștine. Omule! iubește ca pe un frate, pe orice om, de orice neam și din orice țară ar fi. Iar deprinderea asta o poți altoi mai ales în sufletul copiilor. Știu o casă, unde vin la zile anume bătrâni lipsiți. Dacă s'ar fi poruncit copiilor să le ducă ei po-mană ar fi privit-o ca o sarcină neplăcută: să iasă în frig, să se apropie de oamenii îmbrăcați... cum se întâmplă. Dimpotrivă, mama copiilor da cu mâna ei, până ce într'o zi s'a întors către fetiță și i-a zis: dragă, ia tu cheia și dă-i femeii care vine Sâmbăta...

Copila s'a simțit așa de mare în vrednicia sa, că poate dărui singură bătrânei care așteptă afară, încât Sâmbăta următoare a apucat ea cu vorba înainte: mă lași, mamă, să dau eu babei?

De altfel, copii crescuți cu luare aminte, din grija lor de paseri, de semănături și de alte vietăți se deprind ușor a simți milă. Am cetit despre o fetiță care atâta îngrijise de fratele ei înfășat, să nu-l bată lampa în ochi, încât întorcea și pietrele de pe drum, să nu le dogorească soarele mereu pe-o parte..! E bun, nu rău, copilul, când îi dai o bună îndrumare prin faptă. Cel deprnis a îngriji de alții a făcut un mare pas în calea vieții. El știe că a iubi nu înseamnă a spune o vorbă plăcută la auz, ci a *lucra* în așa chip, în cât să scutești de suferință pe aproapele, începând, firește, cu cei dimprejurul lui. Iar ajuns în anii tinereții, un astfel de copil pentru nimic în lume nu va urî și obișdui pe alții, căci toată viața omului nu-i decât o repetire mai pe larg (o parafrază) a copilăriei.

Vedeți deci că chiar din pruncie puteți da fiilor și fiicelor voastre cea mai înaltă îndrumare morală. Chiar din anii prunciei, poți pune temelia pe care se spri-

jină mai târziu tăria țărilor și mărirea neamurilor: iubirea adevărată pentru alții, pe care biserica ne-o pune mereu înaintea, când zice: *să ne iubim unul pe altul, ca într'un gând să mărturisim.*

Gânditu-v'ăți ce mărgăritar de preț se ascunde în aceste puține vorbe? Cuvântul bisericii spune și filosofului și celui cu puțină învățătură, că nu în cărți și în legiuiri află omul calea spre sufletul și prietenia altora. Știnta e puțină — o scânteie în mijlocul nopții — și legea e slabă. Chiar acolo unde legea zice *da* și filosofia zice iarăși *da*, se poate ridica totdeauna cineva să zică și un *nu* — măcar pe șoptite. Chiar cărturarii cei mai mari mărturisesc că felurimea gândurilor omeniești e atât de neistovită, încât mai despre toate poate fi sămânță de vorbă și de zizanie. Un singur lucru curmă îndată toate îndoelile și certurile: dragostea către cineva. Dacă ți-e drag, zici îndată ca el, *mărturisești adevărat într'un gând* cu dânsul... Iată marea minune a iubirii și marele preț al învățaturii lui Christos. Și iată, că chiar această rară sămânță a iubirii o putem sădi în sufletul copiilor.

De aceea, luați seama; să nu amânați această sarcină nici măcar un minut. Copilul se învață a fi creștin sau păgân, chiar de când e în scutec. Când s'a lovit cumva și începe a plânge, iar mama nechibzuită se face a lovi scaunul: *na, na!... las'că l'a bătut mama...* ea îi dă o pildă nu se poate mai rea. În loc să-l lase să simtă că dacă s'a lovit singur, el e pricina, îi deșteaptă ideea că *altcineva* e de vină, și că față de acela trebuie să te răsbuni, plătind lovitură cu lovitură, — adevărat *dinte pentru dinte...*

Se poate mai rea școală de asprime și de cruzime! Încăodată, luați seama. Aduceți-vă aminte că copii

sunt creștini pe chezășia voastră a celor care i-ați ținut în brațe. Dar ei pot deveni creștini adevărați, numai dacă pas cu pas, zi cu zi, vă faceți datoria pe calea sfântă a muncii, deprinzându-i cu bune apucături. Va veni și vremea ca ei singuri să fie răspunzători de ceea ce fac ori nu fac cu darurile ce le-au fost date din naștere. Dar până atunci -- și chiar atunci -- o mare răspundere aveți voi cei care i-ați priveghiat în anii nevrâsnici. A voastră va fi vina, dacă isvorul sufletului lor se va preface în mlaștină plină de jivine necurate.

Drept aceea, luați seama să nu vi se poată zice: slugă leneșă și zăbavnică, iată ți-am dăruit un talant neprețuit în copilul tău și n'ai știut cum să-l îngrijești și să-l sporești, ci l'ai lăsat în părgănire... Culege acuma mustrarea pentru păcatele lui! Adună pe fruntea ta rușinea faptelor săvârșite de el. Coboară-te mâhnit și pedepsit în mormânt, căci adevăr zic vouă: celui ce are și muncește, toate îi vor spori, iar celui ce se lenevește și zăbovește i se va lua și ceea ce i se pare că are».

Depart de mine gândul că aceste câteva sfaturi ar putea ține loc de predici. Dimpotrivă, cea mai bună tălmăcire a Evangheliei e cea care se cuprinde în zece-douăzeci de cuvinte spuse la timp. În șirul Duminicilor, pildele lui Isus ajung de repetate ori la urechea ascultătorilor, iar preotul cu luare aminte poate lega de fiecare pildă nu una, ci o mulțime de învățături. Aci am pomenit în rând ce mi-a venit sub condeiu, spre a dovedi că până la 7 ani se poate face nespus de mult în creșterea copiilor, dacă preotul își ia asupra-și sarcina de a da îndrumări mamelor.

Altceineva, afară de preot, nu poate lua acum această sarcină; iar cine închide ochii asupra educației din casă și-și pune nădejdea în minutele școlii, fără să-și dea seamă că scrisul, cetitul și socoteala ajută numai *jumătatea stângă a creierului*, acela din capul locului osândește copilul și-i primejduiește viitorul. Căci ceea ce n'a făcut creșterea sub ochii mamei, școala numai cu greu poate cârpi și meremetisi.

Iată de ce, mai mult de cât ori și când, pentru a avea alți copii, trebuie ca însăși mamele să ajungă *altfel* de cum sunt azi; iar pentru aceasta ne trebuie numai decât o biserică vie, așa cum a voit-o Isus și cum a făcut-o după pilda sa inimosul Apostol Pavel care până la moarte nu s'a odihnit, predicând.

Și aceasta se poate — oricare ar fi vârsta și învățătura preotului, numai inimă să aibă. Cetiți *Popa Tanda* o pildă a preoțimei românilor de peste munți și veți vedeă că se poate. Un sat întreg și sărac, lăturalnic și părăginit; cu oameni nărăviți, trăind în cea mai dobitocească nesimțire... învie numai prin pilda preotului.

Care pildă? Cercase bietul om cu vorba; slujia cu evlavie, cetiă, îndemnă... zadarnic! Cuvântul nu eră îndestulător. Cât peaci să-și ia lumea în cap, să fugă cum fugise și alții din satul cel de pomină — Sărăcenii. Când, o lumină i se făcu în minte, ca lui Paul pe drumul Damascului. Stai! «Iubire adevărată nu pot s'o dovedesc poporenilor mei, decât *muncind* pentru ei și alături cu ei». S'a apucat deci să-și îndrepte mai întâi gospodăria lui. Iar din ziua aceea, totul a pornit spre bine, până ce o strălucită izbândă a încununat toate silințele sale, schimbând colibe în case cu bună înfățișare, iar pe sătenii cei săraci în gospodari de laudă.

Poate că nicăeri, cetitorul român nu vede mai bine decât acolo, că biserica nu sunt zidurile, cădelnița, cântările și fumul de tămâie, ci e cercetarea gospodarului în casa lui, e mângâerea și îndrumarea orfanilor, e sfatul și mustrarea nărăviților, ajutarea văduvei, privirea cu înțeles în ochii bogatului. . . și câte altele, sprijinite nu numai cu vorba, ci mai ales cu fapta.

Un astfel de preot va face biserică vie. Și aci e o mare nădejde a ridicării poporului nostru, Căci, după cum cea dintâi școală a copilului e casa, de asemenea pentru mame, cea dintâi și mai ascultată școală e biserica.

Școală — fără boală

Școala trebuie să urmeze viața de acasă a copilului, implinind sistematic ceea ce mama lăsase neîmplinit. Școli bolnave. O mare pildă peste Ocean. *Booker Washington*. „Școala muncii” mai presus de „Școala cărții”.

În loc de a întări trupul și a împlini mintea, școala de azi schilodește copilul. Ca un râu care bate mereu în malul stâng, ea se ocupă mai toată vremea de jumătatea stângă a creierului: vorbe vorbite și vorbe scrise... dela abecedar până la Universitate.

Școala noastră de azi e arta de a privi lumea pe hârtie.

Să zicem că am ajuns cu bine la vârsta de 7 ani. Mama a isprăvit o bună parte din munca ei: copilul e voinic la trup, deștept la minte, iar inima lui e curată ca apa isvorului, în care razele soarelui pătrund până în adânc. Și nici nu se putea să fie altfel, dacă mama l'a păzit de vorbe rele, de minciună, de viclenie, sălbătăcie și alte păcate. Căci e știut: cum vorbesc și lucrează cei mari, așa gunguresc și-apoi grăesc și cei mici. E întocmai ca la pasările cântătoare: puii deprind cântecul pe care îl aud, iar dacă părinții lor lipsesc, împrumută cântecul altor pasări.

Acum vine rândul școlii. Puii încep a se depărta de cuib...

Ce va deprinde copilul dela învățător, noul lui tovarăș și ajutor?

Din capul locului, răspundem hotărât: are să învețe ceea ce a învățat și la părinții lui — *a munci*. Puterile cari se deșteaptă rând pe rând în făptura omenească trebuie sporite și organizate astfel, încât tânărul să reacționeze în mod sigur, adică să știi că, în cutare împrejurare, el va *putea* face cutare lucru, și-l, va face, chiar de ar fi sigur în mijlocul codrului. Cu alte cuvinte, ceea ce se obișnuise a face în casa părintească printr'o imitație întru câtva pasivă, să devină acuma, în atingere cu o lume mai mare, un obicei întemeiat pe hotărîrea clară a *voinței*.

Aceasta presupune însă dezvoltarea tuturor puterilor sufletești și trupești ale copilului. Ceea ce făcuse mama, ademenindu-l la muncă, după nevoile întâmplătoare ale vieții casnice, trebuie să facă acuma cu știută rânduială învățătorul, spre a întări sistematic toate *organele simțurilor* și prin ele a da *crierului* cât mai multă vigoare și înlesnire de a funcționa repede și exact. — Muncise copilul și în casa părintească, dar tot rămăseseră unele colțuri ale grădinei nelucrate și nesămănațe. Acuma nu trebuie să mai rămâie pârloagă nici măcar o palmă de pământ. Ci va împlini treptat multe feluri de munci, pentru a exercita multe grupe de mușchi, multe combinații ale organelor și a dezvoltă astfel cât mai multe stații (centre) din crier, precum și firele de legătură între ele, până ce crierul va lucra ca un aparat de o mare precizie.

Se poate așa ceva în Școala de azi?

Hotărît nu. Ea este mai degrabă un mijloc administrativ de a schilodi crierul copiilor. După cum unele râuri bat numai într'un mal, așa și școala de azi se ocupă cum ziseiu, mai mult de partea stângă a crierului: vorbe și iar vorbe; scris și iar scris — dela abecedar

până la universitate. De aceea, școala e un fel de casă de chin — o adevărată boală. Dovadă că până târziu, spre bătrânețe, nopțile cele mai rele sunt acelea în care visezi că te-ai întors iarăși la școală... Pentru ce?

Pentru că școala de azi se abate cu totul din calea învățaturii primite de copil acasă. De unde copilul era în mijlocul familiei un mic muncitor, luând parte și el la lucru și la toate răspunderile gospodăriei, ce face după intrarea în școală?

— Scrie, citește și procitește. Pisica pe care a pipăit-o de o mie de ori, când se juca cu ea lângă vatră, acum a vede și o descrie de pe hârtie; legumele, pomii, buruienile și florile pe care le-a semănat și îngrijit în grădină, acum le învață pe de rost după figuri tipărite ori făcute cu creta la tablă. Din muncitor totdeauna deștept, el ajunge *școlar*, adică spectator plictisit, ba uneori adormit.

Aci e marea osebire dintre școala mamei și școala învățătorului. Acasă, copilul lua parte cu toată ființa lui la tot ce făceau părinții; iar școala, gândindu-se la examene, aruncă la o parte mai mult de jumătate din sarcină, și lasă la voia întâmplării tocmai ceea ce face prețul omului — caracterul; iar din jumătatea cealaltă, aruncă mai toată intuiția vie a muncii, înlocuind-o cu cea moartă (pasivă) a simplei vederi a lucrurilor ori a povestirii despre ele: *intuiție de vorbe* — adică slăbănogirea înadins a minții! Și fiindcă vorbele goale nu pot fi ținute minte, căci cuvintele numai atunci au miez, când simțim nevoie să îmbrăcăm în ele *lucruri și fapte* săvârșite sau cunoscute de aproape de noi înșine, urmează dela sine că minciuna asta a vorbelor împinge pe copil la învățarea pe de rost, la copierea tezelor, înșelătorie și

alte păcate de teama pedepselor. Cu alte cuvinte, lecția devine un descântec ca al habelor, adică o pedeapsă și un chin. Dondănirea pe dinafară obosește zadarnic crierul, iar câte odată îl îmbolnăvește, după cum o încălțăminte nepotrivită, în loc de a apăra piciorul, îi produce răni și bătăături.

Ce e de făcut? Un singur lucru: în loc de boală, școala trebuie să ajungă o prelungire a vieții de familie; iar asta nu se poate, decât chemând pe copil la școală spre a *munci*, iar nu spre a vorbi și a înșira mereu semne negre pe hârtie albă.

Scriind acest cuvânt — *munca*, pentru a nu știu câta oară, mă aștept din partea unor dascăli de moda veche la întâmpinarea următoare :

— Dar socotelile pe care le fac eu la tablă, nu-s *muncă*? Dar teorema mea de geometrie? Dar lecția de gramatică? Dar harta și geografia? Oare trebuie numai decât peste tot munca cu brațele? Dacă munca e o doftorie care tămăduiește toate boalele, atunci muncitorii au și știință, și caracter, și sănătate și avere... iar școlile trebuiesc închise și cărțile aruncate pe foc...

La o astfel de întâmpinare a omului supărat, e zadarnic să răspundem cu vorbe. Aci numai faptele pot fi chemate ca mărturie. Să aducem deci fapte.

Acuma o jumătate de veac, când au fost desrobiți la noi Țigani, li s'a dăruit libertatea și robilor negri din Statele-Unite. Intr'o bună dimineață, după oarecare turburări, s'a bătut toba și s'a dat de veste tuturor că robia a încetat: fiecare Negru poate face ce-l va tăia capul.

A fost un chiloman ne mai pomenit: strigăte de bucurie, ospețe, lăutari, jocuri... de se cutremura pământul. Dar cheful n'a ținut mult. «Pe drum spre colibă, povestește un Negru despre care vom vorbi îndată, băgam de seamă că pornirea sufletelor ațâțate atât de iute, se mai schimbase. Răspunderea că sunt liberi și că de aci înainte va trebui să îngrijească singuri de ei și de familia lor... le sta deasupra capului, ca un nor negru, care întunecase soarele mult doritei libertăți. Erau întocmai ca niște copii de 10—11 ani, aruncați pe valurile unei lumi pline de primejdii, din care trebuiau să iasă la liman cum se vor pricepe».

Însă grozăvia cea mai mare era alta: copilul are tot minte de copil, chiar dacă-l pui pe scaunul unui om mare. Așa și Negrii. Credeau că dacă se vor împodobi cu haine scumpe și vor pune pe cap un cilindru alb, va fi deajuns să se facă și ei *boeri*. De aceea, cheltuiau și cel mai de pe urmă gologan, numai să-și cumpere un astfel de juvaer; iar cât despre femei, ele au dat fuga la modiste, să se împodobească cu pălării după moda franțuzească, pe care le puneau deandăselea! Toți, până la unul, se gândeau la măritii: unii vreau să se facă preoți, alții judecători, avocați, ingineri și chiar cărturari. Priveliștea cea mai tristă pe care am văzut-o era un flăcăiandru... care sta într'o colibă și se pusese să tociască o gramatică franceză, îmbrăcat sărmanul de el cu niște haine ponosite, trăind în mijlocul murdăriei și neorânduiei, iar în grădina lui — buruenile, cât gardul, nădușau orice ar fi putut crește acolo.

Cel care povestește lucrurile acestea e Booker Washington, un rob negru, pe atunci încă copilandru. Cum vedem, el nu cruță de loc pe ai săi, ci mărturisește

că desrobirea a aruncat pe Negri în cea mai cumplită ticăloșie: chefuri, lene, beție, crime... și multe alte păcate. Atâta se amețiseră bieții oameni, că rămăseseră muritori de foame, părăsind mai toți munca câmpului. Erau sătui de plugărie. «La să mai trăim și noi la oraș, să vedem ce-o fi...»

Din fericire, se născuseră și între dânșii vre-o câțiva oameni mai cu scaun la cap. Unul din ei e tocmai acest Booker Washington. Ca copil, lucrase la o ocnă de sare. Și, fiindcă Negrii n'aveau voe să meargă la școală, bietul băiat făcuse ce făcuse și strecurându-se într'o școală de seară, deprinsese a ceti. Ca să ajungă acolo la timp, da ceasul îndărăt cu 10 minute... până ce într'o bună zi află că ar fi undeva departe o școală anume pentru Negri, și că cine intră acolo ca slugă, primește mâncare și poate învăța o meserie și ceva carte.

«O astfel de școală mi se părea chiar raiul pe pământ. Nici cerul nu mi-l inchipuiam mai ademenitor decât școala dela Hampton (în statul Virginia)». Dar până acolo e cale. Și trebuiau bani... Ce să facă? Auzise sârmanul Booker că nevasta stăpânului oanei plătește servitorii foarte bine, dar e aspră — varga lui Dumnezeu. La ea, toate trebuiau să meargă după ceasornic. Un fir de praf să nu găsească — nici măcar sub mobile ori în colțurile cele mai ascunse ale odăilor. De-ar fi găsit o unealtă asvârlită sau o petecă aruncată undeva, ori măcar o bucățică de hârtie, era lucru mare... La masă trebuiau musai să fie toți în aceeași clipă; culcarea, scularea, ca și orice muncă, trebuia să se facă la timpul hotărât. I se dusesse vestea.

Totuși, ca băiatul nădrăvan din poveste, Booker se încumetă să intre în slujbă tocmai la stăpâna cea

hapsină. Și nu-i fu degeaba. Dela dânsa învață el marea înțelepciune că fiecare lucru, măcar cât de mic, trebuie făcut *la timp* și cu cea mai strașnică îngrijire. Căci tocmai aici, zice el, se vede deosebirea între sălbatic și omul civilizată. Sălbaticul nu știe ce e munca încordată și ce e rânduiala. (Eskimosul de pildă e minunat în felul lui; are o răbdare îngerească și se necăjește de-i iese sufletul, până face o undrea de os — mai ales că n'are unelte de fier, ca să poată ascuți ori să taie și să găurească. Totuși după ce coase haina cu undrea, o svârle unde se nimerește, așa că, atunci când îi trebuie iarăși, o caută prin toate bulendrele, până ametește căutând...) De aceea, Booker mărturisește că deprinderea de a lucra cu rânduială a fost cel mai mare câștig al uceniciei la stăpâna cea aspră și cel mai mare noroc al vieții sale.

Deocamdată cu bănișorii din leafă, băiatul plecă la școala din Hampton. Iar când s'au isprăvit păralele de tren, a luat-o la picior: muncia o zi, câștiga cât îi trebuia pentru hrană, apoi pornea mai departe, dormind noaptea în marginea drumului, pe sub garduri, în șuri și pe unde se mai nimerea. Cu chiu, cu vai, a ajuns în sfârșit la poarta școalei.

— Dar dacă nu m'o primi! Se întrebă în sinea lui. Și sufletul tremura în el de teamă.

— Fie ce-o fi. Am să intru. Dacă voi arăta că-s gata să fac orice muncă, doar n'are să fie cu supărare.

Și, în adevăr, îngrijitoarea școlii l'a primit, ca să-l pună câteva zile la încercare.

— Uite, îi zise ea. «Odaia de clasă trebuie măturată iar podelele frecate. Ia mătura și începe».

«Nici odată n'am ascultat de o poruncă cu mai multă râvnă și mai mare bucurie. Știam că a mătura și a

fruca podeala e un meșteșug deosebit, în care ajunsesem maestru, — fusesem doar la gospodina cea strașnică. Și-apoi simțeam bine că viitorul va atârna de impresia pe care lucrul meu îl va face asupra celei ce-mi dăduse însărcinarea».

Se înțelege, a fost primit îndată în școală și a ajuns să le fie drag tuturor, pentru hărnicia lui, iar din slugă s'a ridicat cu vremea între dascălii școlii, așa că directorul aceluia așezământ a ajuns a-l privi ca urmaș al său.

Dar Booker nu s'a mulțumit numai să ducă mai departe munca altora, ci a plănuit să croiască o parte nouă prin osteneala și chibzuința lui. De aceea se mută la Tuskegee (Alabama). Aci, într'o poiată de pășari, lângă un grajd vechiu și o șandrama care slujiseră drept biserică unor metodiști, voi să arate semenilor săi puterea învățaturii celei noi. În scurtă vreme, adună pe lângă sine o seamă de Negrii și se apucă de lucru: a dres mai întâi ecareturile și îndată s'a sprintenit să se apuce de munca câmpului. «Dar planul acesta nu era de loc pe placul școlarilor. Ei nu puteau înțelege ce legătură putea să fie între carte, școală și plugărie! Câțiva dintre ei, care fuseseră, dragă Doamne, învățători, socoteau că nu-i vrednic de dânșii să se se coboare până la munca ogorului. Drept aceea, ca să-i lecuesc de o închipuire atât de neroadă, am pus chiar eu mâna pe sapă și casma, pornind în fiecare zi la muncă, iar când au văzuz că eu nu mă țiiu de loc mândru, ci vreau să-mi câștig pâinea cu sudoarea feții, s'au înduplecat pe încetul... Astfel, în scurtă vreme, câteva sute de prăjini au fost arate și semădate... Dar din capul locului m'am ferit să înstreinez pe ucenicii mei — mai ales pe cei veniți

din sate — de viața țărănească. Nu vream cu nici un preț să plece de la țară spre a se așeza la oraș, ori să lungească la ospita de a trăi la întâmplare din orice fel de muncă. Dimpotrivă, vream să le deștept pofta de a se întoarce în ținuturile lor de plugărie și a-și duce viața mai departe cu puteri mai mari și apucături mai bune, spre a ridica neamul lor și sufletește, și ca bogăție».—

Ce înțeleaptă chibzuință din partea lui Booker! El văzuse că Negrii se feresc de munca pământului, fiindcă pe atunci numai robii se îndeletniceau cu astfel de lucruri. Așadar, tot meșteșugul era să-i faci să le fie dragă munca și să o considere ca o cinste. Cum? Lăsându-i să guste din bucuriile unei vieți plină de hărnicie. De aceea, în loc de a-i pune pe ucenicii săi în bănci, a le da un condeiu în mână și o carte dinainte, deprinzându-i a înșira lucruri streine de viața lor: ortografie, gramatică, geografie, socoteli încâlcite și alte lucruri seci, fostul rob începu omenește: Fiecare ucenic să-și poarte singur de grijă. Cu privire la îmbrăcăminte, era lăsat orișicare în voia lui. Fetele veneau împopoțonate (în felul țiganelor); dar după câteva luni, le era rușine să se poarte altfel decât tovarășele lor și-și făceau toate haina obicinuită de bumbac albastru. Apoi, văzând că regula casei e o curățenie desăvârșită, ucenicii și ucenițele căutau îndată să se spele, începând cu clătirea gurei.—Cine n'avea perie de dinți nici nu era primit între ceilalți. Până și cei mai săracuți, făceau ce făceau și-și cumpărau măcar o periuță.

Atâta însă nu-i de ajuns. După ce ai mâcat, trebuie să ai unde dormi. Fiecare școlar cată să-și închipue

cum va ști un pat; nu de împrumutat dela alții, ci făcut chiar de mâna lui. Il va ciopli deci singur cum se va pricepe. De va fi tare ori strâmb, e treaba lui; cum își va așterne așa va dormi!

Astfel, pas cu pas, fiecare tânăr învața a fi *om*, își deschidea sigur calea în viață; lucrând, gândind, chibzuind și căpătând mereu tot mai multă îndemănare. Iar pilda asta a lui Booker spunea lămurit oricărui Negru: omule, asta e civilizație! nu cilindrul cel alb, cămașa cea scorțoasă și basmaua de mătase la gât,—când punga e goală, stomacul gol, iar păduchii se țin funie pe tine.

Și truda nu i-a fost zadarnică. Unde era poiata și grajdul cel părăsit, America a văzut ridicându-se o minune de educație a neamului negru. Pe locul șandramelei se întinde acum un oraș întreg: ferme, ateliere, școli, biblioteci, laboratorii, grădini, muzee. În totul: 125 de clădiri, eșite toate din mâna școlarilor lui Booker. Imprejurul gospodăriilor pasc nu mai puțin de 1500 vaci și 200 cai. Cât despre oi, porci, și pasări e berechet. Căci toți lucrează, și toți învață câte o meserie: lemnărie, fierărie, turnătorie, grădinărie, zidărie... orice poțtești. E și o secție unde se pregătesc învățătorii și preoții meniți a lumina pe negrii. Dascălimea pământului vine să vadă și să ia pildă de la școala de educație a fostului rob. Firește, cu atâta mai mult vin să-și vadă școala lor, cei care au învățat acolo ucenicia muncii. — Se întorc ca acasă la dâșii; găesc întotdeauna o masă curată, flori pe masă, curățenie desăvârșită și mâncarea după ceasornic, adusă la masă chiar de școlari, de oărece, într'o casă unde toți muncesc deopotrivă nu e nevoie de slugi, ci

toți iau parte cu drag la tot ce privește bunul mers al gospodăriei.

Astfel, numele lui Booker a ajuns binecuvântat de tot neamul Negrilor și laudat de toți pedagogii pământului.

*

Acum ne întoarcem la școala bolnavă din țara noastră și întrebăm: Nu cumva fiul plugarului și al meseriașului care dondănește franțuzește, latinește, algebră și altele ca acestea, e întocmai ca tânărul negru pe care Washington l'a întâlnit buchisind cărți franceze în coiiba lui spre a rămânea apoi muritor de foame? Nu cumva împopoțonarea țigănească a femeilor negre și cilindrul alb al bărbaților are vre-o asemuire cu moda maimuțărită care ruinează orașele noastre și începe a se întinde acum ca o pecingină și asupra satelor? Iar școala, nu cumva în loc de a stavili răul, îl întinde și mai mult, fiind ea însăși o modă deșartă și fără folos real pentru viață?

E vădit lucru, că în unele priviri, mulți români de azi au înțeles civilizația întocmai ca și Negrii.

După ce țăranul, adevă «rumânul», a fost ținut vreme îndelungată sub apăsarea boerescului, ne-am apucat acum vreo jumătate de veac să ticluim forme și reforme pentru o viață nouă și, cu acest gând am părăsit obiceiul pământului, înlocuindu-l cu legi fabricate aiurea: am desființat breslele; am lăsat slobodă năvălirea streinilor; am trimis tineretul să învețe la întâmplare prin școli streine, iar în țară am întocmit iute și degrabă școli, punând dascăli pe cine s'a nimerit...

Cu ce era să se folosească poporul nostru din atâta nomol de legi și de forme nouă? Ca și Negrul lui

Booker, amăgit de moda franțuziei, am început și noi a învăța limbi streine, a silabisi latinește și grecește, a înegri hârtia cu formule de algebră, a buigui ceva fizică, himie, mineralogie... și altele ca acestea.

Iar roadele se văd peste tot: dela ghiveciul programei primare, unde copilul învață de toate, dar nu se alege cu nimic, am trecut la ghiveciul secundar (unde se învață iarăși de toate și nu se alege cu nimic); pentru a păși apoi la ghiveciul universitar, unde fiecare tânăr învață în ramura lui multe de toate, iar când intră în viață nu e în stare să facă mai nimic cum se cade. Vorbe și iar vorbe; scris și iar scris; cetit și iar cetit... cât despre munca efectivă, *singurul* chip de a *cunbaște* și de a *deprinde* ceva, aceea e lăsată pe delături, fiind bună numai pentru oamenii de rând...!

Pentru ce ?

Pentru că ne-a intrat în cap smintenia că *știința* e tot una cu puterea.

Nu. Poți să știi multe și totuși să fii un bicisnic.

Lucrul de căpetenie e să poți *lucra* bine și sigur ceea ce trebuie atât pentru tine cât și pentru cei dimprejurul tău;—pentru că vrând-nevrând asta *trebuie*. Și tocmai la asta nu vrea să se gândească școala de azi care nu e făcută pentru viață, ci e întocmită ca și cum ar avea numai menirea să dea de lucru profesorilor ! În loc să se întrebe dascălul : ce are să *facă* copilul ăsta pe lume ? și să-l pună îndată la *lucru* spre a-l pregăti pentru chemarea lui, din contra, pierdem toată tinerețea urmărind abstracții, formule și alți cai verzi pe pereți. Ne-a intrat în minte că omului îi trebuie cultură generală,—adică să fie întâi filosof, apoi om care se apucă de ceva cu dinadinsul !

Mai slută judecată nici că e cu puțință : Ce-ai zice de-o albină care s'ar apuca să filozofeze astfel în fața știubeifului :

«Eu trebuie să adun miere din flori. Cea dinăi datorie a mea e să învăț botanica, morfologia plantelor, fiziologia și clasificăția lor în varietăți, specii, genuri, familii etc. Dar fiindcă în colindul meu dela floare la floare întâlnesc și fluturi, furnici și alte vietăți, trebuie să cunosc și zoologia : să am o idee *generală* despre toată animalitatea. Fiind apoi animalele și plantele legate de scoarța pământului, trebuie să studiez și mineralogia, geologia, petrografia, paleontologia și tot ce se leagă cu știința despre plăsmuirea litosferei. În sfârșit, fiindcă acest glob face parte dintr'un sistem de corpuri cerești, care umblă prin spațiul infinit și întunecat, cum umblă licuricii noaptea, trebuie să-mi arunc ochii și spre astronomie, căci toate se țin în lume, și despre toate să am o idee *generală*. Înainte de a mă cobori la urdiniș, cu picioarele încărcate cu o picătură de ceară sau de miere, trebuie să cunosc filosofia cerei și mierii, pe temeiul cunoștințelor adunate în științele exate, începând dela matematici și până la sociologie, unde lămuresc raporturile cu proprietarul grădinei în care e așezat știubeiul. Aceasta e numai decât necesar. Căci, pentru a trăi viața, trebuie întâi să o înțelegi ; iar pentru înțelegerea fiecărui atom, ai nevoie de înțelegerea universului întreg, măcar în liniile *generale*».

O sârmană găză ! Rău te-a sfătuit cine te-a sfătuit. Mare și crudă bătae de joc, din partea cui te-a îndemnat să înconjori universul, când nevoia ta cea dintâi e să înconjori știubeiul și să te oprești pe cea dintâi floare, de unde să culegi ce trebuie vieții tale și

tovarăşelor tale! Ascultă-mă! Să nu cumva să urmezi
 acel sfat, căci vei muri de un milion de ori, înainte
 de a fi făcut măcar câţiva paşi în genunea asta care
 se chiamă ştiinţă. Ca să aduni un pic de miere, poţi
 ori şi când,—dacă vrei. De aceea, îndată ce ţi-ai ne-
 tezit aripile şi simţi că eşti în stare a pluti pe marea
 cea uşoară a văzduhului, dă-ţi drumul dela úrdiniş în
 jos şi-apoi fă-ţi vânt spre cea dintâi floare care îţi
 iese înainte. O! dumnezeiască plăcere a celui dintâi
 sbor... Par'că te leagănă o mână nevăzută. Dar mierea
 din fundul potirului florii! Dar bucuria că ai cules'o
 tu, ţinându-te voiniceşte cu picioruşele tale de firicelul
 de iarbă care se clatină cu floare cu tot! Bagă de
 seamă: după fiecare sbor în lumea cea largă, te vei
 întoarce tot mai puternică şi mai deşteaptă, căci numai
 cărauşia învaţă minte pe cărauş. În curând, vei şti
 minunat felul tuturor florilor bune şi rele; vei simţi
 de departe mirosul lor şi vei deosebi culorile lor,
 până la cele mai fine. Şi asta trebuie întâi. Iar ce o
 fi mai departe—departe, la marginea cerului, unde di-
 mineaşa se arată focul cel grozav care dogoreşte pământul,
 asta nu e treaba ta să ştii. (Par'că oamenii ştiu?).
 Iar câte vor fi neamurile buruienilor de peste
 mări şi ţări, earăşi nu-i treaba ta să afli, căci sunt
 multe ca frunza şi ca iarbă. Invăţaţii îşi închipuesc
 că le cunosc. S'au întovărăşit unii dintre ei — câteva
 sute sau mii—spre a le număra şi descrie. Cu mare
 necaz, au adunat chipurile ori numele lor în bucoavne
 mari că de-abia le ţii în braţe. Dar nu e un cărturar
 —unul al dracului—care să poată ţine minte tot ce
 stă scris în acele cărţi. Când au nevoie să afle câte-
 ceva, caută din condici în condici, dar cecece găseşte
 unul aci, altul găsisse mai de mult dincolo. De aceea

se și gălcevesc între dănișii: ba că-i lae, ba că-i bă-lae..., ba că speța asta se cheamă *stultitia spiculifolia*, ba că e o varietate sau chiar o speță nouă *stultitia latifolia*, cu peri pe dosul separelor, cu paiul în patru 'muchi și alte însușiri însemnate ca acestea...

Și cum e cu buruenile, așa e și cu vietățile care umplu apa mărilor, a râurilor, a ostroavelor și continentelor. Sute de mii de soiuri...! Abia dacă le mai zărește ochiul prin microscop; și abia dacă scrisul le mai poate înșira numele și numărul lor. Pas'de le mai ține și minte.

Incaltea, astronomia te uluește cu totul. Se sparie gândul de adâncimea depărtărilor fără sfârșit în care roesc mii și milioane de sori, planete, sateliți, și nebuloase, față de care pământul nostru e abia ca firul de polen pe care ți-l aduci tu la fagure.

Drept aceea, sărmană albină, rău te-a sfătuit cine te-a îndemnat să beai marea cu sarea și să atingi soarele cu picioarele... Gândul acesta ori e o glumă, ori e vicleșugul vreunui vrăjmaș, care vrea să-ți răpună capul... Ia-ți mai bine seama: *cultura generală* e de obicei o *amăgire generală*, la care oamenii au ajuns numai din pricina școlilor bolnave în care își irosesc tinereța. Și e ușor de înțeles cum de au lunecat în astfel de rătăcire. Eri-alaltăeri, fiind prea puține cărți, unii se încumetau să le citească mai pe toate și vorbeau *de omni re*. În timpurile din urmă, născocindu-se însă tiparul, numărul cărților a sporit strașnic. Pe toate cărările, vezi numai hârtie tipărită. Dar bieții oameni au rămas și acum cu obiceiul strămoșilor de altădată, și voesc măcar să spicuiască din toate, dacă nu le pot dovedi cu cetitul. De aceea încep de mici a chinui pe copii să guste din toate învățăturile și să

se deprindă cu cât mai multe limbi. Ba încă se străduiesc să tălmăcească și cărțile scrise în limbi pe care astăzi nimeni nu le mai grăește. Par'că le citesc? Doar unul-doi, la câteva milioane. Totuși, pentru atâta lucru, ei chinuesc în unele țări toți copiii, de-ți vine să le plângi de milă, fără să ia în seamă că omul nu poate stăpâni deplin nici limba pe care a învățat-o dela părinți, și nu poate ceti nici ce e tipărit în acea limbă, necum să mai citească și ce e tipărit în limbile streinilor... Dar de chinuit, se chinuesc vartos și băeți și fete. De mici se prind a buigui două-trei limbi streine, și asta e ceea ce numesc ei cultură generală, la care mai amestecă și puțin sos pseudo-științific; — îndrăsnesc să vorbească de astronomie, fără să se fi uitat măcar odată într'un telescop; de fizică și de chimie, fără a fi făcut o singură experiență; de biologie, botanică, zoologie și mineralogie, fără să fi determinat o singură speță vegetală, animală sau minerală. Și astfel se amestecă cu vorbe unii pe alții o bună parte a vieții, până ce, părăsind școala, încep a le uita, păstrând doar din ele o amintire ca despre un vis rău prin care a trecut.

Asta e cultura generală ! Drept vorbind, numai amestecala e generală. Toată învățătura noastră e arta de a privi lumea pe hârtie. Iar când scapă din școală, tânărul e silit să întrebe pe muzicitorii de rând : cum se ridică un zid, cum se sapă un puț, cum se face o sonerie, cum găsești drumul noaptea — după stele, cum se cârmește o luntre și altele, și altele.

Noroc că unii oameni au deschis ochii și, luând pildă de la voi albinele (care ați deslegat prin *muncă* până și probleme fine de geometrie — ca a economisirei spațiului în fagurele cu prisme hexagonale—),

și-au zis : fiindcă știința n'are nici un capăt, iar viața are două — foarte apropiate unul de altul — hai să nu mai punem cațul înaintea boilor, ci să începem cu munca, înainte de a păși la speculații filosofice și științifice. Așa a făcut un oare care vânzător de ziare, Edison, și, slavă Domnului nu i-a mers rău. Muncind mereu, a născocit mereu, pe când atâtea mii și mii care mereu citesc n'au inventat nici măcar fabricarea unui chibrit. Așa au făcut și alții care din lucrători de laborator, din calfe de fabrică sau muncitori de câmp, au ajuns mari învățați și podoaba științei lor. *Căci munca desvelește darul din creierul cuiva mai de grabă decât o mie de cărți.* Cel înzestrat de Dumnezeu cu o pricepere deosebită, dela o vreme nu mai face lucrul lui la fel cu al altora, ci născocеște ceva nou; iar când vede că născocirea întâmpină greutăți venite din neștiința lui, el se apucă grabnic de lucru, învățând cu mare bucurie ceace-i *trebuie*, ca unul care știe bine că-i este în adevăr de folos. Și astfel, din mijlocul muncii sale de toate zilele, ca un paianjen, lucrătorul cel deștept se mută când spre un colț, când spre celălalt; aci înoșdă un fir, dincolo desleagă un nod, spre a legă alul, și peste tot țese mereu *acelaș gând*. Așa se pregătește specialistul adevărat¹⁾, adecă, omul care nu numai știe,

1) Din servitor de laborator *Faraday* (fiu de potcovar) ajunge mare învățat. *Stephenson* născocitorul locomotivei eră un biet frânar; *Thimonnier*, inventatorul mașinei de cusut a început ca croitor; *H. Regnault*, mare fizician, eră băiat de prăvălie; *Edison* vanzător de ziare.... *Copernic* eră băiat de porcar, *Newton* de țaran; *Shakespeare*-de măcelar; *Kepler*-de hangiu; *Kant*-de șelar; *Rousseau*-de ceasornicar; *Diderot*-de cuțitar; *Linen* de cismar; *Claude Bernard*-de țaran; *Pasteur*-de tăbăcar etc.

sau i se pare că știe, ci *poate* în adevăr. Dela special el pășește spre general, urmând drumul firesc pe care a mers neamul omenesc, de când omul s'a sculat în două picioare și-a pus mâna pe unealta cea dintâi — *eolitul*, din care a scos apoi tot ce se găsește în fabricile și arsenalele moderne. Și tot așa face și copilul, cât e sub ochii părinților: învață cu dragoste, numai ceea ce cuprinde cu mâna, cu ochii, cu urechea, cu gustul și mirosul, adică cu *munca*—singura lui care spre știință. Abia târziu, după ce a pășit pragul școlii care se cheamă școală, începe a vorbi și despre lucruri neștiute și neînțelese, buiguind în dodii și deprinzându-se a minți. Astfel, din ameteala vorbăriei *generale*, iese cu vremea un fel de mistificare neroadă, care se întinde peste tot tineretul unui popor.

Și aci pilda lui Booker Washington ne revine în minte ca o adevărată mustrare: Ceea ce a făcut un Negru pentru niște desmoșteniți de robi, nu va pricepe nimeni să facă și pentru necăjitul nostru popor, scăpându-l de școala bolnavă a vorbelor și deprinzându-l cu școala sănătoasă a faptelor? •

Aceasta e întrebarea.

Răspunsul e categoric. Dezvoltarea copilului și a genului omenesc, așa cum ne-o arată antropologia, pedologia, psihologia, pedagogia și etnografia, ne duce la o singură încheiere: *în afară de munca efectivă, toate căile educației sunt false.*

A venit deci vremea să ieșim din fâgașul formelor seci. Filandezii, împinși de sărăcia țării lor, au găsit calea cea bună înaintea tuturor. Suedezii, Norvegienii, Americanii și alte neamuri luminate au intrat pe aceiași cale.

Proba e făcută. Cu toate că am trecut printr'o școală bolnavă, știm unde e doctoria. Stă deci în mâna noastră să ne folosim și noi cât mai curând de leacul cercat de alții.

Cine va urma în școala română pilda lui Booker Washington?

Cine va îndrăzni să zică : întâi să muncim, apoi să cetim ?

Altă pregătire a preoților și a învățătorilor

Unde e turma — și păstorul,
Unde e ogorul, acolo și lucrătorul.

Fiecare școală să fie așezată în mediul social de care se ocupă. Pregătirea în orașe a învățătorului și a preotului de sat e o absurditate. Intoarcerea orașenilor spre sat. „Cura de muncă”. Insănătoșirea obiceiurilor.

Pentru a scăpa de școala bolnavă de până azi, ne-am înțeles ca copilul, deprins a munci în casa părintească, să urmeze munca și după ce a pășit pragul școlii.

Nu putem înșira aci cu deamănuntul *ce* și *cum* are să lucreze. Regula firească e aceasta: în fiecare ținut, școala trebuie să pregătească pe copil a săvârși, pe cât se poate, toate muncile cu care se țin oamenii în partea locului. Nu doară că fiecare om ar trebui să facă de toate, ca primitivii. Dar e bine ca tânărul să lucreze în fiecare ramură măcar atât, ca să poată cunoaște și *prețui munca* aceloră cu care va trăi și de care va avea nevoie în viață.

Apucând pe calea aceasta a muncii potrivite cu ținutul unde e școala, ajungem la următoarele rezultate:

1. Copilul, deprinzându-se cu mai multe lucrări,

pune în mișcare mai multe organe, își ascute simțurile și-și împuternicește crierul.

2. Comparând mai multe îndeletniciri, el își poate alege pe cea mai potrivită cu însușirile sale individuale.

3. Înainte de a porni pe calea vieții, capătă o cunoștință cât mai întregă despre *traiul părinților, moșilor și strămoșilor săi*. Văzând lucrurile și mânuindu-le, le și *dă nume*, și astfel învață cum se cade limba neamului său. Lucrând, el *judcă* împrejurările fiecărei lucrări, *simte* împreună cu tovarășii cu care lucrează, se deprinde a trece dela vorbe la fapte, adică își încordează *voința*. Prin urmare, o astfel de creștere dă fiecărui copil puțința să fie în mediul lui la înălțimea tuturor nevoilor.

Și tocmai asta cere viața dela orice om.

Firește, cei deprinși cu școala bolnavă de azi vor găsi că e greu să faci într'o țară agricolă plugărie și gospodărie sătească cu copiii de la 7 până la 12 sau 14 ani. E mult mai ușor să deschizi un abecedar, să scrii câteva caete și să umpli tabla cu șiruri întregi de numere. Dar fiindcă viața vrea să lucrezi, nu să citești ori să scrii mereu și să calculezi, orice școală care nu minte trebuie să înceapă dela lucru manual. Și anume: copiii mărunței de tot (ca o trecere dela joc sau munca copilărească spre munci mai grele) trebuie să ticluiască ei în legea lor, dar cu îndrumarea învățătorului tot ce-a născocit neamul nostru ca gospodărie. Fiecare școlar să se înarmeze câtva timp, ca un mic Robinson, repetând munca etnografică a generațiilor care l'au precedat. De pildă, a croi dintr'un petec de pânză sau chiar din hârtie o glugă, — haina cea mai simplă și mai ingenioasă din câte a descoperit poporul nostru — e o întregă lecție de gospo-

dărie, de igienă și de istorie. (Gluga ține loc de traistă, de cortel în vreme de ploaie și ninsoare, de așternut pe vreme de noapte și de multe de toate). A face un arc cu scripet, e o lecție de vânătoare, de războiu, de istorie și etnografie ori chiar de fizică și mecanică aplicată. Cine a lucrat un arc și o săgeată, știe să prețuiască pușca însutit mai bine, de cât cel care pune dintr'o dată mâna pe arme de foc. Cine împletește din mlajă o leasă de prins pește, acela capătă o lecție de intuiție (botanică, zoologică, tehnică) de cel mai mare preț pentru omul menit a trăi în luptă cu natura. Și despre fiecare unealtă, despre fiecare haină, fiecare pom și fiecare legumă se pot spune lucruri de cel mai înalt interes educativ. Așa că greșește cumplit învățătorul care și-ar închipui că nu se poate munci ceva chiar cu copiii de 7 ani, — în trebile meseriei ori plugăriei. Căci ce e grădina de legume decât treapta întâi a agriculturii, născocită de femeie și de copil!

Dar aci, cum am spus, nu ne propunem a arăta în amănunțime numărul de lucrări al școalei întemeiată pe muncă. Nu putem înșira nici măcar lucrările pe care le pot face copiii unei școale de sat, necum să arătăm programa practică a școalelor de oraș, unde capătă pregătirea lor meseriașii, negustorii, inginerii, zidarii, doctorii și alți muncitori de mare folos societății. Cu privire la pregătirea lor prin *muncă practică chiar din capul locului, și sprijinul teoretic pe măsura ce simte nevoia de el*, va mai fi vorba aiurea.

Deocamdată, fiindcă partea cea mai mare a popoului nostru e la sate; și fiindcă dintre toate școlile bolnave, cele mai vinovate sânt cele sătești, care dau plugarilor vorbe în loc de fapte, aci ne mărginim la

sat. Și afirmăm că ar fi o mare isbândă, dacă vom îndrepta educația până la 7 ani prin mame și preoți, și dela 8 până la 12 ani, prin preoți și învățători.

Pentru aceasta e însă nevoie, ca însăși povățuitorii satelor să fie altfel pregătiți, de cum au fost până azi; să înțeleagă mai întâi de toate ei, că tot ce e vorbă fără muncă, e amăgire și minciună, pagubă și păcat; că nu va fi îndreptare pentru poporul nostru, până ce îndrumătorii lui nu vor trece dela Evanghelia — vorbej, la Evanghelia — muncii, și până ce alături de vorba bisericeii: să ne iubim unii pe alții, ca într'un gând să mărturisim, pedagogul nu va adaoga: *să muncim unii cu alții și pentru alții, ca într'un gând să organizăm* viața statului și a neamului nostru. Căci munca și deci fapta, nu vorba e chezașa sigură a iubirii și a felului de a gândi.

Dar așa ceva nu e cu puțință în seminariile și școlile norm le de azi.

Ce caută seminarul lângă fabrica de băuturi, lângă răspântii de căruțași, în preajma cârciumilor și altor locuri unde grâul e amestecat cu atâta neghină?

Ce caută școala normală în acele gări lungi de cărămidă roșie, cu coridoare asfaltate, cu mese de marmură, cu spălător de lux ca la hotel, cu calorifer și alte rafinării..., când copilașul venit dela sat e menit să se întoarcă iarăși între frații lui la țară, cu gând să-i ridice la vrednicia unor plugari și oameni deplini?

Școlile acestea păcătuiesc mai întâi prin locul unde sunt așezate.

Prin firea lucrurilor, *unde e turma, acolo trebuie să fie și păstorul; unde e ogorul, — acolo și lucrătorul.* Așa dar preotul și învățătorul trebuie să aibă chiar de la început sub ochi viața de sat, cu toate greutățile

ei reale. — La sate e locul seminariilor și al școalelor de învățători. Profesorii de școli normale, dacă simt în adevăr chemarea lor de dascăli ai tineretului, să părăsească orașul, să se așeze împreună cu ucenicii lor în mediul de care pretind că se ocupă. Altfel, devin cu vremea biurocrați de oraș. Dascăl «cu ora», care să se uite nerăbdător la arătătorul ceasornicului, așteptând trăsura spre a pleca mai repede dela școala normală ori seminar, asta a fost o născocire vrednică de nepăsarea cu care zeci și zeci de ani am pregătit pe povățuitorii poporului nostru. Astfel de oameni, chiar când nu sunt, par niște năimiți, niște «grăbiți», iar pregătirea unui preot sau a unui învățător nu poate fi o treabă de făcut în pripă, ci ea cere îndelungă răbdare și dragoste ca a grădinarului care știe că merele nu se coc la para lumânării, ci trebuie să aștepți lucrarea domoală a razelor soarelui, a umezelii și căldurii, a luminii și a umbrei, — cum ai așteptat deschiderea florilor din mugur și tainică împărțășire a poleului dela o floare spre alta. — Cine își închină viața unei astfel de școli, trebuie deci să dea pilda muncii ca Booker Washington : lângă școală să-și facă vacul, așezându-și în apropiere toată gospodăria sa, pentru a o privi ca prelungirea familiei sale proprii.

Așa însă, cum au fost plănuite până azi, seminariile și școlile normale au fost un fel de atentat împotriva vieții satelor. Cum Turcii luau copiii creștinilor, ca să-i facă ieniceri, tot așa școlile acestea iau copiii sătenilor pentru a-i momi spre o viață nepotrivită cu traiul lor dela țară. În loc de a ocroti portul satelor, limba cea înțeleaptă a plugarilor, obiceiurile din bătrâni și a da fiecărui învățător mândria de a fi un țăran deplin, mulți din învățătorii eșiți din aceste școli s'au întors

că un port schimbat, cu o limbă păsărească, cu obiceiuri cosmopolite și au slujit astfel nu ca întărire, ci ca o slăbire a vieții românești a poporului nostru.

A venit deci vremea să ne întoarcem la calea cea firească: școala preoților și a învățătorilor trebuie să se așeze nu în mijlocul orașelor și nici măcar la marginea lor, ci deadreptul în sate; iar profesorii acestor școli de *elită*, unde se păstrează ca într'un templu tot ce face partea caracteristică a unui neam, trebuie să fie cu toată viața lor închinați satului. Prin munca lor, ei trebuie să stea pildă tineretului în toate privirile. Dacă orice preot și orice învățător trebuie să fie un plugar foarte priceput, cu atâta mai mult profesorii școlilor normale nu trebuie să fie debitanți de geografie, aritmetică, botanică, zoologie, istorie și alte cunoștințe teoretice, ci pilde de viața intensă și completă, începând cu propria lor gospodărie rurală. Nici odată dascălul de matematică, nu va explica mai bine matematica ori geometria, decât atunci când va face aplicații de agrimensură, cotit și alte lucrări practice. Dimpotrivă, când ar fi numai cărturar, dar gospodar fără rânduială în casa lui, adică, după cum zice Românul: brânză bună în burduf de câne, unul ca acela s'ar dovedi îndată că nu e bun de profesor la seminarul-normal. Căci, la sat, chiar cea mai bună brânză, îndată ce e pusă în burduf necurat, nu se mănâncă, ci e aruncată.

Profesorii seminarului-normal trebuie așa dar să fie cele mai alese personalități ale întregii lor generații.

Și ori cât de buni vor fi, tot nu vor fi destul de buni, față de marea cinste ce li s'a încredințat de a îngriji de creșterea păturii celei mai de preț a neamului lor — poporul muncitor.

Neumanismul. De aceea lor le trebuie o pregătire cu totul deosebită.

1). Mai întâi, să fie modele de *sănătate* fizică și morală. Cea dintâi condiție a unei vieți adevărate e buna stare a organismului. Prin urmare, toți viitorii profesori trebuie să practice o riguroasă igienă, susținută printr'o gimnastică rațională. Cum să vorbească despre putere un slăbănog ori despre curățenie un murdar? *Gimnastica* nu e un sport, ci o datorie. Scandinavii au reînviat în societatea modernă ceva din cultivarea corpului atât de cinstită la cei vechi. Așa dar, cei care vor să stea ca model de umanitate înaintea tineretului sânt obligați să dovedească în faptă că înțeleg rostul unei discipline fizice exemplare.

În al doilea rând, toți viitorii educatori trebuie să practice *lucrul manual*, fiind știut că cel mai bun regim pentru păstrarea și întărirea sănătății e munca efectivă. Cum era înainte o fală să fie cineva polyhistor, azi e o necesitate educativă să fie poli-tehnic, adecă meșter în cât mai multe lucrări manuale. Vechiul ideal al dascălului hărbuit, cu scufie pe cap, și ochelari ridicați pe frunte — un fel de Doctor Faust ros de molii, — e demodat. Idealul de azi e un om iubitor de oameni și de viață, sănătos, viu și îndemânat, care să dea în orice clipă impresia e că e gata nu numai a gândi și vorbi, ci și de a lucra efectiv. Anahoretii din peștera bibliotecelor sau din arhive nu mai pot stârni entuziasmul nimănui, — în orice caz nu al tinerilor, care au nevoie în anii adolescenței de a trăi o viață cât mai intensă.

Dar nici munca cu mâinile nu-i de ajuns. Cine muncește e în felul său un creator; traduce imaginile din crier în anume forme concrete. Iar pentru a înlesni

această proiectare a gândului e nevoie de multe ori să schițezi mai întâi o formă, adică să *desemnezi*. Lemnarul, croitorul, inginerul, pictorul, sculptorul, cartograful știu ce înseamnă a vorbi cu creionul în mână. Și fiindcă nimic nu ademenește mai mult pe copil de cât desemnul, toți educatorii trebuie să-și facă educația propriului lor ochiu, a mâinii și a crierului prin desemn. Poate să audă și să scrie cineva de o sută de ori pe caet: *exactitatea este politeța regilor*, și nu va ajunge la nici o ispravă; pe când acela care învață a măsura exact figurile, pricepe de o mie de ori mai bine ce prețuește exactitatea în toate relațiile vieții. Dar simțul de observare! Nici odată ochiul nu vede mai bine o plantă un mineral, un animal sau un peisaj de cât cu ajutorul mâinii... Cât despre simțul estetic, e de prisos să mai insistăm. Așa dar, toți viitori profesori vor trebui să deprindă desemnul, căci ori care ar fi ramura lor de predilecție, toți vor avea nevoie să desemneze și să învețe pe copiii a desemna.

În sfârșit, toți vor trebui să înțeleagă și să vorbească limba universală a *muzicii*. Mijlocul cel mai direct de înviorare a muncii e ritmul muzical, Nu numai pentru ureche, gât și plămân, dar în genere, pentru suflet, melodia este un adevărat tonic.

Aceste patru îndeletniciri: Gimnastica, lucrul manual, desemnul și muzica sânt studiile umaniste *par excellence*. Numai prin ele putem ajunge la un *non-umanism*, vrednic de vremurile noastre. Numai pe calea aceasta vom putea înlătura din fața copiilor caricatura fizică a gubavului care tușește pe catedră: declinării, conjugări, cifre, nume proprii și alte simboluri seci. Ascetismul din evul mediu și înmulțirea prodigioasă a cărților în epoca modernă a făcut pe bietul

magister să luace din ce în ce mai adânc în hruba bibliotecelor și să târască și copiii după dânsul, năzuind să-i facă și pe ei viermi de carte (*Bücherwürmer*). E deci mai mult de cât ori și când timpul să ne întoarcem spre omenie.

Numai astfei de oameni noi, vor putea face din doctrina educației un *novum organum*, schimbând vechea metodă pasivă într'o *metoda dinamică*. Fiind el însuși îndemânatec și deprins a lucra, profesorul va deprinde și pe copii cu munca efectivă și astfel va înceta vechea eroare a pedagogiei raționaliste care socotea că a *ști* și a *putea* e tot una. Din acea eroare isvorăse obiceiul nerod al memorizării—metoda ciocanului pe nicovală. Dascălul spunea, școlarul asculta; profesorul porunca, muștra, amenința, pedepsea... iar elevul, ca o nicovală, primea toate loviturile, pentru ca să ajungă prin tocire: învățat puternic, moral etc. etc.

Trăește încă un bătrân dascăl de școală normă'a, care poate da mărturie cum candidații meniți să ajungă învățători, dondăneau pe de rost până și descrierea unei gaițe... «*Gaița!*—Gaița, Gaița... este este este... gaița un animal... gaița, gaița...» o ameteală întocmai ca a lui Trăsnea care bâlbâia săracul pe dinafară pronumele din gramatica lui Macăreseu: mi-ți-i-vi-line-ve-i-le-o... Vorba lui Creangă: cumplit mijloc de tâmpenie, Doamne ferește!

Inlături deci cu verbalismul ăsta zadarnic. Dascălii fiind mereu împreună cu ucenicii — ca Booker Washington, Tolstoi și alți înțelepți, — punând chiar ei mâna aci pe săcure, aci pe coasă, pe sapă, pe cuțitul de altoit ori pe alte unelte ale gospodăriei rurale, și tinerii vor învăța practic o mulțime de lucruri, iar cetitul le va veni ca un *adaos* și o nouă înviorare spre

muncă. — În loc de o pedagogie statică, una *dinamică*; în loc de a mai mobilă individul cu cunoștințe, din contră vom tinde să mobilizăm masa poporului spre o muncă organizată, științific adecă vom face pedagogie *socială*.

Astfel, din pilda vie, în mijlocul unei școli care sămănă mult cu casa țărănească, viitorul preot și învățător va deprinde temeinic toate muncile pe care el le va încerca mai târziu cu copiii sătenilor. Iar când vom avea școli în care cea mai mare cinste e îndemnarea la muncă, poporul nostru va fi mântuit. În loc ca învățătorul să facă împreună cu preotul, proprietarul, arendașul, primarul și perceptorul, un fel de mică oligarhie rurală, îmbrăcată altfel decât sătenii, vorbind altfel și pândind cea dintâi ocazie să treacă spre oraș ori măcar să-și facă copii lor orașeni; în loc de a da goana după slujbe, socotind purtarea condeiiuului dela călămară la hârtie și dela hârtie la călămară ca ceva mai de cinste, decât mânuirea secerii, coasei ori altei unelte, viitorul preot și viitorul învățător vor fi stâlpul cel mai tare al vieții naționale și vor ajunge să încredințeze și pe orașeni (pe cei care muncesc meserii grele și mai ales pe trântorul care nu muncește nimic), că sănătatea trupului și a sufletului cere în fiecare an o «cură de muncă» la țară. Cu o astfel de educație, ogorul românesc istovit și batjocorit de toți veneticii, va fi din nou îndrăgit. Mândria moșierului va fi să stea la moșie; fala cea mai mare a țăranului va fi să se simtă slăbod ca un împărat și îndestulat pe petecul lui de pământ, iar bucuria orașanului va fi să-și agonisească și el în preajma orașului un colțisor de grădină, unde să-și odihnească bătrânețele, scăpând măcar Dumineca de strâmtoarea zidurilor din

oraș. În loc de a năzuî ca Negrii lui Booker spre mode franțuzești, vom dobândi mândria de a fi și a rămânea noi înșine, pe pământul nostru și în datinile noastre, care n'au nevoie să fie lepădate pentru ale nimănui. Va avea poporul această mândrie, pentru că va vedea la conducătorii săi firești, preotul și învățătorul, aceiaș credință și aceiaș purtare.

Iar dela streini vom împrumută atunci numai ce se cade să împrumutăm: semințe mai bune, pomi mai buni, vite de soiu mai ales, unelte mai îndemânatece și tot ce poate ajuta în adevăr munca omului.

Numai atunci vom avea și noi o țărâtime ca cea suedeză, daneză, norvegiană, olandeză și a altor țări care, deși mici ca întindere și ca număr de locuitori, sânt mari ca cinste în lume, căci fiecare șade pe picioarele sale, ținând fruntea sus în fața ori și cui.

Schimbarea atârnă așa dar de noi înșine; va fi destul o mână de oameni: cei care vor pregăti pe preoți și învățători. Ei au pe seamă soarta întregului neam românesc. Profesorii seminarului-normal sânt — mai mult decât toți ceilalți profesori — ofițeri de stat-major în lupta neamului nostru cu celelalte. În zece ani, ei pot creă o lume nouă, împrăștiind în sate un tineret eșit din școală muncii adevărate.

Iar pământul țării îi ajută mai mult decât pe educatorii din alte țări, căci ocolul ținuturilor românești este o plăsmuire unică prin buna ei întocmire: munte, deal, șes, luncă, pădure, pășune, podgorie, cereale, sare, petrol și bălți de pește — tot felul de munci.

Unitatea limbei și valoare literaturii populare îi ajută iarăși. O baladă ca Miorița nu are nici un popor, nici vechiu, nici nou. Proverbele, colindele, legendele și basmele sânt mărgăritare, pe care nu le

dăm pe ale nimănu. Cine le cunoaște, poate mărturisi fără sfială, că sufletul Românului, ca și pământul lui, e o grădină. Așa dar provăpuitorii satelor n'au de ce se simți umiliți în fața nici unui pedagog, dacă voesc să primească cu toată inima sarcina de a fi reprezentanții neamului nostru în limbă, port și toate obiceiurile lui caracteristice. Singuri țigani vor pune pe ei trențe streine; iar alături de țigani vor urmă pilda înstreinării pătura cosmopoliților care, neputând mânca toată renta între hotarele noastre, trec să petreacă în alte țări, ascunzându-se sub alt port și împrumutând alte obiceiuri. Plugarul însă, crescut cu astfel de învățatori și preoți va rămâne credincios nu numai sufletului românesc, exprimat în limba și literatura poporului, dar și portului românesc care, ca orice port național, apără ființa unui neam de amestecul babilonic cu toți veneticii.

Incheiere: atârnă de preoți și de învățatori, — prin urmare de profesorii seminarului-normal — dacă noi Românii mai putem fi noi înși-ne în mijlocul vârtejului care risipește și amestecă toate popoarele slabe.

Numai cine va rezistă, acela va dăinu; dar nu va rezistă, decât cel ce va fi pregătit să reziste, închizându-se ca într'o cetate în obiceiurile care exprimă personalitatea neamului său.

Minunile Muncii

Munca e calea către progres nu numai pentru omul normal, ci și pentru cel căzut în rătăcirii. Oskar Wilde.

De la literatură, Tolstoi se întoarce spre muncă. Helen Keller scăpă din osânda copilăriei numai cu ajutorul mânilor. Munca e a tot puternică.

Insușirile muncii adevărate; ea trebuie să fie; *științifică, liberă și creatoare.*

De la început și până aci, am spus mereu că munca e metoda tuturor metodelor. Cei ce au pățimit de pe urma educației false din trecut, pot să cadă la bănuială:

Nu cumva o fi și asta o vorbă, ca atâtea altele pe care le-am auzit prin școli, dar de pe urma cărora nu ne-am ales cu nimic?

În loc să răspundem cu vorbe, să aducem mai bine mărturia câtorva fapte mai semnificative.

Era odată un om pe care Dumnezeu îl încarcase cu toate darurile: putere, frumusețe, bogăție... și, pe deasupra, cu un mare talent literar. Cărțile lui erau cetite în lumea întreagă; vorbele lui erau proorocii; el făcea vreme rea și vreme bună în orașul unde trăia... Cei cu prisos de avuție, care prețuesc viața mai mult după măsura plăcerilor și a desfătărilor, se uitau la dânsul, ca la un rege căruia îi lipsea doar

coroana.—Până și nebuniile lui erau ascultate și urmate. Dacă i-ar fi trăsнит prin minte să iasă int'o bună zi cu capul gol pe stradă, toți ar fi făcut la fel.

Vremea aceea nu-i tocmai veche — acuma vreo douăzeci și ceva de ani: orașul acela nu-i vre-un târgușor ascuns de ochii lumii, ci e chiar Londra, capitala celei mai mari împărății din câte a văzut până acuma pământul; iar tânărul cel desmierdat de soartă era vestitul poet Oscar Wilde.

Masa lui era veșnic roșie de trandafiri și de vinuri scumpe. Imprejurul lui roiau tinerii și femeile cele mai frumoase din noblimea engleză. Parisul îl aștepta cu brațele deschise; ba America îl poftise anume, ca să-l vadă și să-l audă, primindu-l ca pe un cuceritor. «Trăiam, zicea el, numai pentru plăceri. Fugiam de suferință și de durere oricare ar fi fost înfățișarea lor; pe amândouă le uram; hotărâsem să nu țin samă de ele, pe cât se va putea, adecă să le consider ca o lipsă de perfecțiune. Nici una, nici alta nu intrau în socotelile mele. În filosofia mea, ele n'aveau nici un loc.

Malcă-mea însă, care cunoștea viața mai deaproape, îmi repeta adeseori versurile lui Goethe, scrise de mâna lui Carlyle pe o carte, dăruită chiar de dânsul și tot de dânsul tălmăcite așa :

*Cine n'a mâncat pânea lui în durere,
Cine n'a petrecut ceasurile nopții,
Așteptând în lacrimi zorile care întârzie,
Unul ca acela nu vă cunoaște încă puteri ale cerului.*

...Erau stihurile pe care mama le spunea deseori în ceasurile ei de mahnire, spre sfârșitul vieții.

Dar eu mă împotriveam... în chipul cel mai hotărât să-i dau dreptate sau măcar să fac cel mai mic loc în sufletul meu adevărului cuprins în acele cuvinte. Mi-aduc foarte bine aminte, îi spuneam : n'am de loc poftă să mănânc pâinea mea în durere sau să-mi petrec noptile, așteptând în lacrimi o dimineață amărâtă. . .

Când eram la Oxford¹⁾, în anul din urmă, primblându-mă pe potecile strâmte dela Magdalén College în cântecul pasărilor, știu că ziceam unui prieten : am să gust din toate roadele câte sunt în grădina lumii și am să intru în viață pătruns de dorul acasta până în adâncul sufletului.

Așa am intrat, și așa am trăit.

Unde a ajuns în goana asta după plăceri, nu putem înșira aci. Destul că, într'o bună zi, semețul care se credea a tot puternic, simțindu-se atins de niște vorbe, a dat în judecată pe un fost prieten pentru clevetire. Dar potrivnicul nu s'a lăsat cu una-cu-două, ci a dovedit în fața judecății că Oskar Wilde lunecase în petreceri nevrednice de om. — Urmarea a fost : doi ani de munca silnică (*hard labour*) pentru poetul alintat până atunci de toată lumea.

Trăznetul să fi căzut peste Londra, și tot n'ar fi fost mai mare uimirea. Dar legea e lege. Cu mâinile în fiare, cu haină de pușcărie, la 13 Noembrie 1895, osânditul se îndrepta spre locul unde avea să-și împlinească pedeapsa. Măcar că abia eșise din spital, a trebuit să aștepte două ceasuri și jumătate în ploae, pe peronul gării din Clafam, sub ochii călătorilor.

1) Universitatea engleză, unde învață tinerii mai de neam.

«Din toate lucrurile câte se pot închipui, eu eram arătarea cea mai grozavă. Trecătorii, văzându-mă pironit locului, începeau să râdă. La sosirea fiecărui tren, toți gură-cască se adunau împrejurul meu și nimic nu putea să covârșească hazul lor. Ba încă asta atâta, cât n'au știut cine sunt. Cum au aflat, râsul și chilomanul nu se mai isprăviau. Aproape o jumătate de ceas, am stat înconjurat de mulțimea care mă huiduia. — Un an întreg, în toate zilele, la ceasul acela, plângeam cât timp ținuse atunci batjocorirea mea...»

«Să mor era singura mea dorință. După două luni de zăcere în spital, când m'a dus aci ¹⁾ și-am simțit că merg spre vindecare, mi se părea că turbez. Hotărâsem să măucid...»

Dar o pedeapsă nu vine niciodată singură, ci trage după sine multe altele. — După trei luni, mama lui Wilde moare de rușine și de durere; nevasta e silită să fugă din Anglia, iar copiii, potrivit legii, n'aveau voie să vadă pe tatăl lor osândit. Ar fi fost, poate, o ușurare, să trăiască singur, că într'un mormânt. Dar nu. Poetul cel admirat de toți, arbitrul tuturilor elegantelor, îmbrăcat acum în haine de pânză de sac, cu numărul 33 pe piept, spăla podelile închisorii împreună cu ceilalți pușcăriași; trebuia să doarmă pe un pat de scânduri; să mănânce o hrană grețoasă și să scarmene capete de frânghe, până ce vârful degetelor amorția și începeau să sângere... Doar moartea, dacă ar mai fi putut aduce vreo alinare cumplitei ticăloșii în care căzuse cel slăvit odinioară de o lume întreagă.

Și totuși, cine ar crede? După un an și mai bine de o durere care îl încremenise, o lumină neașteptată s'a făcut în cugetul lui cel înegurat:

1) În pușcărie dela *Reading*.

— Nu. Am să trăesc. Vreau să întorc spre binele meu tot ce s'a întâmplat...

Scărmanând capete de frânghie, ca să facă scamă pentru bolnavi, ajunsese să înțeleagă că munca de toate zilele e singurul noroc al vieții.

Petecul de cer albastru, pe care îl zăria deasupra capului deodată s'a lărgit. A început să se gândească la patimile și suferința lui Christos pentru păcatele oamenilor. Și, încetul cu încetul, păgânul care habar n'avusese ce e durerea și lacrămile, simți că-și pleacă genuchii și se sprijini cu amândouă mâinile de crucea celui răstignit între tâlhari.

Ce minuni săvârșește uneori umilința! Atâtea veacuri au trecut de când Iisus din Nazaret se suise pe Golgotha; și poate că nimeni — afară de sfinți — n'a simțit pe Fiul omului atât de aproape de sufletul lui și n'a spus cuvinte mai din inimă despre învățăturile cuprinse în Evanghelie, decât Wilde. Ca Paul pe drumul Damascului, pușcăriașul din Reading a văzut dintr'odată lumea cu alți ochi. Umilința îl coborâse până la muncile de rând, iar munca l'a înălțat până la fericirea desăvârșită.

Ascultați acum cu ce gând iese din închisoare artistul rafinat de odinioară: «Sunt sătul de formulele oamenilor... Un dor lăuntric mă împinge către lucrurile mari și simple... *Ciobanii, pescarii, plugarii, țărarii* și cei de un fel cu dânșii nu știu nimic despre astea, și totuși ei sunt *sarea pământului*». Căci cine n'a cunoscut munca și n'a avut prilej să guste suferința, acela de geaba a trăit pe pamânt. E ca un lunatic care rătăcește pe marginea unei prăpăstii. Crezi că pășește sigur, dar e de ajuns o piedică

neașteptată, un cuvânt, o toană de o clipă, și iată-l se trezește în fundul abisului...

Dimpotrivă, cel care-și mănâncă pâinea în durere, cel care a petrecut măcar odată ceasurile nopții, așteptând cu lacrămile în ochi zorile care întârziiau, unul ca acela știe să prețuiască toate bucuriile vieții — ori cât ar fi de mici. Calea spre fericire îi este pentru totdeauna deschisă.

Cam așa a cugetat și Tolstoi. Fără să fi căzut în păcatele osânditului din Reading, el s'a îmbrăcat cu suman și-a pornit la lucru de-avalma cu țaranii. Din viforul vieții și din îndoelile filosofice, marele său suflet și-a găsit alinarea numai muncind cu brațele. Iar dacă Tolstoi pare cuiva un Slav mistic, iată o pildă de care nimeni nu va avea nimic de zis. Goethe, liniștitul și în toate măsuratul Goethe, după ce pune pe Faust să facă ocolul științei omenești; după ce-l face să deșerte cupa plăcerilor, schimbându-i până și bătrânețea în tinerețe, nu-i găsește altă potolire a gândului și a simțirei, decât tot în muncă. Filosoful isprăvește odiseea vieții sale, făcând un zăgaz la marginea mării...!

Ce semeț fusese în tinerețe! învățase filosofie, legi, medicină și chiar teologie... Un moment crezuse ca și alți tineri «furtunoși» din acea vreme (*Sturm und Drang*) că va putea descoperi tainele universului, întorcând spatele științei și privind *fățiș* natura... Dar când vede pe *Duhul Pământului* (*Erdgeist*) se sparie. Iși dă adecă sama că nu-l poate pricepe, de oarece biata făptură omenească e numai un fragment din univers: o mică relație, în mijlocul altor relații infinite de multe și de împletite între ele. Și atunci descura-

jat de mărginirea științei, dându-și sama câte taine rămân încă necunoscute, mahnirea îl dăboară, încât mai era să-și pună capăt vieții. Cine-l scapă? Clopotele dela biserică, vestind învierea, îi opresc paharul cu otravă la buze. Amintirile din copilărie și bucuriile vieții nevinovate îl cuceresc din nou. Dar în curând chinul sufletesc se redeșteaptă și atunci vine însuși Necuratul să-l ispitească, trecându-i pe dinaintea ochilor: tinerețe, avere, slavă, plăceri și toate desfătările. Însă Faust i le aruncă îndărăt cu dispreț:

Ce vrei să-mi dai tu sărmane Diavol ?

*Tu ai bucate care nu te satură
Ai aur lucitor, care îți scapă din mână ca argintul viu
O lotărie, la care nu câștigi nici odată...
O ibovnică necredincioasă...
Dar arată-mi pe lume o roadă care să nu putrezească
Înainte de a o culege...*

*Dacă mă vei vedea vreodată culcându-mă liniștit
Iată, moartea în clipa aceea să mă cheme.
De vei putea să mă ademenești cu lingușiri
În cât să fiu mulțămît de mine,
Și de vei putea să mă înșeli c'o desfătare
Aceea să fie ziua mea din urmă !
Iaca mă prind.*

MEFISTO. — *Primesc.*

FAUST. — *Dă mâna...*

*De-oi zice clipei îmi ești dragă
Rămâi, nu trece așa în sbor !
În lanțuri tu atunci mă leagă,
Și voi putea atunci să mor !*

*Să sune clopotul de jale
In loc rămâe ceasul, mut...*

In adevăr, gustă din toate și suferă pentru toate, dar zadarnic. In sfârșit, la adânci bătrânețe află alinare și mângâere nu în știință, în slavă, în avere sau alte plăceri, ci în muncă: el seacă o mlaștină spre a o face loc de arătură, apărând-o cu un dig spre mare și zice:

*Asta e încheierea cea din urmă a înțelepciunii
Numai acela e vrednic de libertate și de viață
Care și le câștigă în fiecare zi...*

Iar când vede lucrul isprăvit, și privește mulțimea de lume forfotind pe acel petec de pământ, filosoful chinuit de odinioară de îndoeli e acum așa de mulțumit, că strigă:

*Minutei acesteia pot să-i zic:
Rămâi...! tu ești prea frumoasă!
Urma traiului meu pământesc
In veacuri nu se va mai șterge
In gustarea unui astfel de mare noroc
Mă bucur acum de clipa cea mai înaltă a vieții.*

Și în acel moment, bătrânul închide ochii, cu sufletul plin de bucuriile unui raiu veșnic.

O presimțire a acestui desnodământ se putea ghici din felul cum Faust cercase a tâlcui cuvintele evangelistului Ion, *Im Anfang war das Wort...* La început a fost cuvântul... Din capul locului, m'am și oprit: poate Cuvântul să fie Izvorul lumii cu toate cele văzute și nevăzute? Cuvântul gol nu e nimic. Tot prețul lui stă doar în înțelesul ce se ascunde de-

desubt. Trebuie să fi fost deci o Mințe, un Gând, care va fi născocit lumea asta: *Im Anfang war der Sinn!*

Dar și Gândul singur ce ispravă face, dacă îndărătul lui nu stă o putere! Așa dar adevăratul început e *Puterea*: *Im Anfang war die Kraft*—energia care pe toate le face și le desface. Totuși și puterea e o biată iluzie, o amăgire deșartă câtă vreme nu se manifestă cu nimic pioăit. Abia când vezi fapta, adecă lucrarea, simți că gândul acela poate ajunge la realizare. De aceea, scriu acum liniștit: La început a fost *Fapta* — *Im Anfang war die That*.

Și astfel, cu *fapta* isprăvește bătrânul Faust, găsind împăcarea cu sine însuși.

Firește, ar putea întâmpina cineva, că toate astea sunt literatură...

Întâmpinarea ar fi însă nedreaptă. Pușcăriia din Reading și îndreptarea lui Wilde nu-i de loc literatură; munca lui Tolstoi la Iasnaia Poliana nu-i nici ea literatură... Dar, ca să înlăturăm orice ccip de cărtire, iată alte două pilde, în care minunile nuncii isbesc și ochii celor mai îndărătnici,

La 27 Iunie 1880, s'a născut în Tuscumbia (Statele-Unite) o fetiță, Helen Keller. După un an și 8 luni s'a îmbolnăvit de tifos, iar când s'a însănătoșit a rămas oarbă, surdă și muță. Până la 8 ani, a trăit ca un boț de carne—atâta doar că putea *pipăi* și mirosi. Atunci, o învățătoare miloasă și-a pus în gând să mântue biata făptură din atâta întunec. Dar greutatea era, cum să te apropii de sufletul ei? Și-apoi ce suflet să fie într'o ființă care nu vorbește, nu vede, nu aude, nu află nimic despre lume, afară de ceea ce-i spune pipăitul și câteodată mirosul! Însă credința învățătoarei era tot așa de mare, ca și mila; și s'a pus pe lucru.

Într'o zi a dus pe oarbă la cismea și i-a întins mâna

în apa care curgea, apoi i-a scris cu degetul în palmă: *Water*, făcând-o astfel să priceapă că așa se chiamă ceea ce curgea din robinet. Și așa a urmat cu toate lucrurile. Punea pe față să le pipăe, apoi îi scriea numele acelui lucru. Chinuindu-se așa vreo doi ani, miuta începù a vorbi, adevărat scrie cu degetul în palma învățătoarei ceea ce vrea să-i spue, după cum și învățătoarea îi scriea tot în palmă. Astfel, n'a mai fost nevoie nici de văz, nici de auz! Mâna ținea loc și de ochi și de ureche, în cât la 15 ani, Helen ajunsese să priceapă ce zic alți oameni, punând mâna pe gura lor, spre a pipăi mișcările buzelor. Cu acest chip, copilă cea oropsită de soartă, a putut la 17 ani să treacă examene de limba germană, franceză, engleză și elenă; a pornit apoi a scrie cărți, și azi e una din scriitoarele cele mai cu nume nu numai din America, ci din toată lumea.

Prin *mână*, a ajuns să-și deschidă o cale nu numai spre o viață îndestulată, ci și spre slavă; de aceea, nimeni n'a spus despre mână vorbe mai de laudă de cât Helen Keller. «Mânile oamenilor vorbesc pentru mine ca o limbă plină de înțeles. Unele mâni mă ating ca și o ocară. Am întâlnit oameni, cari sunt atât de lipsiți de orice bucurie în viață, în cât apropierea degetelor lor reci îmi eră tot una, ca și cum aş fi dat mâna cu vântul de miazănoapte. Dimpotrivă, mânilor altor oameni par'că au raze de soare, așa că atingerea lor îmi încălzește inima. E destul apăsarea unei mâni de copil, și pentru mine e tot atâta lumină, cât e la alții într'o privire de dragoste....» — Cine cârtește și se plânge mereu de viață, să citească odată câteva pagini de Helen Keller, pentru ca să-i fie rușine în veci, că n'a știut să prețuiască nesfârșitele

daruri pe care le dă viața oricărui om care are sănătate și ceva-ceva pricepere. Căci ar trebui să fii din cale afară nătâng, să mai zici un cuvânt, când auzi o mărturisire ca aceasta: «sunt prea fericită aci pe pământ, ca să mă mai gândesc mult la viața de dincolo...»!

Să fii oarbă, surdă și mută, și totuși să găsești cu ajutorul mânilor raiul pe pământ! Avea dreptate filosoful Aristotel, când zicea că mâna e unealta uneltelor. Ar fi putut zice: munca cu mâinile e filosofia tuturor filosofiilor, căci de ea se leagă tot sporul sufletului și al trupului. — Mâna e dascălul crierului și, prin crier, al întregii făpturi omenești.

Dar, fiindcă nu numai mâna muncește, mai dau aci încă o pildă despre minunile muncii, fiindcă întâmplarea aceasta a ajuns și la cunoștința țării noastre.

În vara anului 1917, când la Mărășești și la Soveja bubuia tunul, iar dela frontul de fier curgeau mereu trenuri de răniți, a sosit la București o arătare de om, chemat se pare înadins spre a da oarecare mângăere celor ce scăpau schilozi din spitale. Il chemă Untan (par'că și numele lui vreă să-i spună că-i *Netot*). În adevăr, Untan era un om fără mâni, din naștere... Toți ai lui îi doriseră moartea. Dar bietul desmoștenit nu s'a lăsat biruit de nenorocire. Ci și-a pus în gând să facă cu picioarele ceace alții pregetă să facă, chiar când au mâni sănătoase și puternice.

Și-a isbutit. Untan se spală, se rădeă, se îmbracă, mănca, întorcea foile cărții, ba cântă și din vioară cu degetele dela picioare! Astfel a ajuns la 66 ani, câștigându-și viața cu munca lui și dând o mare pildă tuturor celor cu ochi să vadă și minte să înțeleagă. Când miile de privitori adunați împrejurul basinului de

pe malul Dâmboviței l'a văzut pe omul fără mâni, înotând ca un țipar, și au făcut cruce....

Asta nu mai e literatură, ci viață adevărată și luptă voinicească cu soarta. Cine are ochi, urechi, mâni, picioare... și totuși mărie că *n'are încotro*, acela e vrednic nu numai de osânda lui Dumnezeu, ci și de scârba oamenilor. Căci vede deschisă poarta raiului aci pe pământ, dar de *lene*, nu vrea să facă nici măcar un pas spre a trece pragul.

Incheiere: față de pilde ca acestea, nici un om cu judecata dreaptă nu mai poate stă o clipă la îndoială: *munca este a tot puternică*. Chiar și pe cel căzut în fundul iadului, ea îl poate ridica iarăși la lumină și fericire.

Intrebarea e: orice muncă?

Răspundem fără zăbavă și îndoială: ori și care. Numai să fie bine înțeles, că nu orice trudă e muncă adevărată. Ucigașul care așteaptă ceasuri întregi în ger, până înfige cuțitul în inima drumețului, se ostenește și el. Dar o astfel de osteneală nu e muncă, ci blestem.

Pentru oamenii cinștiți, munca spre a fi rodnică, trebuie să aibă aceste însușiri:

Mai întâi, să se întemeieze pe o judecată dreaptă.

Eschimoșii de pildă nu părăsesc corturile lor de vară, și nu-și fac colibe călduroase pentru iarnă, până ce ghiața nu e destul de groasă și luna nu ajunge la anume loc pe cer... De aci, răceli, beteșuguri, boală și moarte, măcar că ei sunt dea'tminteri foarte îndemânateci la clădirea colibelor. Ce le lipsește? Judecata dreaptă. Un eres îl duce de râpă, risipind munca lor de a-și coase haine de piele, de a vâna, a adună

merinde, etc. De asemenea, Peruvienii, cu toate că erau meşteri la vânatul fiarelor, se lăsau să fie mâncaţi de jaguar, socotind că el este strămoşul neamului lor! Dar descântecetele, eresurile şi toate smintenile care încurcă munca omului chiar în ţările cu oarecare civilizaţie!

Toate acestea dovedesc că omul, în năzuinţa lui de a munci n'a nimerit totdeauna drumul cel drept. Când începe a mînge, ursul intră în bârlog şi nu răceşte; instinctul, adică deprinderea adunată de mii şi mii de ani în fiinţa lui, îl mână spre adăpost, cum vântul mână valul spre mal. Omul, din contra, lucrând cu unelte, trebuie mereu să chibzuiască cum să-şi facă traiul mai înlesnit. Pe calea asta, ajunge să facă colibe, bordeie, case şi palate. A fost aşa de năzdrăvan că într'o jumătate de ceas poate să-şi facă o colibă de zăpadă atât de călduroasă, încât se poate desbrăcă în pielea goală, când deasupra hăuleşte viforul, ridicând împrejurul fiecărui *iglu* eskimos nişte nămeţi cât toate zilele. Dar tot el, luptându-se cu frigul, cu foamea şi bătându-se mereu cu gândurile, ajunge de se răsboeşte cu *închipuirile* sale şi chiar cu visurile. Teama de lumă, îl face deci să tremure sub cort, când ar putea să se adăpostească în colibă!

De aceea, omul nu s'a putut şi nu se poate ridica, până ce munca sa nu porneşte dela *judecăfi drepte*, adică dela cunoaşterea adevărată a lucrurilor dinprejur, aşa cum o dă *ştiinţa*. Când o muncă s'a curăţat de toate eresurile şi-a ajuns deplin ştiinţifică, adică ştii la fiecare pas să dobândeşti cu minimum de energie maximum de folos, atunci munca aceea e aproape perfectă¹⁾.

1) Pentru asta e însă nevoie ca unealta să se perfecţioneze. Când mintea nu e destul de vie, ca să nascocoască unelte tot mai bune, se întâmplă că omul ajunge rob muncii. Tre-

Inșă nici atâta nu-i de ajuns. O astfel de judecată se potrivește pentru mașini. Dar omul nu-i nici locomotivă, nici ceasornic sau alt mecanism brut. Muncind, el adaogă lângă energia fizică a naturii o nouă energie — cea vitală, iar aceasta nu ajunge la deplina ei desfășurare decât cu o condiție: să fie *liberă*. Dimpotrivă, când muncitorul stă lângă roata mașinei, ori lângă coarnele plugului, fără putință de odihnă și fără nădejde în folosul muncii sale, o astfel de muncă e pentru cugetul lui ca un venin, — chiar dacă ar pricepe mașinăriile ca Edison și agricultura ca Liebig și alți învățați care au legat plugăria de știința cărții. Prin urmare, a doua însușire a muncii adevărate e aceasta: să lase sufletul liber; să-l învieze cu gândul la roadele ce vor eși din muncă.

Și nici cu asta n'am isprăvit.

Pentru ca munca să fie deplină, i se mai cere încă o însușire: să fie *creatoare*. Căci tocmai aci e caracterul esențial al muncii omenești, spre deosebire de lucrul animalelor. Fiecare puiu de urs adună smeură, întocmai cum au făcut și părinții lui. Din contra, omul nu face niciodată un lucru aidoma ca alții, ci mai schimbă câteceva și astfel înlesnește munca. Cu cât e mai deștept, cu atâta e mai inventiv. Iar născocirile acestea îi aduc totdeauna o mare bucurie. Cel care a inventat întâiași dată arcul și a putut arunca săgeata la o sută de pași, a trebuit să simtă o dumnezeiască plăcere. Și tot așa născocitorul roții, al oalei... și al tuturor uneltelor. A *crea* ceea ce n'a mai fost

buințele cresc mai repede decât puterea. Femeile din Peru își petrec aproape toată viața numai cu pregătirea turtelor de făină de porumb, pe când măcinatul „cernutul” frământatul... cu unelte bune merge foarte iute.

niciodată și nicăeri e cea mai mare bucurie pentru un suflet omenesc. E atât de mare, că omul uită de foame, de sete și se uită chiar pe sine... Asta e binecuvântarea muncii perfecte.

De aceea, o astfel de muncă nici nu se mai cheamă meșteșug, ci artă¹⁾. Cum jocul e încoronarea vieții animalului, așa arta e încununarea vieții omenești. (Ea este jocul adevărat al omului, nu sbeguirea pruncului, care mișcă mâinile și picidarele, întocmai ca pisoi, miei și alte animale tinere).

În scurt: când munca e *științifică*, adică întemeiată pe judecata exactă a legăturilor dintre cauză și efect; când e *liberă* și dreaptă din punct de vedere moral, și când e și *creatoare*, adică apucă pe căi nouă și dă roade nouă, atunci ea este cea mai înaltă manifestare a vieții omenești, — e semnul cel mai sigur al «omeniei» cuiva.

Iată de ce, munca e nu numai începutul, ci e și sfârșitul, adică încununarea educației. Altă creștere mai bună, decât cea pe care ți-o dă munca, nu-i și nu va putea fi cât lumea și pământul. Căci încă odată:

Munca e atot puternică; e o veșnică făcătoare de minuni²⁾.

1) De altfel, toate artele: muzica, poezia, danțul, teatrul, pictura, ceramica etc. au eșit din muncă. Primitivii și azi muncesc după cântec. Iar când lipsește cântarea, danțul sau alte bucurii artistice, munca poate ajunge un chin — cum e în fabrici. Dimpotrivă, munca creatoare naște totdeauna atâta plăcere, încât sufletul o manifestă măcar cât de puțin în chip artistic, cum se vede în arta populară, legată mai toată de muncă.

2) E o mare și păgubitoare greșală să privești munca drept simbol al pedepsei. „În sudoarea frunței tale vei agonisi hrana ta” nu e un blestem, ci un sfat: e arătarea drumului către perfecțiune nu numai pentru cel care întâmplător ar fi greșit, ci pentru orice făptură omenească, ori când și ori unde, fiindcă ori cine poate greși, dar nici odată nu e chip să scapi de greșală, decât prin munca de reparare a acelei greșeli.

Repetenții lui Hangenbeck

Nu toate viețuitoarele sunt deopotrivă de educabile. Nici între oameni nu au toți același îndemn spre bine. Pentru unii ca aceștia e nevoie și de oarecare constrângere. Dar întâi trebuie să-i despărțim de cei buni.

Pornind dela câteva fapte din viața unor copii iubitori de animale și dela marea experiență a lui Hangenbeck, am considerat ca temelie a educației munca ajutată de iubire și de știință¹⁾ — Invățăturile etnografiei ne-au dus la aceeași încheiere.

Intrebarea e : ajunge blândețea totdeauna ? Nu cumva e nevoie să încerci uneori și cu asprimea ? Firește, lumină fără umbră nu se poate și nici lume fără de păcate. Chiar raiul a fost dela o vreme întinat prin răutatea șarpelui și pornirea sălbatică a lui Cain care a ucis pe cel născut dintr'o mamă cu dânsul..

Așa dar, din capul locului, omul cu minte trebuie să ia seama că natura dă câteodată la iveală adevărate pocituri, față de care iubirea și blândețea nu-i de ajuns, ci trebuiesc luate și alte măsuri. Insuși Hangenbeck

1) Amestecul iubirii în educație, nu înseamnă de loc că pedagogia încetează de a fi o știință spre a deveni o *artă*; după cum iubirea pentru flori și vegetale (necesară pentru vocațiunea unui botanist) nu scade cu nimic caracterul metodei exacte a botanicii, fitotehnicii etc.

ne-o spune lămurit. Cât eră el de bun și milos, dar n'are un singur cuvânt blajin pentru șerpi. A cumpărat și a vândut mii și mii, însă cu nici unul nu s'a putut împrieteni. Dimpotrivă, vreo câțiva erau cât pe aci să-l înghită. Așa că blândul prieten al tuturor vietăților, mărturisește fără încojur: «prietenia între târătoare (reptile) și om e cu neputință... Șarpele stă, ca să zic așa, alături de creațiune; nici o legătură sufletească nu-l apropie de celelalte făpturi: el întâmpină peste tot ori dușmani care-l pândesc, ori fugari (care se feresc de dânsul): prieteni — niciunul. «Când a scăpat odată în menageria mea un șarpe mare (era în vara anului 1874), toate sălbătăciunile au fost cuprinse de o neliniște grozavă... Era un python sosit din Africa, într'o stare cam rea... I se pregătise o bae caldă întrun ciubăr așezat aproape de cuștile fiarelor. Vasul avea capac și mai eră acoperit și cu o pătură... După vreo două ceasuri, m'am pomenit cu țipete de spaimă. Șarpele eșise din bae și da târcoale pe la coliviile papagalilor și ale maimuțelor. Am pornit de-a fuga... și am găsit o adevărată zaveră între dobitoace. Toate până la una erau într'o cumplită turburare și se uitau numai spre el atât cât puteau să-l zărească printre grății. Leoparzii, leii și alte animale de pradă păreau apucate de năbădăi și urlau sguduind grățiile, iar maimuțele și papagalii țipau din răspuțeri. Era un scandal ca în iad. Nici o vietate nu vrea să aibă de aface cu balaurul».

Și cu drept cuvânt.

«In viața mea, am făcut cunoștință cu mii de șerpi, le-am cunoscut de aproape firea, obiceiurile și traiul!... Cu multe sălbătăciuni eră să-mi primejdues zilele, dar cu nici unele așa de des, ca cu șerpii». Traiul lor

e al unor mâncăi tâmpiți. Unui *boa* sosit din America i se dăduse seara un epure. A doua zi, socotind că-i sătul, nu i-am dat nimic. În dimineața cealaltă l-am găsit țeapăn. Jivina înghițise pătura, dar fiindcă postavul nu putuse lunecă decât până pe la jumătate, se înecase...»

Prin urmare, sunt pe fața pământului și fapte de rând care trăesc numai pentru pânțece; nici o scântee de cuminenie ori de bunătate nu luminează viața lor cea întunecată.

Și asta e adevărat nu numai pentru târătoare, dar și în alte spețe se nasc pocituri trupești ori sufletești. Sunt tigri pociti, hiene pocite, maimuțe pocite și chiar oameni pociti; — unii la trup, iar alții și la suflet. De pildă, din părinți bețivi, se nasc copii muți, surzi, însetați de sânge... și Dumnezeu mai știe cum. Căci taina zămislirii și a creșterii pruncului e cât se poate de ascunsă. E destul o sperietură a mamei sau cine știe ce meteahnă a tatălui, pentru ca copilul ce se va naște să fie un ne-om.

De aceea, Hagenbeck, după ce ne îndeamnă la blândețe, întoarce foaia și ne povățuește să mai păzim încă o regulă: să *alegem*, înainte de a educa. Odată din 20 de lei, el a găsit numai 4 potriviți pentru îmblânzire deplină. Ceilalți i s'au părut: unii proști, alții arțăgoși, alții trândavi... într'un cuvânt, lei de rând, cum sunt și oameni de rând:

Ce faci cu aceștia?

Hagenbeck îi lăsa *repetenți*, adică îi da afară din școala de îmblânzire. Repetenție cu eliminare! Atâta numai că nu poți face tot așa cu copiii. Deci, ia seama: dacă un copil e tâmp, e greu de-o ureche, ori e slăbănog — cine știe de ce boală — el poate sta

mult și bine sub ochii tăi; însă pasul cu cei înzestrați nu-l va ține niciodată.

Pentru unii ca aceștia trebuie așa dar școală deosebită și un meșteșug deosebit, ca să te poți apropia de sufletul lor. Iar calea e tot aceasta: *munca*. Punându-i să muncească, potrivit cu sfatul doctorilor, ajungi de le îndreptezi multe neajunsuri. Muncind în chip știut cu mâna dreaptă, poți corecta de pildă gângăvia. Cu cât mâinile, ochiul, urechea și celelalte mădulare lucrează mai mult, cu atât crierul se întărește. Apoi, să nu uităm că alături de creștere se adaogă, chiar și pentru copii deștepți, ceea ce s'ar numi *dresajul*, adică deprinderea de a face un lucru, imitând pe alții. Un suflet ales, răposatul etnograf Schurz, spune undeva un cuvânt plin de înțeles: «De oarece copilul nu poate vedea pricinile mai adânci ale multor lucruri — ba uneori nici profesorul singur nu le pricepe — cea mai mare parte a educației trebuie să fie curat dresaj».

Poate că Schurz merge cu smerenia prea departe. Dar pe de altă parte, nimeni nu poate tăgădui că obișnuințele din copilărie (chiar când la început nu ne vin tocmai la îndemână) au mare preț pentru fericirea omului. Bunăoară, cine s'a deprins a se scula de dimineață, acela își lungește încă pe atâta viața. Cine s'a deprins a pune în rânduială uneltele cu care muncește și apoi lucrează la ceasuri știute, acela economisește neasemănat de multă putere. Prin urmare, când copilul nu pricepe încă deplin unele porunci, sau când ucenicul nu se dă ușor pe brazdă, fie din pricina vârstei, fie din cauza mărginirii minții lui, poți chema în ajutor și dresajul, — ba chiar oarecare asprime, Dar, mai întâi să iai seama să nu cazii din lac în puț.

Hagenbeck nu întrebuița niciodată biciul cu animalele încăpățânate, de teamă să nu deprindă rău și pe cele cu bune porniri. Al doilea, nu te grăbi. La acest mijloc nu trebuie să ajungi, decât după ce ai încercat toate ademenirile muncii, și anume: ale muncii creatoare, care deșteaptă în copil cea mai mare plăcere. Numai ispitindu-l lungă vreme cu desfătărilor muncii, te poți încredința de adevărata fire a unui copil. Numai pândindu-l mereu să vezi dacă se îndeamnă singur la ceva, sau se încăpăținează în trândăvie, poți ghici dacă ai în față o ființă spornică la minte, ori o brută leneșă, care ar vrea numai să casce gura și să înghită... ca șarpele care a înghițit pătura.

De unde urmează că, în calea iubirii și a muncii trebuie să mergi până la capăt. Și numai când ai sleit toată dragostea, și-ai isprăvit toate încercările de a pune pe ucenic în calea binelui, numai atunci ai dreptul să bănuiești că te afli în față unui desmoștenit sau a unei pocitanii zămislită într'un ceas rău.

Iar pentru unii ca aceștia, nu mai rămâne decât paza și dresajul. Dar, la dreptul vorbind, aci eșim din școală și pornim spre curtea spitalului. Intr'o țară însă, unde sute de mii de copii nici nu deschid ușa școlii, nu de bolnavi și desmoșteniți trebuie să fie mai întâi vorba.

Datoria cea mai grabnică e să ne îngrijim de cei mulți și vrednici, așa cum ne povățuește *școala muncii* și *evanghelia iubirii*.

Roadele educației: Caracterul oamenilor și oameni de caracter

Fericirea cea mai mare în viață e să
fi om deplin; norocul cel mai mare e
să ai pe deasupra și armonia unui suflet
frumos, adică să fii o personalitate.

Crierul nu e ca o coală de hârtie nescrisă. Copilul are anume însușiri din naștere, care pot determina măcar o parte a caracterului. Ală parte se poate adăoga prin educație. — *Sufletul se poate attoi, ca și pomii.*

Tipuri: vizual, auditiv, motor, etc. Felurile caracterului: *sensitiv, activ, apatic.* — *Infra-om, om și supra-om.*

Cunoașterea caracterului cuiva prin ceace gândește, ce citește și prietenii ce are. Metode personale: fisionomie, chiromancie, grafologie... Criteriul cel mai sigur: *munca.*

Ținta educației e să formeze caracterul. Întrebarea e: poți ști de la început, dacă vei isbuti ori nu?

Repetenții lui Hagenbeck ne spun din capul locului că sunt unele bleavuri din care n'ai să faci oțel niciodată. Totuși, descoperirea asta nu-i tocmai veche. Acuma o sută și ceva de ani, erau oameni cu multă învățătură, care afirmau că educația e atotputernică! Intemeiați pe filosofi care credeau că crierul copilului e ca o coală de hârtie albă (*Locke*), ei socotiau că poți scrie pe ea orice vrei. Într-o carte despre suflet (*Helvetius, De l'esprit*) se spunea că, dacă iai seama ce

pui în mintea unui copil, vei ghici îndată apucăturile lui. Cine își încarcă mintea cu numere, ajunge matematic; cine se îndeletnicește cu probleme de fizică, ajunge fizician; cine învață versuri, va fi poet etc... Prin urmare, poți crește un copil, cum îndopi un curcan. Poți face și un om de geniu, dacă alături de cunoștințe, isbutești a deștepta în sufletul lui o pasiune puternică. (De aceea, Helvetius propunea ca statul printr-o îngrijire deosebită să sporească numărul oamenilor de talent, cum sporește numărul viermilor de mătase, al fasanilor sau altor vietăți de folos).

Dacă lucrul ar sta așa, cum credeau materialisții francezi ai veacului al XVIII-lea, Europa ar fi azi plină de oameni geniali și de mari caractere. Adevărul sună însă altfel:

E drept că «nimic nu e în sufletul nostru, care să nu fi trecut mai întâi prin simțurile noastre», dar asta nu înseamnă că crierul e ca o coală de hârtie, pe care poți să scrii ori și ce. Căci chiar hârtie de-ar fi și tot e deosebire: una prinde repede cerneală, alta nu, alta sugerează, alta lățește scrisul etc. Prin urmare, copilul vine și el cu anume zestre de la mamă, tată, moși și strămoși.

Nu vreau uita nici odată înfățișarea unui copil dintr-o școală de orfani în timpul războiului (1918). Abia împlinise 7 ani; tată-su — un ucigaș, osândit la munca silnică pe viață; în mijlocul țăncilor nevinovați care lărmuiau în toată curtea, odrasla ocnașului stă răsleț, ca o vietate sălbatecă. Privirea ochilor lui era piezișă și încruntată...¹⁾

1) Faptele de ereditate sânt așa de bine cunoscute, încât e de mirare că au putut fi tăgăduite vre-odată. Credința materialistilor în atotputernicia educației se explică doar ca o reacțiune în contra *nativității*, adică a celor care socoteau

De aci urmează că e de cea mai mare însemnătate pentru părinți și profesori să dibuiască din capul locului ce însușiri aduce cu sine copilul din naștere. Lucrul nu e ușor, dar sânt totuși mijloace ca să pipăi însușirile cele mai răsărite ale cuiva. De pildă, unul are o mare agerime în ce privește văzul. Nu numai că deosibește bine formele și culorile, dar le și ține minte cu înlesnire. Sânt pictori care pot zugrăvi chipul cuiva, după ce l'au văzut o singură dată. Astfel de oameni se zic că au tipul *vizual*. La un examen, un candidat a fost bănuît că a copiat lucrarea în scris. Chemat la cercetare, candidatul a mărturisit comisiei că el poate repeta cuvânt cu cuvânt nu numai capitolul cu pricina, ci tot volumul. Și în adevăr, comisia s'a încredințat că viitorul profesor putea reproduce *ad litteram* cartea întreagă (ceace, firește, nu era de loc o chezășie pentru valoarea lui didactică). În loc de lucruri și idei, un astfel de crier memorează forma literelor.

Alții au un auz foarte fin. Urechea lor e ca placa unui fonograf; ascultând o singură dată un concert, pot transcrie din memorie partitura întreagă. (Vestitul Barbu Lăuțarul a minunat pe Liszt. Putea «fura» pe vioară orice improvizație a maestrului). Tip *auditiv*—pronunțat.

În sfârșit, alții se bizue pe memoria mișcărilor mâinii. Se pomenește de croitori care iau măsura, numai pipăind corpul cuiva (tip *motor*).

că toate însușirile sufletești sânt date dela naștere, iar educația nu adaugă nimic. Până și ideea de Dumnezeu, iubirea de aproapele, cinstea și alte virtuți li se păreau înzăscute, fără să ia seama că ceace e cinstit la un neam, la altul e necinstit; dreptatea unuia e la altul nedreptate etc...

Toate acestea dovedesc că pornirile înnașcute au mare însemnătate. Fiecare om este un amestec de însușiri moștenite și altele dobândite cu vremea, așa că numai închegarea lor în cursul vieții îți poate lămuri care este adevăratul fond al caracterului unui individ. De unde urmează, că încercarea de a caracteriza copilul e cu mult mai grea, de cât caracterizarea omului matur.

Totuși, putem deosebi de timpuriu mai multe categorii :

I. *Oameni simțitori*, adică aceia al căror suflet vibrează foarte ușor. Și anume :

a) Unii sânt *slabi*: tremură și de umbra lor, ca iepurele. N'au destulă putere fizică, nu-s adânci la cuget și n'au statornicie nici în ce zic, nici în ce fac. (De obicei, felul acesta de simțire se vede la unele femei).

b) Alții sânt simțitori, dar gândesc cu mare agerime, însă de multă gândire, rămân nehotărâți,—nu pășesc la faptă. Cum stă barza într-un picior, așa stau ei în contemplarea lumii, cântărind mereu cugetul lor și al altora, luând sama la pleava tuturor amănuntelor vieții. Unii au obiceiul de a nota zi cu zi întâmplările traiului, ca și cum Universul s'ar învârti în jurul ființei lor. (Călugări, filosofi, pihondri...)

c) În sfârșit, sunt oameni simțitori, care au destulă putere pentru a lucra, dar lucrul lor e cu toane, ca sبورul liliacului: aci se avântă spre cer, aci se întorc spre pământ și ating abia o clipă realitatea, pentru a se degusta de ea și a cădea iarăși în pirotire. În categoria aceasta intră mulți artiști.

Din punct de vedere filosofic, oamenii simțitori sânt aplecați spre pesimism. Pentru cea mai slabă cauză de nemulțumire, nervii lor vibrează. O mică suferință e în stare să le răscolească sufletul mai mult de cât o mare bucurie. Senzațiile organice (interne) precumpănesc asupra impresiilor din afară.

Se înțelege, nici iepurii, nici barza, nici liliecii nu pot fi purtătorii de steag ai unui neam cu viitor. Marea impresionabilitate a nervilor e totdeauna semn de slăbiciune, de moarte cu o scadență foarte apropiată.

II. Temelia unei națiuni trainice o fac însă oameni cu destulă putere pentru a fi *harnici*.

La aceștia, pornirea spre lucru e ceva statornic. De dimineată până sara, muncitorul vrednic roboteste când una, când alta. Odihna e pentru el o greutate. E semnificativ cuvântul unui plugar care, întrebat de ce mai muncește, după ce agonisise destulă stare, a răspuns : muncesc să nu mă găsească moartea *stând...* Omul care nu cunoaște odihna, și la care muncă pornește din plinătatea puterilor trupești și sufletești, întocmai ca apa din isvor, e tipul de caracter cel mai prețios pentru un stat.

Dar și în hărnicie putem deosebi variante. Alături de tipul sănătos, descris până aci, e și un tip vulgar, caracterizat printr'un apetit nemăsurat. Sunt oameni care veșnic se agită și stăruiesc în năzuințele lor cu un fel de pornire animalică. Ne având destulă putere să creieze, ei caută să acapareze, după formula : obraznicul mănâncă praznicul. De aceea, astfel de specimene se amestecă peste tot, pretind toate slujbele, se așază la toate mesele și-s gata să dea prin băț numai să albă un succes material ori de vanitate. — Democrația modernă a scos la iveală varianta aceasta de caracter în toate societățile contemporane, și în deosebi în cele semi-culte, unde oameni sunt prețuiți nu în raport cu meritele, ci cu pretențiile lor.

Există însă și un tip de hărnicie superioară a celor care lucrează, fără să urmărească un interes personal. Aceștia sânt marii *creatori* (artiștii, oamenii de stat și inventatorii). Goethe, Cavour și Pasteur ar fi exemple caracteristice printre moderni. Precum dintre sensitivi se ivește tipul fricos, melancolic sau pesimist al celui care se chinuște pe sine (*eavontimorumenos*), iar din ceata harnicilor vulgari iese tipul tiranic al celor care chinuesc pe alții, de asemenea, din categoria activilor superiori se înalță tipul optimistului senin care potolește furtunele și îndreptează scăderile epocii lor. Pentru toate neajunsurile launtrice, ei se despăgubesc cu o activitate îndreptată spre o creațiune impersonală: artă, stat, știință, etc. — Caracterul cel mai deosebitor al acestei hărnicii superioare este lipsa de vanitate.

III. În sfârșit, a treia categorie e a caracterului *apatc* sau cum îi zice Românul: *moale*. Deosebim și aci două trepte de potolire sau nepăsare.

— a celor sterpi, care vegetează — trândavii adevărați;

— a celor cu oarecare putere de a lucra. Iar uneori cu o reală putere de a gândi.

Practic vorbind, în loc de cele 8 despărțiri înșirate până aci, ne putem mulțami cu trei:

Omul normal. — Limba românească are un cuvânt frumos: *omene*, arătând însușirea specifică a omului în sens sufletesc. Când ai zis om de omenie, ai spus *tot*. Din contra, când ai zis *Ne-tot*, ai afirmat din capul locului că ai în față un exemplar care stă sub nivelul legitim al speciei umane. Așa dar, după experiența condensată în limba poporului nostru, ierarhia valorilor omenești cuprinde aceste trepte:

a) *netofi*: slăbănogii, trândavii, infirmii, degenerații și în

genere, cei lipsiți de echilibru. Firește, scara e lungă și foarte variată. La un capăt stau tâmpii, care numai prin caracterelor somatice pot fi puși în rândul oamenilor. La celalt capăt stau *netoții* cu unele însușiri remarcabile și chiar extraordinare. Pentru un om normal trebuie oarecare gândire să socotească în minte cât prețuesc 175 saci de grâu, dacă sacul se vinde cu 17 lei. Calculatorul-fenomen îți spune cu ochii închiși câte fire de nisip se află într'o ladă de 376891013476 centimetri cubi, admitând ca fiecare centimetru cub cuprinde 6789001347689758932046001432164956700712 firușoare de praf. Dar, la *atdta* se mărginește puterea sufletească a omului Ne-întreg. E ca un *boa constrictor* care din timp în timp cască o gură cât o șură, înghite un bivol, apoi cade în nesimțire ca un bolovan. Tot așa e cutare prestidigitator care imită trenul, vântul, sborul ciocârliei, fumul, fulg rile etc. sau mânuitorul de vioară ale cărui degete cu agilitate de maimuță scot scântei din strunele unei viori. Amețești numai privindul-l... Dar, încolo, butuc ca toți butucii... Cutare ticălos superlativ nu unea pictura cu beția, excrocheria, omuciderea și toată hora vițiilor și a crimelor? Medicul au o vorbă ciudată. Vorbind despre o rană complicată, un cancer sau altă grozăvie patologică, zic: un caz *frumos!* Adevărul e că oricât de extraordinare ar fi unele însușiri, astfel de oameni numai „suflete frumoase” nu pot fi; ci, după toate regulile logice ale clasificării, ei sânt *ne-toți*, adică fături lipsite de întregimea și armonia care caracterizează pe omul normal.

De aceea, din punct de vedere practic, educatorul trebuie să țină în veșnică observare pe toți netoții, fie că sânt brute pasive, fie că în mijlocul disechilibrului lor licărește ca ochiul șarpelui raza unei însușiri, pe care cel fără simț critic o numesc îndată talent. Cuvântul *talent*, ca și cuvântul *intelligent* sânt noțiuni al căror înțeles trebuiesc revizuite. Până atunci, socotim că toți gușații, toți săracii cu duhul și toate sufletele lipsite de armonia sănătății, exact vorbind, merită numele de *infra-oameni*. Toți aeeștia, ca regim de creștere, intră în categoria repetenților lui Hagenbeck. Toată admirația pentru virtuozitate — când este — dăr imediat toate lanțurile și zăbrelele pentru a izola acel infra-om, botezat pe nedrept cu numele de artist.

Mal sus, stă *omul normal* având atributul deplin al omeniei. Fie că e muncitor cu palmele, fie că muncește cu gândul, el este axa împrejurul căreia se învârtește zilnic tipul speței omenesti; mijlociu în unele sau chiar în toate manifestările sale, omul normal are însă armonia care îi ajută să cuprindă și apoi să reflecteze lumea în proporțiile sale *juste*. El e chezășia progresului omeniei. Infra-omenii sânt eliminați. Oamenii normali eliminează pe netoți, după cum stolul paserilor sănătoase ciupește și alungă sburătoarea cu înfățișare monstruoasă. De aceea, putem zice, *fericirea cea mai mare în viață e să te naști om întreg*.

În sfârșit, deasupra mijlociei simpatice, se ridică un tip mai înalt: lângă întregime se adaugă o mare putere, dar în același timp o deplină armonie între suflet și manifestările lui în afară. Astfel de exemplare se numesc *personalități*. Ei sânt ca zeli lui Omer: au toate însușirile oamenilor, dar ridicate la o treaptă cu mult superioară. Goethe de pildă. Frumoasa armonie a vieții sale pururea activă, pururea simțitoare în latura frumuseții și statornic îndreptată spre progresul omenirii, pe care îl confunda cu progresul său zilnic, e o dovadă că natura nimerește câteodată îmbinări de însușiri care ridică unele exemplare la nivelul omului-erou. Aci poate fi vorba în adevăr de *supra-oameni* — ceea ce este norocul cel mai mare în viață.

Se înțelege, din punct de vedere psihologic, împărțirile înșirate până aci sânt neîndestulătoare. Cele 8 nuanțe de caractere cuprinse în categoriile: *simțitor, activ și apatic* nu-s așa de simple. De pildă, un om sau o femeie simțitoare poate fi și harnică. Cutare demagog poate fi în același timp: fricos ca un iepure, svâcnit ca un liliac, egoist ca o reptilă, dar intermitent poate fi fascinant ca un bondar frumos colorat. E treaba artei să pună pe scenă astfel de caractere paradoxale. (Și e treaba pedagogiei experimentale și descriptive să clasifice tipurile cu cât mai

multă nuanțare). Pentru educator și omul de stat, e vrednic de observat că numai pe încetul caracterul se încheagă prin colaborarea între însușirile moștenite și cele adăogate în cursul vieții. În copilărie și tinerețe, se poate așa dar vorbi mai mult de a caracterizare provizorie; abia în puterea etății se desvelește deplin caracterul adevărat al fiecărui om.

*

Intrebarea e: pe ce cale putem dibui caracterul cuiva? Pentru a ghici însușirile determinante ale unui om, ar fi necesar să poți asculta gândurile lui cele mai ascunse. Care sferă de idei îl preocupa mai mult? Și care e dorința lui cea mai arzătoare? De-ai ghici asta, ai pune mâna pe firul care te-ar duce până în penumbra sufletului său, unde începe întunerecul subconștientului. Doamne, dacă ai putea urmări măcar o zi ce trece prin cercul luminos al conștiinței sale!

Dar, astfel constatări directe sânt cu neputință. E însă în mijloc indirect de a afla ce zace în sufletul cuiva. Dacă acela e cărturar, e destul să vezi ce citește el cu mai multă evlavie. Insemnările pe marginea unei cărți și paginile frânte sânt uneori adevărate revelații. E un fel de mărturisire tainică, pe care o ascultă fără să te vadă nimeni. Inchipuește-ți că pe masa cuiva găsești deseori pe Tacit. Foile cele mai frământate sânt acelea unde se descrie vlața lui Agricola, biografia cea mai duiosă și mai demnă dintre toate câte s'au scris vreodată. Cu creionul roșu e subliniat: *nunc redit animus*. (După ticăloșiile lui Nero și altor blestemați, venirea lui Traian e pentru seriosul Tacit ca un răsărit de soare). Cele trei cuvinte: *ne-avenit inima la loc*, îți spun toată concentrarea sufle-

tească și toată înălțimea morală a scriitorului latin. Dar nu numai pe a lui. Ele sânt o prețioasă indicație cu privire și la sufletul cetitorului care s'a oprit îndeosebi asupra aceluși rând. — Cât de cât, el trebuie să fi vibrat la fel cu Tacit, căci altfel ochii ar fi lunecat mai departe.

Dar fiindcă numărul celor care citesc cu temei e foarte mic, iată ai o cale și mai ușoară, să ghicești sufletul cuiva. Înțelepciunea poporului zice: *spune-mi cu cine trăești, ca să-ți spun cine ești...* Și, cu drept cuvânt, de oare ce oamenii nu se simt bine decât între cei de un fel cu ei.

Acesta e punctul de plecare al formării celor dintâi grupe sociale: ceata bărbaților, ceata tinerilor, ceata copiilor etc. (Și tot același sentiment răspunde și în legăturile de ordin mai ascuns pe care Goethe le numește afinități electice). Uită-te așa dar la prietenii cuiva și vei dobândi un mijloc destul desigur pentru a-i dibui sufletul lui, ca și cum ai vedea un chip reflectat în mai multe oglinzi. — Întrebarea e: de unde poți ști care sânt prietenii adevărați ai cuiva?

Firește, lucrul nu e ușor. Înțelesul acestui cuvânt s'a cam tocit. Deseori în relațiile sociale îl pronunțăm fără să legăm de el cel mai mic cuprins real: — Ascultă, prietene! (Prietenul e un om întors cu spatele, care îți stă în cale. Nici nu i-ai văzut măcar ochii). Cum zic Francezii: *une manière de dire...* Totuși, cu oarecare luare aminte, poți deosebi în sfera vieții cuiva legăturile mai caracteristice pentru aplecările sale sufletești. Pe acelea poți pune temei, căci amiciția după înțelesul ei adevărat e un *consens* între două suflete până în așa grad, în cât și unul și celălalt privesc viața din același punct de vedere.

Pe lângă carte și prieteni, sufletul cuiva se mai oglindește și în trăsăturile feței, adică în *flsionomie*. Lavater socotise că a găsit mijlocul de a ceti în chipul culva caracterul. De atunci și până azi s'au făcut multe încercări. Insuși Darwin s'a ocupat de expresiunea emoțiunilor care, desigur, lasă urme pe fața ori și cui. Dar alfabetul acestei cărți e încă greu de descifrat.

Un alt semn după care se poate dibui caracterul cuiva e scrisul. E chiar un început de știință—a *grafologiei*. Alții caută în trăsăturile palmei mijlocul de a caracteriza... Inșă, toate aceste mijloace sunt încă empirice.

Educatorul, care vrea să pășiască pe căi cât mai sigure, trebuie să-și dea seamă întâi de toate de *partea de moștenire* cu care copilul vine pe lume. Cunoașterea părinților și a familiei întregi a unui școlar e de mare însemnătate. Uneori un copil repetă afdoma viața tatei, a mamei, a unui bunic sau alt strămoș. E o ediție nouă la care știi mai dinainte ce-ar fi de corectat.

Aldoilea, trebuie văzut care izvor al sufletului său curge mai bogat și care e mai sărac. Statornicia în purtări (și asta e însușirea de căpetenie a caracterului) atârnă în bună parte de puterea memoriei. A ști deci care sunt reprezentările care se repetă în crierul unui copil cu mai mare preciziune, înseamnă a cunoaște un fir important în țesătura sufletului său. Dacă e de pildă tip vizual, în partea aceasta se va adună capitalul cel mai bogat al deprinderilor sale celor mai tari.

Al treilea, după ce cunoști zestrea din naștere a unui copil, *cauți să legi cele mai multe și mai vii emoțiuni de reprezentările lui cele mai puternice*. Ca să

deștepți milă într'un copil de tipul vizual, e destul să-i arăți un pui cu aripa ruptă ori plină de sânge.

— Săracul cum îl doare... iu... iu...

Expresia de durere pe fața mamel poate aduce lacrimile în ochii odraslei sale. Un gemet poate fi pentru tipul auditiv o sugestie de groază ori de scârbă pentru toată viața.

Din contra, metoda sfaturilor e cea mai sarbădă și mai stearpă dintre toate. Raționamentul rece e ca un răsad firav pus în nisip uscat. Se păleşte și se usucă în scurtă vreme. Girard avea naivitatea să creadă că dacă vei conjugă un sfat la toate timpurile, modurile și persoanele : *eu iubesc pe Dumnezeu, tu iubești pe Dumnezeu, el... noi iubim... noi vom iubi... iubește... etc.*, pritoceala aceasta de vorbe va lăsa urme adânci în sufletul tineretului!

Nimic mai fals. Singura urmă e sila și plictiseala. Reprezentările fără emoțiunii trec ca umbra norilor pe fața unui lac. De aceea, tot meșteșugul stă aci : să legi emoțiunii vii de reprezentările care pot fi determinante pentru caracter. Iar metoda e relativ ușoară :

Cel mai mare izvor de emoțiunii este muncă : începi cu jocul care sta la temelia muncii mai în toate manifestărilele copilăriei. Din joc trebuie să iasă :

a) *mădiarea și energia corpului.* — Sănătatea și puterea musculară e cel dintâi sprijin al unui caracter bine încheșat. Curajul de pildă e o virtute nu se poate mai ușoară pentru voinicul care își simte încrederea mușchilor ca o pârghie de fer. Pentru el a împlini o făgăduință repetând, ceea ce a mai făcut, e o jucărie ; pe când slăbănogul care tremură la orice lo-

1) Pedagog elvețian cu mare renume, — contemporan al Pestalozzi.

vitură de ciocan și închide ochii decâte ori fulgeră e ca o biată frunză în vânt.

b) Tot din joc pot ieși o sumă de însușiri morale. Aci se poate învăța apucăturile de *ordine* (cine e atent la prinderea mingei, nu poate pierde și nu face pe tovarăși să piardă jocul); apucături de *curățenie* (cine nu-i spălat pe mâni, nu intră în anume jocuri, ca să nu murdărească hainele vecinilor); cine e *nepartinitor* e luat ca judecător în caz de neînțelegere.

c) De asemenea, din joc trebuie să iasă pe nesimțite deprinderea de a *munci*. Încă din anii cei mai fragezi se ivesc uneori aplecările cele mai pronunțate ale individului. Și, fiindcă plăcerea cea mai mare isvorăște din exercitarea însușirii celei mai bogate, cu băgare de seamă, educatorul poate duce pe tânăr spre anume obiceiuri de muncă, după cum mână apa pe un șghiab făcut înadins ¹⁾. Dar rezultatul nu e sigur, de cât atunci când deprinderea a ajuns atât de tare, în cât să te poți bizui pe ea, socotind-o ca parte constitutivă a caracterului.

Fapta, adevărat gândul exprimat prin muncă (nu numai prin vorbă) e cântarul care hotărăște caracterul. *In labore veritas.*

Să luăm însă aminte: O faptă izolată nu dovedește încă nimic. Chiar un năuc poate o clipă să facă cele mai mari isprăvi. Dar a păstra aceeași direcție în viață, adevărat a săvârși aceeași faptă în aceleași împrejurări, asta n-o poate

1) Iar când o moștenire fatală îl apleacă spre rău, deșteptarea unor emoțiuni plăcute în altă direcție îl poate corecta. *Sufletul se poate altoi, întocmai ca și pomii.* De asemenea poate fi curățit de omizi și de crengi netrebnice (asociind emoțiuni de scârbă și silă cu anume reprezentări, care trebuiesc alungate din sufletul lui).

face de cât omul de caracter. Iar pentru aceasta trebuie nu numai deprindere, ci și *voință* hotărâtă, la care nu poate ajunge de cât acela care își ancorează cugetul într'o concepție clară despre menirea existenței sale. Și anume, trebuie să fie deplin încredințat că degeaba trăește, dacă activitatea sa nu va corespunde adevărului, așa cum îl descopere știința, iar unde n'ajunge știința, simțul său lăuntric despre interesele omenirii, începând cu interesul propriului său neam. Când Kant zicea: lucrează așa, în cât maxima voinței tale să poată fi ori când temeiul unei legiferări generale, seninul filosof depășa cu mult sfera vieții de toate zilele. O regulă mult mai omenească (fiindcă e cu mult mai smerită) ar fi aceasta: lucrează, așa, omule, ca și cum ziua aceea ar fi cea din urmă a vieții tale. Privindu-te și privind și alții din acest punct de vedere, vei putea fi impersonal, dezvoltând și în tine și în cel dinprejur toate puterile prielnice vieții omenești în genere.—Se înțelege, că un astfel de imperativ nu poate fi categoric de cât pentru cel care poartă în sufletul său convingerea adâncă despre o armonie cosmică în care existența individului se confundă ca un atom în sistemul universului moral, Fără această idee cardinală, fără această unitate de țel, unitatea de direcție nu e cu puțință.

Astfel stând lucrurile, este vădit să adevăratul caracter nu se poate forma și nici nu se poate arăta de cât în vârtejul faptelor vieții, nu în visurile exprimate prin cuvinte — ori cât ar fi ele de frumoase. Intre patru păreți poate crește un bicisnic, un filosof sau un poet, dar erou al caracterului nu poate fi de cât cel ce a trecut prin furtuna vieții. De aceea, caracterul e o însușire care se închiagă pe încetul, potrivit cu etatea, sexul și mediul social. Unitatea de măsură nu poate fi aceeași peste tot și la toți. Pendersuak — Eskimosul sare în ajutorul vecinului lui cu kaiacul răsturnat, fiindcă e obișnuit și fiindcă e folositor. Fricosul care stă la îndoaială n'ar mai fi primit de nimeni ca tovarăș de pescuit. La deprindere se

adaogă dar și necesitatea. Când însă Jack, matelotul unui vapor care trece în largul Oceanului, sare în valuri să scape viața unui Polinesian ori Malaez pe care nu l'a văzut și nu-l va mai întâlni în veci, asta dovedește un caracter de un nivel superior celor întemeiate pe simpla deprindere și boldul necesității. În astfel de cazuri, vezi că sufletul e stăpânit de un imperativ care îl dă unitate de direcție ori unde ar fi și ori pe cine ar privi urmările faptei lui.

Concluzia: munca singură poate încheia deplin caracterul, iar fapta e singură unitate de măsură pentru a prețui dimensiunile unui caracter. (Numai în lumina acestui adevăr, putem judeca exact o sumă de maxime cu privire la însușirile oamenilor. De ex. *promettre c'est noble, tenir c'est bourgeois*) nu înseamnă că nobilii n'ar fi voit să-și țină cuvântul, ci cu totul altceva: înseamnă că *nu pot*; și nu pot, fiindcă de obicei nu muncesc, adică nu au puterea de a se încorda până la traducerea gândului în faptă.

Dacă toate cele înșirate până aci sânt adevărate, urmează dela sine, că școlile-bolnave care se sprijină în deosebi pe educația formală a vorbelor sânt un fel de instituții de castrare a sufletelor. Iar certificatele de «studii» sânt o formă goală care te lasă nedumerit tocmai asupra chestiei capitale. În adevăr, lucrul de căpetenie nu-s cunoștințele unui tânăr. Acelea pot spori ușor și se adaogă neconținut în cursul vieții. Partea cea grea e desvoltarea înclinărilor bune din naștere, înădușirea celor rele și altoirea altora prielnice societății. Prin urmare, în loc de note la studii și o cifră neagră pe hârtie albă spre a arăta conduita (?), ar fi de zece ori mai folositor să aflăm măcar

o scurtă caracterizare spre a ști care este gradul de omenie al tânărului și fazele dezvoltării sale, spre a putea ghici ceva asupra viitorului său.

De pildă :

1. Dezvoltarea fizică bună. La 14 ani a avut friguri tifolde. A rămas cu auzul greu.

2. Învață mai mult cu ochii (tip vizual).

3. E *moale* (nu lipsit de pricepere).

4. Stăruitor. Foarte exact la muncă.

5. Nu minte niciodată. (Din lipsa de informație suficientă, a dat odată o relație neexactă despre un coleg. A fost așa de mâhnit, încât suferă de câte ori își amintește).

6. Aplicare deosebită spre fizică. Își face singur multe instrumente. Întocmește experiențe cu mare interes.

7. Dulos în raporturile cu familia. (Mare afecțiune pentru mamă).

8. Nepărtinitor în relațiile cu colegii. Lipsit de orice spirit de vanitate etc., etc.

Se înțelege, astfel de caracterizări ar fi aproximative. Ele ar schimba însă dintr'odată centrul de gravitate al educației. Părintele și profesorul ar privi pe copil, cum privește pictorul un model pe care vrea să-l prindă în aspectele lui cele mai caracteristice. Dar, cu deosebirea esențială, că pictorul ar fi în acest caz și un modelator al exemplarului pe care-l are în față.

Veșnic i'ar ști înainte formula: că adevărata încununare a creșterii este formarea și fixarea caracterului. Iar în raporturile dintre cei mari și cei mici, în loc de metoda ciocanului pe ilău, s'ar furișă pe încetul metoda mult mai rodnică a muncii după principiile pedagogiei experimentale.

PARTEA A TREIA

Insemnări pentru profesorii mai tineri

Filosoful Descartes zicea : *cuget, deci sânt* ¹⁾... Și cu drept cuvânt, căci ce-am fi noi, dacă am da la o parte senzațiile, reprezentările, judecățile și sentimentele noastre ?

Prin urmare, firea deosebită a omului, adică *fința lui sufletească începe cu cugetul său*, iar educatorul e straja care privighează cum pornește, cum se adaogă și se împlinește făptura lăuntrică a copilului, pe măsura ce crește și trupul.

1) Dacă e adevărat *cogito ergo sum*, ce-ar fi să zicem că suntem numai suflet ori sufletul și trupul sunt două înfățișări ale unei vieți unice ?

Vorbele pot fi izvor de mare amăgire. Tot despărțind sufletul de trup, omul poate ajunge la un fel de nepăsare ca cel ce are doi cai la un ham : cade unul, rămâne celalt ; când însă are numai unul, grija și băgarea de seamă e mult mai mare. De aceea, ar fi poate mai potrivită comparația vieții omenești cu țeserea unui covor cu multe alesături, dar pe o singură urzeală. Oricare față s'ar rupe, paguba e de o potrivă de mare, căci nu-s două covoare, ci tot unul.

Se poate o sarcină și o grijă mai mare?

Ferice de acela care va putea înșira vreodată canoanele unei măestrii așa de mari! Până atunci, vom dibui, sprijind cugetul nostru pedagogic pe orice adevăr nou al științei, după cum cel ce se luptă cu valurile e gata să se anine și de un fir de paiu.

Cu acest gând, înșirăm aci câteva sfaturi:

1. **Muncește în adevăr.**—Taina educației e să muncești în fiecare etate numai *munci adevărate*. Nimic nu îmbărbătează mai mult pe un copil, de cât o lucrare serioasă. Copii oamenilor muncitori au mai mult miez la vorbă, mai multă pricepere și chiar mai multă putere, de cât cei ce ajung vrâsnici fără să muncească.

2. **Ridică munca până la caracter.** — Floarea educației este caracterul; dar acesta nu e o însușire din naștere, ci se capătă cu vremea. A avea caracter înseamnă să ai *deprinderi* așa de tari, în cât să li stăpânit de ele aproape fără puțință de împotrivire. Atunci știi din vreme cum va lucra în cutare sau cutare împrejurare omul de care e vorba.—Mișelul va apuca totdeauna la stânga; omul vrednic totdeauna la dreapta.

3. **Adaogă muncii iubirea.** — Puterea caracterului stă în dragoste. Numai acela va lucra mâne, cum a lucrat eri și alaltăeri, căruia știi că lucrul acela îi place. De aceea, ca să fii deplin încredințat de caracterul cuiva, vezi care e munca pe care o împlinește el cu mai mare plăcere. — Spune-mi *ce* muncești și *cum* muncești, ca să-ți spun *cine* ești.

4. **Înalță munca ta până la creație.** — Semnul muncii desăvârșite e fericirea. Orice muncă poate să te bucure, dar când ajungi să realizezi repede și deplin gândul tău, și mai ales să plăsmuești ceva nou,

adecă să creiezi, atunci bucuria e în culmea ei. Spo-
rește deci munca ta până la hotarul unde începe
creierea originală. Cu acest chip apropii cerul de
pământ.

5. **Muncește până la uitarea de tine.** — Dovada
că ai ridicat munca până în sfera artei e tocmai a-
ceastă uitare de tine și de ale tale. A săvârși un
lucru de dragul lui înseamnă a face cel mai mare
bine neamului tău și cea mai mare cinste țării în care
trăești.

6. **Muncește pentru alții.** — De vrei să știi cât
prețuește munca ta și dacă te-ai apropiat de perfec-
țiune, muncește pentru alții. Dacă vei lucra și atunci
tot cu dragoste, fii încredințat că ești sincer și că ai
făcut doi-trei pași în viață. În acelaș timp, vei afla
dacă iubești în adevăr pe aproapele, căci numai atunci
simpatia pentru altul e curată, când vei munci pentru
el, ca pentru tine însuși.

7. **Nu-ți face ție chip cioplit.** — Nu te deprinde
a înșela munca, de oarece te păcălești pe tine însuși.
De când e lumea lume, nici o greșeală n'a rămas
nepedepsită. Superficialitatea e sinucidere. Când zici că
făcut o muncă, amăgindu-te și amăgind pe alți cu
cu un simulacru de muncă, ai eșit din sfera caracte-
rului: ai dat puterea pe slăbiciune și cinstea pe ru-
șine; ai rupt o verigă din lanțul sufletului tău; te-ai
plecat... și, potrivit cu legea gravității, vei cădea
încotro te-ai plecat,

Dimpotrivă, a fi virtuos înseamnă a crede riguros
în cauzalitate și a porni totdeauna pe drumul muncii
corecte, știind că orice simulacru de muncă duce
fatal la non-valori, adecă la ruina vieții.

8. **Nu fura munca altuia.** — Poți privi o vrenicie

pe cei care înnoală, dar meșteșugul acesta nu-l vei învăța, până nu vei sări singur în valuri. Munca e o bine cuvântare numai pentru cel care o împlinește el singur, iar pentru cel ce privește numai, și culege roadele ei fără să se ostenească, e un blestem. De aceea, de la începutul istoriei omenești și până azi, vedem că munca robilor a ucis totdeauna pe stăpâni, i-a făcut slabi la trup — prin trândăvie, slabi la judecată—prin lipsa de încercare a minții și slabi de voință prin plăceri. De unde urmează învățătura că nici o viclenie nu poate înșela munca, și nici o silnicie n'o poate fura, fără să primească însușită pedeapsă.

9. Nu risipi munca nimănui. — Cine împrăștie spicele pe câmp e un risipitor și un nătâng. Dar din risipa lui tot se poate folosi cineva: paserile cerului ori poate văduva Rut care vine să strângă pâne pentru copii ei. Cine dă însă o grămadă ori zeci de grămezi de grâu pentru un diamant, acela nu e risipitor, ci ucigaș. El ea pânea de la gura muncitorului, îl flămânzește și-l omoară ca și hoțul care lovește cu cuțitul. Ia deci seama: orice muncă e sfântă, iar cine o risipește e un ticălos și păgân, — chiar dacă și-ar toci mânilor și genuchii făcând mătânii la icoane.

10. Șaze zile să muncești, iar ziua șaptea odihnește-te cu gândul la ce-ai muncit și—mai ales la ce-ți rămâne de muncit.—Munca e nu numai izvorul științei, a puterii și a caracterului, dar e și semn că trăești. Câtă vreme te scoli de dimineață cu gândul la muncă și te odihnești seara cu gândul la ce vei munci a doua zi, e dovadă că viața, ca o apă bogată, umple mereu vadul traiului tău. Din contra, când vei simți că te gândești cu silă la muncă ori începi să

nu te mai gândești, atunci poți fi încredințat că începe apusul... și că «nu-i mult până departe».

În paginile care urmează vom arăta că regulile acestea au temeiul lor în felul cum muncește creierul când e sănătos.

Cum crește și muncește crierul

Dacă e adevărat că mâna este «unelta uneltelor», cum zicea Aristotel, atunci creierul e mașina tuturor mașinilor. Pedagogul care nu cunoaște creierul e ca un orb care vrea să vadă, orica un surd care vrea să audă.

Celule și fibre nervoase. — Fiecare celulă nervoasă e ca vasul unei sonerii. Fibrele care pornesc din toate părțile corpului spre măduva spinării și creier, iar altele pleacă din crier și măduvă spre marginea corpului, se pot asemăna cu firele unei sonerii.—Abia de vreo sută de ani s'a putut dovedi această asemănare. Și abia e un sfert de veac, de când se știe cum se face legătura între fibră și celulă.

Celula sau neuronul e ca o steluță. În mijloc are un sâmbure care înnoată într'un fel de apă (*protoplasmă*), iar la margini are niște prelungiri ca picioarele unei caracatiți (*dendrite*). Una din aceste prelungiri formează *fibra*: adică un fir învelit la oarecare depărtare cu *mielină*.

Cu cât copilul crește, cu atât celulele nervoase sporesc în ramuri și rămurele, legându-se unele de altele.

La prunc se vede în măduva spinării, cum unele celule abia au apucat să facă o codiță, ca la mormoloci; altele au rămurele mai lungi și mai împletecite. Un mănunchiu de fibre

face rădăcina nervului, care slujește la *mișcare*; alt mănunchiu va face rădăcina nervului *simțirii*. — Printr'unul ajunge la măduvă sau la crier simțirea (unei dureri de pildă), iar prin celălalt nerv vine porunca să se miște mâna sau piciorul spre a scăpa de durere.

Lucrarea celulei. — Cum se topăște țipirigul în borcanul cu apă al soneriei, așa se descompune materia din protoplasma celulei nervoase (*asimilare și disimilare*). Când vine o ațătare din afară (de pildă ochiul

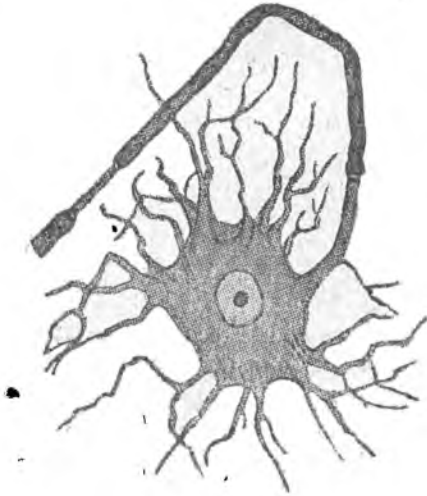

Fig. 1. — O celulă nervoasă.

vede o frunză), într'o celulă a crierului (spre ceafă) se produce o turourare (disimilare); dar îndată ce închizi ochii, ori ascunzi frunza, ațătarea se oprește; se oprește și turburarea, iar celula se întremează (luând din sânge ori din limfă ceiace cheltuise) adecă asimilează. — Dar pentru asta trebuie oxigen.

S'au făcut încercări cu nervii broaștelor. Dacă le injectezi în vine un lichid fără oxigen, nervii nu mai

lucrează, adică nu mai simt. Cum le dai oxigen, celulele și nervii capătă earăși simțirea. — Ațipirea durează abia o părțică de secundă; când însă nervul a lucrat mult timp, dela o vreme obosește și nu mai dă nici un semn de simțire.

Celulele nervoase produc electricitate. Sunt aparate care pot măsura această electricitate. De altfel, curentul electric se și *aude*. — Când vezi o pară, iar celula din crier dă ordin mâinii să se întindă spre a o lua, mușchiul sună ca firul dela telegraf.

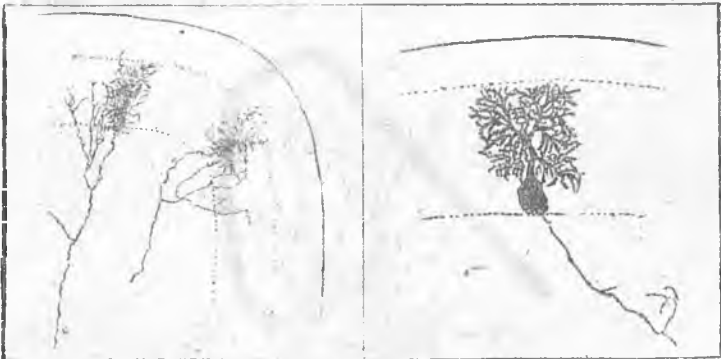

Fig. 2. — Neuroni: la stânga, înainte de naștere; la dreapta, după naștere, cu ramificări mai multe.

După cum telegrafistul dela stație lovește mereu cu degetul și trimite unde electrice pe fir, tot așa celula din crier trimite repede-repede unde electrice; iar după sunetul mai tare sau mai slab al mușchiului s'a putut socoti că celula din crier poate într'o secundă să poruncească mâinij până între 30 și 50 de ori. — Grozav stăpân!

Oboseala celulei. — În protoplasma celulei nervoase sunt niște grămejoare de materie care îi dau o înfățișare pestriță — ca petele de pe pielea unui tigru. (corpuri *tigroide*). Când celula se obosește, grămejoarele acelea nu se mai văd. Asta e semn de oboseală, iar osteneala se explică așa: lucrând mereu,

(dissimilând și asimilând) se produc dela o vreme în celule un fel de otrăvuri, pe care oxigenul nu le mai poate arde. Otrăvurile acestea paralizează nervii și atunci el cade în amorțire.

Nu se cunosc bine toate aceste otrăvuri. Una e acidul lactic. S'a făcut o încercare cu oameni odihniți. Li s'a injectat în mușchi acid lactic și de unde erau gata să pornească la drum, au simțit îndată oboseala...!

Odihna celulei. — Când oboseala este mare, omul adoarme. Oxigenul adus de sânge vine și arde otrăvurile, producând acid carbonic și apă. În felul acesta, celula se aerisește, se curăță de otrăvuri și capătă ea-răși puterea de a lucra.

Din cele înșirate până aci asupra mașinei nervoase a omului, urmează că *munca nu trebuie să treacă marginea oboselei*. Degeaba apeși afară soneria, dacă în-năuntru s'a isprăvit curentul. Prin urmare, nu ațâța într'una nervii copilului, fie că arăți ceva ochilor lui, fie că spui ceva urechilor lui, sau îl pui să cânte, să facă gimnastică, să socotească etc.

Din când în când, dă-i repaos și oxigen... adecă aer curat. Mai de grabă repaos des, decât odihnă lungă, de oarece la începutul lucrului, celula se în-viorează foarte iute.

Se credea odată că poți împlini puterea perdută a nuncitorului, ațâțându-l cu *éter*, *morfină*, *alcool* sau alți excitanți. Azi se știe că acestea împiedică aerisirea (oxidarea celulei) adică îngrămădesc și mai multă otravă în ea. E întocm i, ca și cum ai pune țărână pe foc, cu gând să întetești flacăra!

Stații deosebite. — Poți lua părți întregi din creier, și omul trăește; numai că perde unele însușiri: văzul graiul, auzul, etc. Cu acest chip s'a putut dovedi că fiecare parte a creierului are funcția ei. De pildă, ațâ-

țările care pătrund prin ochi se opresc tocmai în partea dinspre ceafă a creierului; — acolo e stația văzului, nu în ochiu, care slujește numai ca o fereastră. Ațărările produse de sunet se opresc tot în crier în partea de sub tâmplă. Graiul nu e în gură, ci își are stația lui în cutele crierului din partea stângă, spre frunte. În deosebi se cunosc bine stațiile mișcării: poți spune mai dinainte ce punct al crierului trebuie atins, dacă vrei ca omul să miște cutare deget, ori glesna, cotul, limba etc. Așa dar, crierul e ca o stație centrală cu multe birouri sau stații mici, unde se împarte munca de primire și trimitere a depeșelor. E destul să tai sau să rănești centrul sau biuroul cutare, și toată corespondența se oprește în acea parte. Ochiul rămâne întreg, dar nu mai vede, dacă tai o anume felie de crier dela ceafă; limba rămâne nevătămată, dar omul nu mai spune un cuvânt, dacă e rănită circumvoluția a treia... Și tot așa cu auzul, cu gustul, etc.; ca și cum din stația cutare ai tăia firul spre cutare ori cutare oraș.

De aci urmează pentru educator o mare grijă: să să nu lase în părăsire nici un simț, *ci să cultive toate simțurile*, căci după naștere celulele nervoase nu mai sporesc ca *număr*, cum sporesc celelalte celule ale trupului, dar sporesc ca *mărime și ramificații*. (Cu cât un simț e mai bine educat, cu atâta partea lui din crier e mai bogată — ca o stație cu aparate mai mari, mai bine legate între ele și cu mai multă provizie de electricitate).

Legături între stații. — Stațiile din creier (centrele de văz, auz, graiu etc.) nu numai că sunt legate prin fire nervoase cu ochiul, urechea, limba, nasul și alte organe ale simțurilor, dar sunt legate și *între ele* pri-

fire de asociație. Însă e o deosebire: firele care merg dela creier spre organele simțurilor sunt gata chiar dela naștere (adecă sunt căptușite cu mielină). De aceea, îndată ce s'a născut, copilul poate lucra în curând cu organele simțurilor: aude, vede, miroase, gustă... Centrele sau stațiile de *simțire* și de *mișcare* funcționează dela început. Pe când firele de asociație nu-s încă mielinizate.

Ce înseamnă asta ?

Înseamnă că pruncul nu poate avea încă *reprezentări, gândiri, raționamente* etc.; mașinăria nu-i încă gata. Abia an cu an creierul se împlinește.

Prin urmare: nu *pripi* un copil cu învățături pe care creierul lui nu le poate cuprinde. Căci, cum am spus, degeaba apeși afară capătul soneriei, dacă înăuntru firele nu s'au țesut încă și nu s'au legat unde trebuie.

Legătura dintre senzații. — Să zicem că vedem o pară. Razele plecate dela ea ating nervul ochiului; aci se produce o ațâțare (disimilare), iar ațâțarea din acele celule se duce pe fir până în creier (la ceafă), unde se oprește în centrul sau stația văzului, producând și acolo o ațâțare (disimilare). Simțim atunci o *culoare*, o *formă*, o *mărime* care pentru noi e senzația de *pară*. Cum închidem ochil, ațâțarea încetează, celula a reparat paguba prin asimilare și senzația pierе.

Tot așa avem senzație de miros, sunet, temperatură etc. Vedem deci că senzațiile nu vin despărțite totdeauna, ci mai adeseori împărechiate. Iar de aci urmează pentru educator o mare înlesnire: dacă vrei să-ți întipărești bine un lucru și să-l cunoști deplin, caută de-l cuprinde cu cât mai multe simțuri. *Pară* are nu numa *culoare*, *formă*, *mărime* și o *depărtare*

oarecare de ochiu, ci poate avea un *miros*, are o *greutate* și poate face un *sunet*, căzând. Cine vede para în carte o cunoaște tare puțin, față de cel care o culege din pom, o pipăe, o miroase, o gustă, o aude căzând etc., fiindcă acesta primește de la pară multe sensații întovărășite și o leagă astfel de mai multe centre din creier.

Regulă: leagă sensațiile între ele; fă ca în creier firele de asociație să se întărească. Deschide toate ușile și ferestrele prin care poți căpăta știre despre un lucru.

Memoria. — Chiar când lipsește lucrul care a pricinuit o senzație, creierul o poate deștepta earăși. Trandafirul cules astă vară, îl vezi... par'că ar fi acuma pe ramură, cu roua pe dânsul.

Rechemarea aceasta a unei senzații se numește *re-presentare*, adică înfățișarea din nou.

Cum se petrece minunea asta?

Din senin nu-ți vine nimic în minte: Ca să-mi aduc aminte de acel trandafir, trebuie să văd o gravură, grădina unde l-am cules, tovarășul care fusese atunci de față sau alt lucru cât de mărunț (să aud un cuvânt bună oră) care să deștepte în celula nervoasă o ațâțare ca cea de atunci. Atâta numai că ațâțarea aceasta nu produce în locul unde s'a înregistrat senzația obiectului, ci în *alt* centru numit centrul de asociație.

Și aci se vede prețul fibrelor de asociație. Se întâmplă de pildă că un om capătă un beteșug la centrul vizual. De ex. un tată bolnav vede pe copil și nu-l mai cunoaște. Dar e destul sa-i spună cineva: uite, Iancu băiatul tău! Și bolnavul, *auzind* numele, își aduce îndată aminte de copil. Adecă legătură care nu s'a putut

face prin ochiu, se face prin ureche, căci fibrele de asociație au putut transmite ațâtarea în centru de reprezentare rămas nevătămat. E ca și cum ai telegrafia spre un oraș, dar nu deadreptul, ci printr'altă stație.

Regulă: Când întrebi ceva, caută să deștepți reprezentarea pe care o chemi, nu numai cu vorba, ci și pe alte căi, până vei nimeri firul de legătură care scoate mai repede o senzație din camera de păstrare și o aduce la lumină în chip de reprezentare. Dacă ai prins un lucru cu multe fire, adică ai avut multe senzații despre el, vei isbuti cu mult mai ușor să-l aduci în reprezentare. — E mare meșteșug să știi a pune întrebări...

Amintirea e înlesnită nu numai de asocierea senzațiilor, ci și de *repetarea* lor. După cum mușchiul crește și se întărește când tai lemne, deasemenea, când senzația se repetă de multe ori, reprezentarea devine din ce în ce mai ușoară. Celula sporește ca mărime, ca ramificații și legături prin fibrele de asociație, iar curenții pornesc cu atât mai ușor, cu cât calea e mai umblată.

Creierul creiază.—Ce este reprezentarea? Ai crede că e deșteptarea unei ațâtări vechi, adică a unei senzații, întocmai cum a fost. Adevărul e că îndată ce cauza senzației dispăre, pieră și senzația, lăsând în loc o copie slăbită, — adică altceva decât senzația. Trandafirul din gând nu e niciodată la fel cu trandafirul care se simte când deschid ochii, iar floarea îmi ațâtă în adevăr ochiul și mirosul.

Mai mult: ori de câte ori văd acelaș trandafir, în realitate am văzut un trandafir deosebit; căci alta e lumina, vântul, poziția ochilor, temperatura, sunetele dimprejur, mirosul...; toate se schimbă, iar eu prind imagina trandafirului din alt punct de vedere, cu altă

îmbinare de senzații. Prin urmare, repetarea unei senzații până la identitate e cu neputință.

Cu atâta mai mult e cu neputință să se deștepte în minte o reprezentare de două ori exact la fel. De câte ori îmi reprezint trandafirul cutare, de fapt am tot alte imagini, diferite ca intensitate, ca tonalitate etc. De unde urmează că reprezentarea e mereu ceva nou în minte, după cum, în aceeași albie, riul curge mereu cu valuri nouă,—măcar că la cotituri anume, formele lor se repetă mai mult sau mai puțin asemănător.

Lumea așa dar se schimbă mereu în mintea omului, ca și cum creierul lui ar fi o oglindă care își schimbă pe încetul convexitatea ori concavitatea și diformează neconținut imaginea obiectelor. Iar aceea ce știm noi despre lume sunt aceste imagini, ale *noastre*, despre lucruri. Cu drept cuvânt s'a zis: *Lumea e reprezentarea mea*. Ba putem adăoga: *creația mea*.

Kant a pus în circulație o expresie care pentru naturaliști începe a părea de prisos. E vorba de *lucrul în sine* (das Ding an sich). Ce înțeles pot avea aceste vorbe?

Înainte mea e o vinețică. Albăstrimea ei o simt nu în ochiu, ci în crier, spre ceafă. Dacă centrul vizual s'ar modifica, vinețica mea s'ar arăta roșie (daltonism). Fiecare senzație e deci o ațâțare particulară în una sau mai multe celule. Pentru un surdo-mut-orb, lumea e grozav de simplificată. Culorile dispar toate. Sunetele de asemenea. Pentru Helen Keller, vântul e *legănarea* unui copac în care se suise, adică o senzație de mișcare. Valul mării n'are nici o culoare, nici sunet, nici formă... ci e apăsarea ritmică produsă pe mâni ori pe picioare de un fluid cald ori rece. Tot ce știe ea despre lume, a aflat prin pipăit și prin simțul mișcărilor (kinesthetic).

Așa dar, lucrul în sine e totdeauna *lucrul din mine*; atâta lume există, câtă intră în reprezentarea mea și cum intră. Singura realitate sufletească e țesătura senzațiilor mele și ce mai pot împleti din ele, după cum covorul e o țesătură

de fire. Când le desfăci, a pierit covorul, ca și cum n'ar fi fost. Iar a zice că există un lucru *in sine*, în dosul reprezentării, e ca și cum ai zice că există covorul — independent de țesătura lui.

Mărunișurile acestea nu-s înșirate aci de de dragul filosofării, ci pentru nevoile educației.

Dacă lumea e reprezentarea mea (și în oarecare măsură chiar creația mea), ce grozavă răspundere trebuie să aibă acela care merge în spatele copilului și priveghează munca lui în cunoașterea și cucerirea lumii! Dobitocul trăește în bună parte cu șira spinării. Ațâțarea ajunge până în măduvă și porunca se întoarce tot de acolo. Actul e reflex, — cum te miști în somn, când te dogorește un cărbune. Omul însă, lucrând cu o sumedenie de senzații, reprezentări și asociații, poate greși cumplit, croind în capul lui împărecheri de reprezentări neroade. Jaguarul îi aduce aminte Peruvianului de cruzimea strămoșilor săi, care sunt din neamul jaguar; și fiindcă și el se va face după moarte tot jaguar, de aceea nu îndrăznește să se apere, ci se lasă a fi sfâșiat fără nici o împotrivire!

E drept că lunecările acestea se pedepsesc. Cine are multe împărecheri de gânduri absurde — piere. Rămân numai oamenii cari au asociații între neuroni prielnice traiului; funcția acestor neuroni, repetându-se din generație în generație se consolidează, adecă drumul fiind umblat mereu de curentul nervos prielnic, calea se netezește, se lărgeste și se fixează; pe când asociațiile greșite, creațiile neroade ale crierului, arătându-se nefolositoare, iar uneori chiar primejdioase, sunt uitate; neuronii respectivi nu trimit ramificații.. adică se dă o luptă pentru existență între reprezentări.

Cele drepte, legate de neuroni puternici, trăesc, cele slabe dispar...

De aci, pentru pedagog — o mare grijă: să nu lase a se strecura în mintea copiilor asociații false între reprezentări. Nici în glumă nu face, și *na repeta o greșală*, căci repetând-o o intipărești și mai tare.

Bagă de seamă că lumea e așa cum o creiezi tu, în mintea ta. Dacă iai seama ș'o clădești temeinic, temeinică va fi; dacă strecuri în suflet (cu știință sau chiar fără știință) greșala, singur te osândești la ră-tăcirii și peire.

*

Abstracția. — Dacă ai vedea toată viața numai un brad, ai avea o singură reprezentare despre ceea ce numim copac. În faptă, vezi o mulțime de brazi: de mărimi, culori, frunziș și spețe deosebite. Iar alături de brazi, vezi o sumedenie de alți copaci de toate tormele și culorile. Dar, de câte ori se produce în celula nervoasă ațâțarea pe care o numim copac, de atâtea ori e o anume disimilare care se repetă mai lesne: cea produsă de razele venite din trunchiu, ramuri, frunze și rădăcini, căci mai toți copacii au aceste părți și toți ațâță celula mai mult sau mai puțin la fel, pe când alte ațâțări sunt mai rari: de pildă cele care vin de la o creangă ruptă, un cuib pe ramură și alte amănunte care nu se întâlnesc la toți copacii. De aci urmează că unii neuroni cresc mai mult, alții sau alte părți de neuron cresc mai puțin. Prin urmare, când auzi sau citești vorba copac, partea în care se deșteaptă mai întâi ațâțarea este aceea unde s'a înregistrat imagina trunchiului, ramurilor, frunzelor și rădăcinelor. Așa că avem atunci în minte nu un copac anume, ci

o imagină generală, care nu se potrivește cu nici un copac, ci are numai părțile comune tuturor.

Această imagină colectivă, rămasă în crier de pe urma ațățării produse de toți copacii văzuți se cheamă imagină abstractă sau noțiune.

Se zice despre un cap că e cu atât mai abstract, cu cât are mai multe imagini de acestea colective. Este vădit că fără concret nu e abstract; și cu cât averea concretă a crierului e mai mare, cu atât poate fi mai mare și cea abstractă (noțională).

Sensația, reprezentarea și abstracția sunt ațățări ale celulelor nervoase, deosebite însă în tărie, precum și în numărul și locul celulelor unde se produc.

Iată de ce crierul copiilor dela țară și în genere al copiilor de muncitori e mai bogat în imagini și noțiuni.

Șirul reprezentărilor.— Fiind atâtea celule nervoase (milioane) și atâtea fire de asociație, în capul omului ar fi ca un roi de gânduri, dacă s'ar putea deștepta toate de odată. Cum se face că ele se înșiră în regulă?

Dacă iai seama, vezi că creierul care poate porunci până la 50 de ori într'o secundă, nu poate da poruncile lui decât pe rând, adică o poruncă odată. De pildă, când zice ochilor să se uite la dreapta, nu le poate zice să se uite și la stânga; așa că nu poți privi în acelaș timp cu un ochiu într'o parte și cu celălalt în altă parte. De asemenea, dacă îți aduci aminte de un lucru, să zicem de o pară, nu poți să-ți închipuești în acelaș timp și altă pară în locul ei, ci numai pe rând. Cu alte cuvinte, într'un moment nu poate sta în mintea noastră decât un singur gând. După cum nu poți trage un lanț peste scripet decât verigă cu verigă, de asemenea și

cugetele nu se leagă în hora lor decât unul cu unul ; și anume unul dinainte și altul care îi vine în urmă. Când se spune că Caesar dicta dintr'odată mai multe scrisori, asta înseamnă că el putea trece repede dela un șir de gânduri la alt șir, apoi se întorcea iarăși la cel dinainte cu o mare înlesnire. Dar două gânduri în acelaș timp nu se pot, cum nu pot intra două săbii într'o teacă.

Lucrul se explică așa : când intră în vibrație o celulă, celelalte intră îndată în repaos. Când un neuron poruncește să te uiți la dreapta, neuronul care ar putea provoca o mișcare a ochilor la stânga, e ca și paralizat, adecă nu se poate produce în el o ațâțare de disimulare. — Inchipuește-ți o casă cu multe sonerii, dar așa îmbinate între ele firele, că atunci când suni la o ușă, numai aceea răspunde, iar celelalte nu mai sună niciuna. Așa e creierul omului, și de aceea reprezentările nu se pot deștepta toate deodată, ci pe rând, una câte una, ca la strungă.

Cine hotărește rândul lor ?

Firele de asociație. — Văd de pildă un cărbune aprins. *Roșăța și căldura* lui deșteaptă ideia că *frige și doare*, fiindcă totdeauna reprezentările acestea au urmat una după alta ; adecă ațâțarea celulei nervoase prin roșăța cărbunelui a stârnit imediat impresia de durere și deci altă ațâțare care poruncește mâinii să se depărteze de cărbune. Din contra, copilul mic, nevădând aceste legături făcute în creier, pune mâna pe cărbune și se frige, iar cei care îl văd zic că nu *judecă*.

A judeca înseamnă deci a înșira gândurile după o rânduială știută.

Ar însemna atunci, că în minte nu se pot împărechea gânduri nouă ! — Ba da. Și ca să ne dăm seama

mai bine cum se rânduiesc în capul nostru reprezentările, să vedem ce se petrece în somn.

Am spus că lucrând mereu, celula se încarcă dela o vreme cu otrăvuri și cade într'un fel de toropeală — nu mai simte nimic. Atunci vine somnul, adecă omul adoarme, până ce otrăvurile sunt curățate și scoase afară din corp. (De aceea, aerul curat și bogat în oxigen înlesnește mult reparația și deci trezirea. Iar dormitoarele unde dorm mulți copii îngrămădiți sunt o nouă oboseală pentru bieteles făpturi).

Nu tot creierul se liniștește însă în timpul somnului. E destul să fie o mână așezată rău, o mâncare greu de mistuit, un sgomot, o înțepătură, un curent de aer sau altă ațâțare, pentru ca o celulă să se deștepte, iar cugetarea adecă înșirarea reprezentărilor începe din nou. În starea aceasta însă, ațâțarea rătăcește dela o celulă la alta în chip neregulat, căci n'are controlul creierului întreg. Curentul pornit dintr'o celulă se rupe acolo unde dă de o celulă din care otrăvurile n'au fost depărtate și doarme încă. Căruța se lovește ca de un bolovan și apucă înlături, ca un tren deraiat... Dela imagina de foc, cel care visează trece de ex. la imagina de zăpadă. Visează că pune ghiața în foc, iar ghiața începe a arde, pe când mâna lui stă în flăcări și focul nu-l frige...

Aci vedem deosebirea dintre somn și trezvie. Crierul judecă și în somn, și se poate întâmpla să judece minunat. Uneori face socoteli foarte grele, care slujesc omului a doua zi. De obicei însă, când curentul nervos nimereste în părți unde creierul e încă necurățit de otrăvuri, asociațiile nu mai pot urma drumul deprins în starea de trezie, și atunci judecata se destramă. (Nebunia e tot un fel de turburare a crie-

rului, dar nu numai prin oboseală, ci și prin alte pricini care smintesc din locul și funcția lor unele părți ale creierului).

Aci se vede ce mare lucru e somnul: e jumătatea din viața noastră, în care măturăm creierul de otrăvuri, pentru a-l pune în măsură să înceapă din nou lucrarea sa. De aci urmează că *noaptele nedormite* sunt un păcat în contra minții omenesti. Profesorul otrăvit de oboseală, judecătorul, plugarul și orice om care începe munca cu creierul amețit de necurățeniile din ajun, e o primejdie și pentru el și pentru toți cei din dimprejur. Treaba lui nu e treabă, judecata lui nu e judecată, ci năuceală. Cu drept cuvânt, Românul apropie înțelesul cuvântului *deștept de treaz*. — Deștept cu adevărat nu poate fi decât omul cu totul treaz, adecă cu creierul odihnit, căci numai atunci gândurile lui se înșiră fără greș.

Dreapta judecată. — A judecă drept înseamnă a înșiră gândurile potrivit cu realitatea.

Dar ce e realitatea?

Am văzut că creierul crează. În nici un creier omenesc nu se petrec aceleași ațățări. O mie de oameni văd acelaș pom, dar toți îl văd ca ceva deosebit. Din milioanele de raze care pleacă dela trunchiul, ramurile frunzele ori poamele lui, vor pătrunde tot alte grupe de raze în fiecare ochiu și va produce în fiecare creier tot altă ațățare. Unul îl vede mai verde, altul mai puțin verde; unul privește mai mult trunchiul, altul ramurile, altul poamele... și fiecare leagă de vederea lui tot alte gânduri, după firele sale de asociație: unul se gândește la lemn, altul la roade, altul la răcoarea umbrei, al zecilea — la iarnă, al o sutelea la altoire, al miiilea la genul, speța și varietățile lui în regnul vegetal. Intre aceștia sunt însă și câțiva care socot că dacă pomul s'a nimerit în dreptul unui stâlp

cu soț, e semn bun pentru vânătoare! iar dacă stâlpul de lângă pom e fără soț, asta e semn rău...

Care înșirare de gânduri e dreaptă și care nu?

Dacă privești felul cum înșiră reprezentările lor copii și Primitivii, vezi îndată cum s'a înfiripat judecata omenească. Pentru sălbatec, e de ajuns să trimiți o săgeată, menind-o să ucigă cutare dușman, și l-a ueis! De aceea, femeile Bakairilor trag acasă cu arcul, pentru a ajuta pe bărbații care au plecat la vânătoare. Copilul de asemenea, bate scaunul și-și potolește astfel necazul. Aceasta lămurește sumedenie de eresuri și deșcântece, care dăinuiesc și până azi pe treptele de jos ale societății omenești. De când s'a ridicat peste instinct și, lucrând cu uneltele, omul a creiat cu creierul lui mai mult decât animalele, de atunci el a avut și puțința de a rătăci mai mult decât orice altă făptură. Noroc că rătăcirile își capătă îndată pedeapsa. Neamul care s'a încrezut în deșcântece la vânat sau la răsboiu a fost bîruit prin foame și nimicित de dușman, iar acela care a asociat vînatul mai mult cu arma decât cu deșcântecul, a trăit, a sporit și a lăsat urmași. Astfel, legăturile false între reprezentări s'au dovedit nefositoare ori chiar primejdioase și pier, lăsând să dăinuiască numai legăturile juste.

Pentru a judecă deci drept, adecă a legă în gând numai ceva ce se leagă și în faptă, nu e decât un chip: să simți durere de pe urma legăturilor false și să le părăsești, iar de pe urma legăturilor exacte, plăcere și să le păstrezi. — *Experiența* așa dar e cântarul unde se dovedește valbarea judecăților omenești.

Dar experiența să fie adevărată. De aceea porunca întâi a oricărei educații sănătoase e aceasta: muncește în orice etate

munci adevărate. Când zici cu creta la tablă : să facem o experiență ; să punem într'un vas cu apă A un cilindru de sticlă B... și le desemnezi numai, aceea este o experiență falsă, adică o ocazie de a băga în cap imagini și asociații minci-noase, Numai cel care face în adevăr ceea ce zice, știe deplin ce se poate și ce nu se poate, ce se potrivește cu vorba ori nu se potrivește. Singură munca adevărată lasă în în minte capital adevărat de reprezentări și asociații de reprezentări adică judecată. Cei care nu muncesc efectiv au în minte numai niște biete imagini slabe sau legate alandala ; legăturile lor se rup lesne, iar dacă durează îi pot duce la primejdie, întocmai ca și descântecetele babelor și ale sălbatecilor.

Și nu e destul să muncești numai munci adevărate, ci să implinești și porunca cealalta : nu-ți face chip cioplit, adică nu amăgi mintea ta cu simulacrul muncii și cu nicio imagină ori judecată falsă. Nu zice nici în glumă că 2 și cu 2 fac 5, că faci dără minciunii în creierul tău. Nu bolmoji un lucru, făcându-l de mântuială, căci urmarea nu poate fi decât rea, fie că e vorba de lucrarea pământului, de îngrijirea unei vite, de negoț, sănătate sau orice ar fi. Nicio minune nu poate face să ai roade bune dintr'o arătură rea ; poate ca o ploaie la timp să mai ștergă urmele muncii tale rele ; poate că vita se în-sănătoșează singură măcar că ai îngrijit-o rău.... Dar ulciorul nu merge de multe ori la apă și cine s'a deprins a-l țări prin bolovani, într'o bună zi va rămânea cu hârburile în mână. Minciuna și neîngrijirea se plătesc totdeauna, fără doar și poate. Deaceea, pe lângă datoria de a munci numai munci adevărate, ascultă cu aceeași luare aminte și cealaltă regulă : nu te încurcă în lume cu un simulacru de muncă, deoarece minciuna lasă urme în crierul tău, pe care tot tu le plătești.

Invățătura cea mai bună. — Din cele înșirate până aci urmează că cea mai bună școală e a pățaniilor proprii. Cine s'a fript odată, n'are nevoie să mai încerce a doua oară dacă focul arde și nici în glumă nu zice că flacăra e rece. Celuia a fost așa de bine zguduită, iar în centrul de asociație se deșteaptă așa de repede

idea de usturime, că niciodată creierul numai dă poruncă mâinii să atingă un cărbune aprins.

Urmează de aci să-l lași pe copil să pună mâna în foc spre a ști ce e flacăra, ori în gura șarpelui spre a cunoaște veninul?

Nu. Cei pățiți pot învăța și pe cei care n'au pățit unele lucruri. De pildă, copilul poate căpăta o spaimă cumplită de mușcătura șarpelui, dacă mama, văzând un șarpe, i-l arată cu fața îngrozită făcându-i semn că dihania cea cu gura căscată e gata să muște. Senzația, sau chiar reprezentarea *răceleii* șarpelui, *încălăcirea*, *strângerea*, dinților *înfipti* în carne, a *veninului a umflăturii*. . . pot sguduia atât de bine creierul și pot produce asociații de idei așa de neplăcute, în cât învățătura rămâne toată viața, și va fi de ajuns copilului să vază chipul șarpelui într'o gravură spre a simți scârbă și sfială.

Așa dar, unele judecăți (drepte sau nedrepte) pot intra în creierul cuiva numai prin puterea ce o are vorba de a deștepta anume reprezentări și de ale împărechia după voe. Aceasta se poate vedea și mai bine la cei ipnotizați. Spui de pildă celui ipnotizat : ridică degetul mic. El îl ridică îndată. Uite că nu-l mai poți lipsi de celelalte. . . — Și în adevăr, cel adormit se silește să-l strângă alături cu celelalte, dar nu e chip.

Ba mai mult : îi arăți un cuțitaș, și-i zici : ce viespe l cum bâzâe...! Iar cel ipnotizat țipă, se sbate și-și ascunde fața sub pălărie, apărându-se de viespea imaginară.

Ce dovedește asta? Dovedește că vorba a deșteptat în creierul bolnavului anume reprezentări tari sau *sugestiuni*. Dar ceea ce se petrece cu bolnavul, se întâmplă la fel (numai într'un grad mai slab) cu orice

om: o vorbă poate deșteptă în mintea oricui o imagine... Și mai ales se poate aceasta la copii care nu au asociații de idei multe și destul de tari spre a se împotrivi vorbei auzite. Când li spui: șarpele e rece ca ghiata, *lunecos, strânge, mușcă...* și te oțărăști de scârbă și de frică, toate cuvintele sunt pentru copil sugestivni,—un fel de mușcătură «ideală», deșteptând în creierul lui aproape o senzație de durere.

Regulă: o bună parte a educației se razemă pe astfel de sugestivni, pe care părinții le dau neconștient copiilor, împrumutându-le astfel gusturile, judecățile și obiceiurile lor. (O fetiță de doi ani e bolnavă. Doctorul cerea să dea cămașa la o parte. Copila se împotrivesc cu indignare: *ușine! ușine!* — Ce zice? întrebă doctorul.— Cu toată mâhnirea, mamei îi vine să râdă: Zice că e *rușine*, să pui mâna pe cămașă...).

Pe când primitivul umblă gol, fără să bănuiască ce-ar fi rușinea, copilul societății civilizate a primit printr'un cuvânt de la părinți o sugestivne care durează toată viața.

Meșteșugul educației se razemă deci în mare parte pe felul cum părinții știu să sugestioneze pe copii. Ori ce vorbă și orice faptă a părinților și a celor mai mari este pentru copii o sugestivne. De aci marea răspundere a educatorului pentru tot ce *zice și face* în fața copiilor. Capitolul asociațiilor e cel mai însemnat în catehismului pedagogului—e întocmai ca busola pentru marinar. Cine știe să mănuiască bine asociațiile, poate înfige în mintea copiilor multe reguli de purtare, legând de anume reprezentări idei de groază (șarpe), iar de altele idei de plăcere.

Cu ajutorul asociațiilor poți face și diagnoza sufletească a unui copil. Li spui de pildă un cuvânt și vezi ce poate el lega de acel cuvânt... Astfel ghicești dacă reprezentările lui suat mai mult *vizuale*, adică dobândite prin ochiu; *auditive*

tactile etc... și dacă rețeaua reprezentărilor din mintea lui e mai slabă sau mai tare, adică a început a le rândui cu judecata proprie ori nu.

Caracterul. — Un cuvânt neînțeles poate fi ca un oblon care îți astupă vederea. Așa e cuvântul caracter. Mulți își închipuiesc că e un fel de dar neobișnuit, cum este talentul muzical, deșteptăciunea etc... Dimpotrivă, toți oamenii au caracterul lor, adică un mănunchiu de obișnuințe care stau în centrul vieții lor sufletești. Caracter nu e altceva decât *obișnuința tare*. De pildă, bețivul îndată ce trece prin fața unei cârciumi, intră și bea, măcar că e plin de băutură; omul cu rușine nu intră în cârciumă, chiar când se usucă de sete. Amândoi au caracterul lor, adică o obișnuință care îi stăpânește.

Pentru a afla rădăcina caracterului, să privim pe un ipnotizat. Doctorul îi spune în somn : peste 4 zile, la ora 5 vei merge la cutare... În adevăr, la timpul hotărât, cel care primise porunca în somnul ipnotic, se pomenește la ușa omului.—De ce-ai venit? El nu știe să spună altceva, decât că a *simțit* așa că-i vine să plece spre acea casă...

E întocmai, ca și când te culci cu gândul să te deștepți la un ceas hotărât, ca să pleci undeva. — În adevăr, la ceasul hotărât te deștepți, ca și cum în creier ar fi fost o sonerie.

Așa e și caracterul : unele reprezentări sunt atât de tari, că fapta urmează îndată ideii. Omul de caracter, când a făgăduit să vină undeva, pleacă... nu se poate stăpâni. Inchipuirea că ar rămâne de rușine față de altul e atât de vie, în cât simte rușinea mai dinainte și nu pregetă o clipă. Celula din creier e ca o baterie așa de încărcată, iar drumul curenților nervos pe

firele de asociație e atât de umblat, încât fapta și vorba urmează *sigur* una după alta. Tehnic vorbind, s'ar putea zice că, a avea caracter înseamnă să ai câțiva neuroni foarte desvoltați și cu fibre pe care să poată circula cu mare înlesnire curentul de impulsie (spre faptă).

A formă caracterul nu e deci lucru tocmai greu pentru cine înțelege origina lui. Dă copilului *deprinderi tari* și-ăță. Iar pentru a te încredința de tăria lor, însoțește-le de scârbă ori de plăcere, cum zice porunca a treia : *adaogă muncii iubirea*, deșteptând plăcere pentru ceace e bun și silă de ceace e rău. De pildă, spui unui copil : nu mănca asta ! e spurcat ! Când mama arată copilului lucrul acela și se oțărăște, ca și cum ar fi înghițit ceva greșos și se face că scuipă în lături (ca și cum ar lepăda cu groază acea mâncare), copilul rămâne cu desgust, fără să fi gustat măcar. Astfel, Mongolii nici nu ating peștele. Se uită la el cu aceeași scârbă, cum ne uităm noi la broaște... Și cum e cu mâncarea, așa e și cu îmbrăcămintea și alte obiceiuri. Femeile europene își arată la baluri o mare parte a corpului, întocmai ca și sălbatecii ; pe când femeile Chinezilor privesc ca cea mai mare rușine să arate măcar vârful piciorului.

Inceputul caracterului e așa dar sugestia : obiceiurile căpătate de mic copil. Până la 5—6, copilul a căpătat aproape jumătate din știința vieții și mai trei sferturi din caracter. Lăeșul care s'a învățat de mic a chinui animalele, a sudui, a amenința pe tată și pe mamă (fiind laudat la început, ca pentru o deșteptăciune) rămâne toată viața un animal nărauit, pe care trebuie să-l păzești cu poliția. De geaba sfaturile de mai târziu.

Deprinderile și sugestiunile cele dintâi sunt temelia obiceiurilor celor mai tari, adică a caracterului.

De aci se vede marea însemnătate a mediului în educația unui popor. După cum murdăria din casa ori curtea cuiva poate împrăștiia boli în toate împrejurimea, deasemenea orice vorbire sau faptă devine un capital (bun sau rău) pentru toți cei dimprejur. Bătrânii își au obiceiurile lor. Tinerii și mai ales copiii imită cu cea mai mare ușurință (cum unul cască, îndată ce vede pe altul căscând). Așa se iau obiceiurile de vorbire, îmbrăcăminte, conduită etc. Multe idei morale, politice și economice sunt imitații întărite prin obișnuintă până la fanaticism. — După câteva generații de ceartă între protestanți și catolici, sila unora de ceilalți ajunsese atât de departe, încât în Augsburg nici cail protestanților nu trebuiau să stea la aceleași iesle cu ai catolicilor! Cât despre scârba Turcilor față de mâncarea ghiaurilor și alte obiceiuri ale lor, se știe cât era de puternică.

De aceea, fiindcă obiceiurile tari sunt temelia vieții, trebuie păzită regula: muncește munci adevărate și ridică munca până la caracter, adică fă din ea un obicei egal cu a doua natură.

Etate și sex. — Ori câte reguli am da pentru a țese viața sufletească a copilului și spre a-i forma un caracter vrednic, trebuie să mai ținem seama încă de o împrejurare: că sistemul nervos și prin urmare sufletul se schimbă cu etatea, de oarece omul e în neîncetată prefacere.

Astfel, la o vârstă sporește mai mult capul, în altă picioarele, trunchiul etc. Creșterea aceasta se arată, nu numai la măsură, ci și prin neastâmpăr... De aceea, părintele sau profesorul care cere copilului să stea smirna, nu știe ce cere. Numai copiii bolnăvicioși bojesc locului, stând blândiți. Cine zice că un astfel de copil e «cuminte», acela ia boala drept înțelepciune.

Iar cine crede că sburdălnicia e semn de inferioritate, acela batjocorește sănătatea, numind-o nebunie.

De aceea, educatorul trebuie să ia seama an cu an, cum crește copilul. (Chiar și înainte de naștere, pruncul poate căpăta rele aplecări. Când mama bea, se îmbată și fătul ei; creierul lui ajunge bețiv, înainte ca biata făptură să fi gustat măcar o picătură de lapte). La început sunt gata centrii de *simțire* și de *mișcare*, apoi încetul pe încetul se adaogă și se întăresc fibrele de asociație, care fac cu puțință *reprezentările* și *judecățile* în centrele de asociație.

Unele celule nervoase ating maturitatea lor abia între 25 și 30 de ani,—ba unii zic chiar la 36!

Între 10—12 ani, memoria e foarte puternică. Și anume: memoria auzului se dezvoltă bine până pe la 14 ani, apoi scade; a văzului sporește până la 15—16 ani și în genere e mai puternică decât cea auditivă. Cât privește memoria sentimentelor, ea e slabă între 9—12 ani și se întărește abia spre epoca pubertății.

Amănuntele nu se cunosc tocmai bine, dar dacă ia seama vezi că sufletul trece prin schimbări, ca o balanță care aci se ridică, aci se coboară. Profesorul fără băgare de seamă spune: elevul cutare (sau clasa cutare) s'a deochiat. Cel ce se uită mai de aproape vede că pricina nu e vreo rea voință, ci o prefacere venită cu vârsta. De aceea, dacă ar putea, educatorul ar trebui să măsoare și să observe mereu toate schimbările trupești și sufletești, mai ales în anii tineri. Apoi să țină seama, că schimbările nu-s aceleași la fiecare sex, și nu se petrec în aceeași vârstă. (Băieții au de pildă o memorie mai puternică pentru abstracțiuni, fetele din contra au mai ales reprezentări intuitive).

Prin urmare, când un copil nu e atent, ori nu ține

minte, ori nu înțelege ceva, e foarte primejdios să-l pecetluiești cu vorbe *proaste*. Poate din contra că întrebarea — e proastă, iar sarcina pe care școala i-o pune elevului în spate, nu e potrivită cu anul acela. Așteaptă înșă, și te vei minuna singur, când va veni «plinirea vremii».

Voința.—Dacă o mare parte din educație e sugestivă, pentru a te educa și a educa pe alții, tot meșteșugul ar fi să știi cum să înfigi în creier unele idei, așa ca să rămână acolo și să rodească. După cum îți pui în gând să te trezești la cutare ceas din noapte, ca să pleci undeva, iar creierul te trezește ca o strajă credincioasă, de asemenea să-ți pui în suflet pentru fiecare împrejurare anume idei de strajă.

Cum?

Până eri alaltăeri se credea că e destul să repeți o vorbă de multe ori și astfel ea se înfige de-a sine. E și repetirea ceva, dar nu-i mare lucru. Poți să zici de o mie de ori seara din gură: mă scol la 4, mă scol la 4. . . , și dacă zici numai de mântuială, creierul se odihnește și te trezești cine știe când. Prin urmare, repetarea unei vorbe și a unui gând nu e destul. Mai trebuie ceva. Pentru ca o idee să stea ca un țăruș în minte, în cât să n'o mai uiți și să-și dea roadele ei fără greș, trebuie să *vrei*: să pironiești toată puterea asupra aceluia gând; să faci să vibreze neuronul, ca o baterie încărcată cu electricitate până la limita tensiunii. Atunci soneria are grijă să te deștepte.

De acea, repetirea și dondănierea unei lecții pe dinafară n'are nici un preț. Lucrul de căpetenie e să *vrei*.. și când îți poruncești ție, și când poruncești altora. Numai acela care știe să *vrea*, poate să se conducă pe sine și să povățuiască și pe alții.

Asta nu înseamnă însă, că cei hapsini, care poruncesc cu glas tare ori cheamă în ajutor pedepsele, ajung numai decât la vreo ispravă. A *voi* e o chestie de judecată : trebuie să aduci în fața cugetului tău (sau a cugetului altora) o idee așa de viu și de limpede, în cât să vezi toate urmările ei ; să te ferească închipuirea binelui izvorât din ea, întocmai ca și cum ar fi aievea împlinită. (Atunci te înflăcărezi pentru ea, simți adică o pornire de entusiasm care târăște și pe alții). Ori dimpotrivă, să te sperii sigur de urmările ei rele, să te înfiori, să suferi și să faci pe alții să sufere numai la gândul că idea aceea s'ar împlini. (Atunci se naște scârba care te stăpânește ca un frâu, neîngăduindu-ți ție sau celor care te ascultă să facă un pas măcar spre împlinirea ei).

Așa dar, a *voi* e chestie de judecată și de putere. Bolnavii și oamenii molăi nu pot *voi* ; puterea lor trupească e așa de mică, încât măcar că pricep, adevărat gândul lor se înșiră lămurit în cap. dar nu *pot*... n'au tăria de a-l opri locului și de a face creierul lor să vibreze tare. De aceea, oamenii bolnăvicioși și molăi tândălesc chiar propria lor viață, necum să o conducă pe a altora. — Năucii și marginiții din contra, pot avea putere, dar nevăzând limpede ramificările unui gând, greșesc ușor în hotărârile lor. Ei fac și iarăși fac un lucru, dar îl fac mereu la fel cad în rutină ori apucă peste câmp... Progresul nu vine decât la cei care știu să voiască în chip lămurit, științific și energetic.

Incheiere

Sfârșind aceste însemnări, se cuvine să ne lămurim măcar aci pe deplin: ce este educația.

Până în timpurile din urmă, mulți au fost încredințați că a crește un copil e o *artă*. De aci urmă ca părinții, sau cel puțin învățătorii și toți profesorii, să fie artiști; — mii de artiști ai pedagogiei în fiecare generație și în fiecare țară!

E drept că știam atât de puțin despre trupul și sufletul copilului, încât trebuia în adevăr un noroc ori un fel de intuiție artistică, spre a nu chinul zadarnic pe copii. Dar intuiția asta, ca orice talent, era o mare raritate.

Azi ne dăm seama că nu te poți bizui numai pe atât în creșterea tinerețului. Educația trebuie să fie o știință, nu o artă; trupul copilului și în deosebi sistemul nervos trebuie cunoscut, după cum ceasornicarul cunoaște mașinăria ceasornicului. — Din nefericire, pe harta crierului sunt încă locuri albe — *terra incognita*, dar cel puțin drumurile aflate trebuiesc știute bine de orice educator. De aceea, grija cea dintâi a celui ce crește copii e să știe cât mai multă fiziologie. După cum întoarce în fiecare zi ceasul, tot astfel ar trebui să albă zilnic înaintea ochilor chipul și funcțiile sistemului nervos, și să știe apoi preclis ce reprezentări

va deștepta la fiecare ocazie în mintea sa și în mintea altora, — adică să-și reguleze ceasornicul său, înainte de a pretinde să-l reguleze pe al celorlalți.

Dai, pentru ca să ajungă aci, educatorul trebuie să înlocuiască nu numai conceptul de artă prin cel de știință, ci trebuie să alunge din mintea sa până și iluzia de libertate, pe care o sugerează de obicei cuvântul artă, — să fie adică un riguros determinist.

A fi liber trebuie să însemneze pentru el un concept negativ: *nu pot* face cutare lucru.... căci simt în mine determinarea neștrămutată a cugetului și a voinței mele, care mă opresc de a-l face. Sunt deci *slobod* de greutatea asta... Înșă aci nu poate ajunge decât omul al cărui cuget e pătruns de respectul cauzalității științifice. Acela știe că toate erorile sunt o primejdie; e încredințat că nu-i scăpare decât în urmărirea *adevărului*; că virtutea însăși nu e altceva decât respectarea scrupuloasă a legăturii dintre cauze și efecte și că orice lunecare din drumul drept duce fatal la pagubă și la suferință. De aceea, unul că acela se ține de adevăr, cum se ține orbul de gard. Ceea ce era *Diavolul* pentru Creștin, aceea este *Eroarea* pentru omul cu mintea închinată științei.

Numai când educatorul ajunge la astfel de convingeri poate fi sigur de sine și e în stare să conducă pe alții. Numai astfel de oameni pot fi temelii progresului unui neam. Din contra, cei care se cred *liberi*, sunt de fapt incalculabili, ca balonul a cărui ancoră s'a rupt, ori ca flacăra mișcată de orice vânt.

De o astfel de libertate, educatorul trebuie să aibă silă și milă. — Privind deci educația ca o problemă de știință, el trebuie să cunoască științele exacte dela

care poate împrumuta lumină în cunoaşterea copilului. Trebuie apoi să-şi amintească mereu legea progresului: *diferenţiere progresivă*, şi să-şi dea seama că fiecare individ e cu atât mai de preţ, cu cât viaţa lui are mai multe laturi: idei, sentimente şi porniri spre activitate, — însă cu o condiţie: toate să fie *integrate*, adică sistematic legate. Semnul cel mai sigur al unei bune creşteri e ca sufletul să fie unitar, adică omul să fie o personalitate cu contur bine definit, încât să ştii mai dinainte că în cutare caz, va lucra numai decât în cutare fel, după cum o anumită problemă are numai o singură deslegare.

Când educaţia va fi privită nu ca artă, ci ca orice pregătire tehnică, întemeiată pe ştiinţă, se va realiza un mare pas în progresul unei ţări. — Fireşte, în orice meşteşug se poate ridica cineva până la creaţiuni originale, adică la artă. Se vor putea ivi şi pedagogi — artişti. Dar asta va fi un câştig pe deasupra. Pe când viaţa de toate zilele a unui neam cere siguranţa de toate zilele, care poate isvorî numai din deprinderi pozitive, întemeiate pe o muncă îndrumată de adevăruri iarăşi pozitive. •

21. XI. 1917.

TABLA DE MATERII

	Pag.
<p>Către cetitori. — Educația nu e o artă, ci o știință. Caracterul nu e un dar, ci o sumă de deprinderi tari, dobândite prin muncă. Jocul nu ține locul muncii. Doctrina educației trebuie să se întemeieze pe învățătura trasă din munca întregii omeniri. Legătura pedagogiei cu etnografia</p>	7

PARTEA ÎNTÂIA

Școala iubirii : *Copilul și Femeia.*

<p>1. Un popor care înjură și bate — Bătaia-i din ralu. Românii de azi înjură. Bătrânii nu înjurau. Obiceiul e luat în mare parte dela Țigani. Popoarele civilizate nu cunosc înjurăturile. Românii bat vitelor. Fapte și observări</p>	19
<p>2. Ce spun fiarele. — Animalele nu-s mașini, ci au priceperea și grațul lor. Fiecare specie are menirea ei și se poate îmblânzi. Hagonbeck — un fel de Rousseau al animalelor sălbatice</p>	30
<p>3. Ce mărturisesc copiii și Primitivii. — Copiii iubesc animalele. Primitivii leagă repede prietenie cu toate vietățile. Colibele sălbaticilor sunt un fel de menajerii</p>	48
<p>4. Femeia — educatoarea genului omenesc. — Copiii și femeile au îmblânzit cele dintâi animale. Femeia începe <i>agricultura și industria</i></p>	56
<p>5. Isprava bărbatului. — Din <i>culegător al hranei</i> ajunge <i>vânător</i>. Unele specii sunt stărpite</p>	67
<p>6. Bățul are două capete. — Vânătoarea duce la brutalitate</p>	73
<p>7. Lecuirea de păcat. — Școala cea mai temeinică este cea pornită din gospodăria părintească</p>	86
<p>8. Un nou matricarcat. — Cruzimea față de femeie și de copii. Canibalismul. Robia. Neamuri <i>paria</i></p>	96

PARTEA A DOUA

Evanghelia muncii: *Preotul și învățătorul.*

9. Biserica vie. — Numai biserica poate da învățatură unei femei muncitoare și îndrumare spre ideal femeiei care nu știe destul ce e munca. După cum mama e învățătoarea copiilor, preotul e învățătorul mamelor. Predica trebuie să devină o lecție de pedagogie . . . 112
10. Școală — fără boală. — Școala trebuie să continue viața casnică a copilului, împlinind sistematic ceea ce mama lăsase neimplinit. Școli bolnave. O mare pildă de peste ocean: Booker Washington. „Școala muncii“ stă mai sus decât „Școala cărții“ 142
11. Altă pregătire a preoților și a învățătorilor. — Școala trebuie așezată în mediul social corespunzător. Înfoarcerea spre sat a preotului și a învățătorului. „Cura de muncă“ 161
12. Minunile muncii. — Munca e calea spre progres moral. Inșușirile muncii adevărate; să fie: *științifică, liberă și creatoare* 173
13. Repetenții lui Hagenbeck. — Nu toate viețuitoarele sunt deopotrivă educabile. Pentru copiii anormali trebuieș școli deosebite 188
14. Roadele educației: Caracterul oamenilor și oameni de caracter. — Cunoașterea caracterului cuiva. Metode personale: fisionomie, chiromancie, grafologie... Criteriul cel mai sigur: *munca* 193

PARTEA A TREIA

15. Insemnări pentru profesorii mai tineri. — Regule de activitate 209
16. Cum crește și muncește criernl. — Celule și fibre nervoase. Lucrarea celulei. Oboseala celulei. Odihna celulei. Stații deosebite. Legătura între stații. Legătura între senzații. Memoria. Crierul creiază. Abstracția. Șirul reprezentărilor. Dreapta judecată. Învățătura cea mai bună. Caracterul. Voința 214
17. Inchelere. — Educația nu e o artă, ci un meșteșug întemeiat pe cunoașterea științifică a dezvoltării creierului. Libertatea e un concept mai mult negativ . 239

GREȘELI DE TIPAR

La pag.	9 : <i>anatomia</i>	în loc de	anatomia
"	14 : <i>Incolo</i>	" " "	incojo
"	20 : <i>cuib</i>	" " "	ciub
"	31 : <i>mintea</i>	" " "	miatea
"	37 : <i>prinde</i>	" " "	prindea
"	37 : <i>a miauna</i>	" " "	miouna
"	40 : <i>mătăhălos</i>	" " "	mătănălos
"	41 : <i>săpa peșteri</i>	" " "	peșteri
"	47 : <i>Claparede</i>	" " "	Clapărede
"	61 : <i>gustă</i>	" " "	gusta
"	70 : <i>îi</i>	" " "	își
"	81 : <i>e vai de</i>	" " "	e de
"	96 : <i>hărnicie</i>	" " "	trăinicie
"	108 : <i>dus dela bărbați</i>	" " "	dus.
"	110 :	{ vioiu... poate fi dispută Inteligenți sânt și Englezii, vioii... }	în loc de vioi
"	115 : <i>omul</i>	" " "	omui
"	117 : <i>sănătatea copilului</i>	" " "	sănătatea corpului
"	137 : <i>deprins</i>	" " "	deprus
"	146 : <i>vor trebui</i>	" " "	va trebui
"	158 : <i>Lineu</i>	" " "	Linen
"	181 : <i>chip</i>	" " "	ccip

01865